

KÖZELÍTÉSEK

A ZSIGMOND KIRÁLY FŐISKOLA
SZOCIOLÓGIAI TANSZÉKÉNEK NEGYEDÉVES,
INTERNETES FOLYÓIRATA

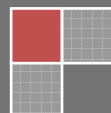
A LAP SZERKESZTŐSÉGE A ZSIGMOND KIRÁLY
FŐISKOLA KOMMUNIKÁCIÓ- ÉS
MŰVELŐDÉSTUDOMÁNYI INTÉZETÉBEN, A
SZOCIOLÓGIA TANSZÉK KERETEI KÖZÖTT MŰKÖDIK.

SZERKESZTŐK:
GRAJCZJÁR ISTVÁN, LAKI ILDIKÓ, TÓTH LÁSZLÓ

A SZÁMOT LEKTORÁLTA:
MOLNÁR KRISZTINA

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
ZSIGMOND KIRÁLY FŐISKOLA
1039 BUDAPEST, KELTA UTCA 2.
TELEFON: 36-1-454-7608

KÉZIRATOKAT FOGADUNK A [KMI@ZSKF.HU](mailto:kmi@zskf.hu) CÍMRE

TARTALOMJEGYZÉK

	OLDALSZÁM
HAVASI ÉVA - RAKOVICS MÁRTON: „SÚLYOS” GENDER KÉRDÉS, AVAGY A TÚLSÚLYBAN, AZ ELHÍZOTTSÁGBAN MEGNYILVÁNULÓ NEMI KÜLÖNBSEGEK	3-9.
TÓTH OLGA: IDŐS NŐK PARTNER ÁLTALI BÁNTALMAZÁSA – EGY NEMZETKÖZI KUTATÁS NÉHÁNY TANULSÁGA	10-39.
TÓTH LÁSZLÓ: DEVIANCIA ÉS SZEXUALITÁS	40-49.
KÁRPÁTI ADRIENN: A NŐI LAPOK NŐKÉPE MAGYARORSZÁGON	50-80.

Havasi Éva – Rakovics Márton

„Súlyos” gender kérdés, avagy a túlsúlyban, az elhízottságban megnyilvánuló nemi különbségek¹

Ebben a rövid terjedelmű írásban a férfiak és a nők testsúlyában meglevő különbségekről lesz szó. Napjainkban az emberek egyik legnagyobb ellensége a túlsúly, illetve a kövérség. A szakirodalom szerint soványnak tekintjük azt a személyt, akinek testtömeg-indexe 18,5 alatt van, normál súlyúnak azt, akinél az érték 18,5 és 24,9 között van, túlsúlyos az, akinek a BMI-indexe² 25 és 29,9 közötti, és elhízott az, akinél ez az érték ennél is magasabb. A felnőtt magyar lakosság 4%-a sovány, 42,5%-a normál súlyú, 34,1%-a túlsúlyos és 19,5%-a elhízott. Minden ötödik ember elhízott, vagyis hétköznapi nyelven kövér. A nemek közötti eltérés nagy. A túlsúlyosok és az elhízottak között a férfiak felül-, a soványak körében pedig erősen alulreprezentáltak. Mégis a hétköznapi életben a nők nagy problémájaként tematizáljuk a kérdést. Nem

véletlenül, hiszen óriási ipar épült rá a nők „lefogyasztására”. Az életkor előrehaladtával az emberek testsúlya általában növekszik, egy bizonyos életkor után azonban újra csökkenésnek indul. Ez az összefüggés nemi hovatartozástól függetlenül igaz. Ugyanakkor a nők fiatalabb éveikben sokkal jobban vigyáznak a normális testsúly megtartására, mint a férfiak. A nők közel háromszor nagyobb arányban soványak, mint férfitársaik. A nők 46%-a normál súlyú és 30%-a túlsúlyos, ugyanezek az arányok a férfiaknál 38,6, illetve 38,5%. A 30 év alatti férfiak 6,4%-a, a 30-44 év közötti férfiak kevesebb mint 1%-a sovány. A nőknél viszont arányuk rendre 17%, illetve 5,7%. Ami a normál súlyt illeti, a férfiak és nők közötti különbségek mind a fiatalok, mind a középkorúak esetében óriásiak. A 30-44 éves nők között is még többségben vannak a normál súlyúak (57,2%), a férfiaknál arányuk 39%. Túlsúlyos a korcsoportba tartozó nők 23%-a, míg a korcsoportba tartozó férfiak 44%-a! Az elhízottságban mutatkoznak a legkisebb különbségek.

1. Kép

Anti Anorexia 2009

Forrás: Artdoxa

¹ A hazai lakosság egészségi állapotára vonatkozó, nagymintás, országos reprezentativitású, ún. „Európai Lakossági Egészségfelmérés” (ELEF) adatai között testsúlyra vonatkozó adatokat is találunk. Ezeket használtuk fel ebben az írásunkban.

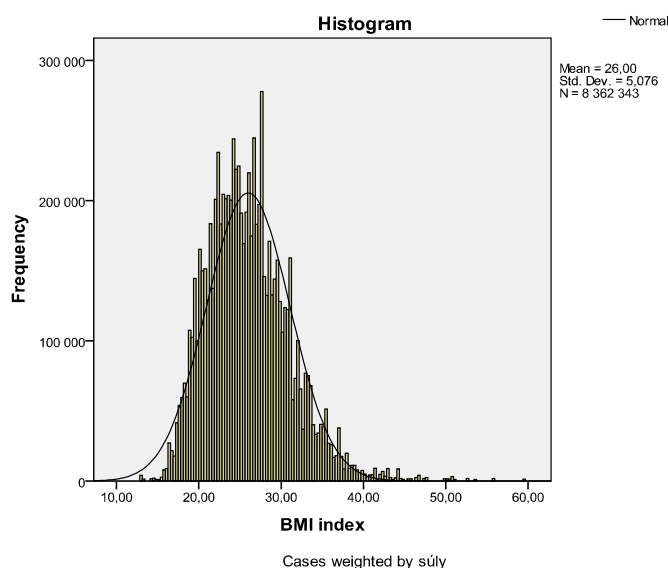
² Az Adolphe Quetelet által kidolgozott testtömegindex2 (angol nevén BMI, body mass index) kiszámításához a kilogrammban mért testtömeget kell elosztani a méterben mért magasság négyzetével (mértékegysége így: kg/m²). Fontos megemlíteni, hogy ez az eljárás, pontatlansága miatt csak statisztikai vizsgálatok alapját képezheti. Mégis ezt a képletet alkalmazzák sokszor individuális szinten is, helytelenül mellőzve a lehetséges egyedi korrekciós tényezőket. A „normális” tartomány 18,5 és 25 közé esik, a 30 fölötti testtömeg-index érték esetén mondhatjuk, hogy az egyén elhízott (WHO szerinti I. fokú elhízás és a fölött). Mi ez utóbbi kategóriába esőket vizsgáltuk, ezért nem jelent problémát a kategorizáló eljárás pontatlansága. Az utóbbi évtizedekben az intervallumok változtak; a 90-es évek WHO és ’98-as NIH (Amerikai Nemzeti Egészségügyi Intézet) jelentés óta a fenti számok használatosak.

A nők ezt a negatív irányú súlykülönbséget vélhetően nem kis erőfeszítések árán érik el. Nagy a valószínűsége annak, hogy a komolyabb túlsúly, az elhízottság esetében már a nők is feladják az „ideális” testképhez való igazodást és a fárasztó fogyókúrák, illetve egyéb „kínzások” helyett beletörődnek a kövérségükbe.

1. ábra

A felnőtt népesség testsúlyának alakulása (a BMI testtömeg-index alapján)

Forrás: KSH, ELEF, 2009

1. táblázat

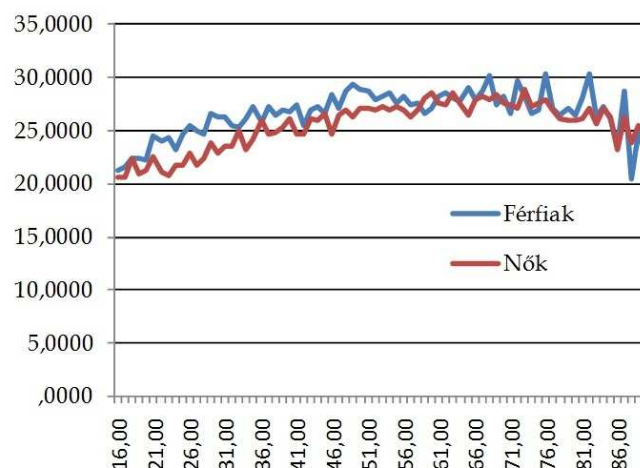
A felnőtt (16 éves és idősebb) népesség megoszlása testsúly kategóriák szerint, nemenként, %

	Férfiak	Nők	Együtt
Sovány	2,1	5,7	4,0
Normál	38,6	45,8	42,5
Túlsúlyos	38,5	30,1	34,1
Elhízott	20,8	18,3	19,5
Együtt	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, ELEF, 2009

2. ábra

A férfiak és nők testsúlyának alakulása korévenként (a BMI testtömeg-index alapján)

Forrás: KSH, ELEF, 2009

2. táblázat

A felnőtt (16 éves és idősebb) népesség megoszlása korcsoport és testsúly-kategóriákba tartozás szerint, férfiak, %

	Sovány	Normál	Túlsúlyos	Elhízott	Együtt
15 -29 éves	6,4	61,3	24,1	8,2	100,0
30 -44 éves	0,8	39,2	43,8	16,2	100,0
45 -59 éves	0,6	27,1	43,1	29,3	100,0
60 -74 éves	0,4	27,3	41,4	30,9	100,0
75 + éves	2,9	33,0	39,6	24,6	100,0
Együtt	2,0	38,6	38,5	20,8	100,0

Forrás: KSH, ELEF, 2009

3. táblázat

A felnőtt (16 éves és idősebb) népesség megoszlása korcsoport és testsúly-kategóriákba tartozás szerint, nők, %

	Sovány	Normál	Túlsúlyos	Elhízott	Együtt
15 -29 éves	17,0	67,4	11,0	4,6	100,0
30 -44 éves	5,7	57,2	23,1	14,0	100,0
45 -59 éves	2,1	37,5	36,8	23,6	100,0
60 -74 éves	1,9	25,9	44,1	28,1	100,0
75 + éves	2,2	39,5	36,8	21,5	100,0
Együtt	5,7	45,8	30,1	18,3	100,0

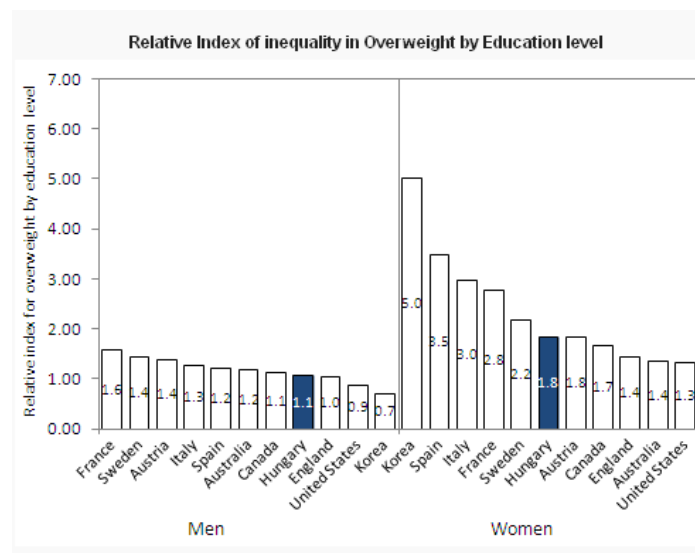
Forrás: KSH, ELEF, 2009

Az iskolai végzettségbeli különbségek megmutatkoznak a testsúlyban is. Különösen igaz ez a nőkre. Az alacsony iskolai végzettségű nők közel kétszer nagyobb (1.8-szor) arányban kövérek, mint a magas iskolai végzettségűek. A férfiak esetén szinte alig van különbség! A koreai nőknél ötszörös a különbség, miközben a férfitársaiknál ez az összefüggés egyáltalán nem mutatható ki. A spanyol, az olasz képzett nők sem engedik meg maguknak, hogy elhízzanak, míg férfitársaiknál ez a szempont, adataink szerint, nem játszik szerepet. A francia férfiak azok, akiknél, ha fele olyan mértékben is, mint a nőknél, de már megmutatkozik a súlyfeleslegben az iskolázottság hatása. Az iskolázott francia férfiak kevésbé engedik meg maguknak, hogy elhízzanak, mint az alacsony iskolázottságúak. (Természetesen az iskolai végzettség közvetve tartalmazza az életkorhatást is, mivel az idősebb generáció alacsonyabb végzettségű, mint a fiatalabb.

Ez azonban nem indokolja a nemek közötti eltéréseket.)

3. ábra

A túlsúlyban megnyilvánuló iskolai végzettségbeli különbségek nemenként, nemzetközi összehasonlításban

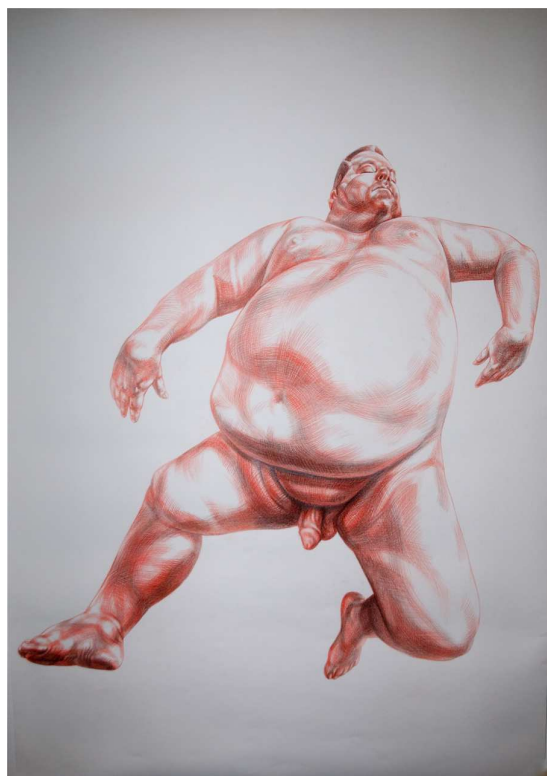

Forrás: Obesity and the Economics of Prevention, OECD adatok (Magyarország adata itt 2003-as)

Láttuk, hogy a nők jobban adnak a testükre, kevésbé engedik meg maguknak, hogy elhízzanak. És az is világosan kimutatható, hogy a felsőfokú végzettségű nők sokkal jobban figyelnek erre, mint az alacsony végzettséggel rendelkezők. Gyakran hallott közhely, hogy a kövér emberek vidámabbak. Vajon boldogabbak-e a túlsúlyos emberek, mint a lakossági átlag, vagy éppen fordítva? Kimutatható-e bármilyen kapcsolat e két tényező között? Arra a kérdésre, hogy „az elmúlt 4 hétben milyen gyakran érezte magát boldognak”, a felnőtt népesség közel egynegyede (23%) válaszolta azt, hogy állandóan. További 38% gyakran, 24% időnként és 15% ritkán, vagy soha. A nők valamivel kisebb arányban vallják magukat boldognak, mint a férfiak.

2. Kép

Dreaming-Nurevey

Forrás: Artdoxa

Ha megnézzük a különböző boldogságszintű emberek BMI-indexének nagyságát, akkor azt látjuk, hogy a gyakran boldogok átlagos BMI-indexe alacsonyabb, és megfordítva, a ritkán, illetve soha nem boldogoké magasabb. Az összefüggés gyenge, és nem meglepő módon, a nőknél erőteljesebben érvényesül.

4. táblázat

„Az elmúlt 4 hétben milyen gyakran érezte magát boldognak?” Nemenként és a BMI-index átlagos nagysága szerint

	Férfiak	Nők	Együtt
Állandóan/gyakran	26,4	24,9	25,7
Időnként	26,8	26,1	26,5
Ritkán/soha	27,0	26,5	26,7
Együtt	26,6	25,5	26,0

Forrás: KSH, ELEF, 2009

A korábbi kérdésünkre, hogy a „kövér emberek” boldogabbak-e, nehéz egy statisztikai adatfelvételtől választ adni. Az biztos, hogy a férfiak esetében a kérdés teljesen irreleváns, a nőknél viszont az mindenképpen látszik, hogy a túlsúlyos/kövér nők „átlag alatt” boldogok. Míg a nők 59%-a vallja magát többé-kevésbé boldognak, addig a túlsúlyos/elhízott nők 51%-a. A ritkán vagy soha nem boldogok aránya viszont némiképpen magasabb arányban van jelen körökben.

5. táblázat

„Az elmúlt 4 hétben milyen gyakran érezte magát boldognak?” Nemenként és túlsúly/elhízottság léte szerint? %

	Férfi		Nő	
	Túlsúlyos/ elhízott	Együtt	Túlsúlyos /elhízott	Együtt
Állandóan/ gyakran	62,9	63,3	51,4	58,8
Időnként	23,7	23,3	28,0	24,3
Ritkán/soha	13,4	13,4	20,6	16,9
Együtt	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, ELEF, 2009

A férfiak több mint egyharmada (37,3%) túlsúlyos/elhízott és ugyanakkor többé-kevésbé boldog. A nőknek viszont csak egynegyede (25%) sorolható ebbe a kategóriába. A nők közül legtöbben (30%) normál súlyúak és ugyanakkor többé-kevésbé boldognak vallják magukat. Minden tizedik nő vallotta magát túlsúlyosnak/elhízottnak és egyben ritkán vagy soha nem boldognak.

Tudjuk, hogy az életkor és a testsúly közötti kapcsolat erős. Vajon a nők esetében a boldogság és a testsúly közötti összefüggésben jelen van-e rejtve az életkori hatás?

3-4. Kép

Klaus Kinski's Dream and The Ape és David

Forrás: Artdoxa

6. táblázat

Az átlagos életkor, a boldogság szintje és testsúly kategória szerint, nők, %

	Átlagos életkor	Nők megoszlása, %
Állandóan/gyakran boldog és sovány	29,6	4,1
Állandóan/gyakran boldog és normál súlyú	39,0	29,7
Állandóan/gyakran boldog és túlsúlyos/elhízott	52,0	25,0
Időnként boldog és sovány	35,3	1,0
Időnként boldog és normál súlyú	50,3	9,7
Időnként boldog és túlsúlyos/elhízott	58,0	13,6
Ritkán/soha nem boldog és sovány	56,5	0,6
Ritkán/soha nem boldog és normál súlyú	55,2	6,3
Ritkán/soha nem boldog és túlsúlyos/elhízott	62,6	10,0
<i>Együtt</i>	<i>49,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH, ELEF, 2009

(A halványszürke sorok a kis esetszám miatt nem elemezhetőek, csak a tipológia tejjessége miatt közöljük.)

Azoknak a nőknek az átlagos életkora a legmagasabb, akik ritkán/soha nem boldogok és túlsúlyosak is (62,6 év). Az állandóan/gyakran boldogok és ugyanakkor túlsúlyosak/elhízottak életkora ennél tíz évvel alacsonyabb, átlagosan 52 év. Vagyis az életkori hatás szinte „mindent visz”. Nem elég lefogynunk a boldogsághoz, hanem fiatalabbnak is kell lenni hozzá. Itt jegyeznénk meg, hogy számos országban éppen az időskor, pontosabban az idősebb, érett kor hozza magával az elégedettséget, a nagyobb arányú boldogságot. A boldogságról szóló elmélkedés, annak ellenére, hogy sok tanulsággal szolgál, inkább játék, és arra kívánja felhívni a hallgatók figyelmét, hogy még egy nagymintás, országosan reprezentatív minta is kevés ahhoz, hogy a kövérséggel kapcsolatos magyarázatéhségünket kielégítsük. Azaz nem kerülhetjük el, hogy a felszínen megmutatkozó összefüggések mögé nézve keressük a mélyebben fekvő, meghatározó magyarázatokat. Fernando Botero, kolumbiai, kortárs festő, aki világszerte híres lett molett alakokat ábrázoló festészetéről, így nyilatkozott egy interjúban: „A művész vonzódik bizonyos formákhoz anélkül, hogy ez tudatosodna benne. Intuitív módon választ nézőpontot és csak utólag próbálja racionalizálni vagy indokolni választását.”

5. Kép

Táncosnő

Forrás: Budapest Terminal

Ez a megállapítás nemcsak a művészekre, hanem mindnyájunkra igaz. A kultúrát és annak normáit születésünkkel készen kapjuk, s az alkalmazkodás, a szocializáció sokkal hamarabb lenyomatot hagy bennünk, mintsem arra reflektálhatnánk. A társadalmi tények struktúrája láthatatlan, de erős kényszerítő erő. A nyugati társadalom idealizált testképével már az első Barbie baba kézbe vételekor találkozunk, s e „babától” megszabadulni többé nem lehet. Ahogy Norbert Elias A civilizáció folyamatában kifejti: a funkcionális differenciálódás feltétele a normák szabályozó szerepének fokozatos erősödése. A normákhoz nem igazodó egyének egyre erősebb szankcionálása jelenik meg. (Elias, 2004, 619-629. oldal)

Sokan próbálnak változtatni magukon, lefogyni különböző módszerekkel, de ez általában se nem könnyű, se nem gyors folyamat. Az elvárás azonban a gyors siker, s ez által gyakori lesz a kudarcos kísérlet. Goffman fogalmával: az elhízott egyén

stigmaként hordozza magán kudarcát, mint olyan deviáns, aki nem tud/nem akar magán változtatni. (Davis, 1997, 205. oldal) Címke kerül rá, amelyen a nem kívánt külső jegyek leggyakrabban összekapcsolódnak negatív belső tulajdonságokkal is. Így az egymást követő kudarcok csak tovább erősítik a változás reménytelenségét. A deviáns egyén számára e stigma – mint visszacsatolás – egy idő után már beépül az önképbe és egyfajta önbeteljesítő jóslatként végleg lehetetlenné teszi a lefogyást. (Argyle, 1983, 197. és 205. oldal)

A kulturális célokkal szembeni két szélsőséges attitűd szinte szükségszerűen következik abból, hogy az egyén előtt nincs olyan alternatív normarendszer, amelyhez képes lenne igazodni, mert túlzottan erősek az ideális test normái. Ezáltal vagy marad az elutasítás, ami azonban űrt hagy maga után, vagy túlértékelődik az ideális testkép normájának jelentősége, ami egy állandó, belső konfliktusforrássá válhat. Ma már nem csak az anorexia, hanem az inverz anorexia, az ún. ortorexia nervosa is egyre gyakoribb betegség. A férfiak testsúlyában kevésbé mutatkozik meg a testsúly csökkentésére tett erőfeszítés, látszólag kevésbé kívánnak megfelelni a testképre vonatkozó elvárásoknak, ugyanakkor az ortorexia nervosa, az a fajta hamis testkép, amikor is a rendszeres testmozgás, izomfejlesztés, kalóriadús ételek fogyasztása ellenére is a tükörbe nézve soványnak és gyengének látják magukat, főként a férfiakra jellemző. A testkép szociológiájának, a testsúly szociológiai okainak és nemek közötti eltéréseinek érdemes lenne nagyobb teret szentelni. Bár a jelenséget sokan elemzik, komolyabb tényszerű, adatokkal alátámasztott igazolására jóval kevesebb kísérlet történt.

Felhasznált irodalom

- Artdoxa,
<http://www.artdoxa.com/RemusGreecu/large?page=2>
- Argyle, Michael (1983): *The Psychology of Interpersonal Behaviour*, Penguin
- Davis, Lennard (1997): *The disability studies reader*, Routledge
- Dunman, Joe L. (2003). Elérhetőség:
<http://durkheim.itgo.com/suicide.html>
- Durkheim, Émile (1978): *A társadalmi tények magyarázatához*, KJK
- Elias, Norbert (2004): *A civilizáció folyamata*, Gondolat Kiadó
- Havasi Éva (2011): *A megtört egészség, Népegészségügyi Szemle*, 2011. 06.
- KSH, ELEF:
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/elef/index.html>.
- Merton, Robert King (2002): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*, Osiris Kiadó
- Rakovics Márton: *Az elhízás, mint társadalmi deviancia* (kézirat)
- Rudkin, Aaron (2003): *Sociology 3290: Social Perspectives on Anorexia*
- Wikipedia: Body mass index,
http://en.wikipedia.org/wiki/Body_mass_index.
- Williams, Donald and Thompson, Kevin (1993/17): *Behavior Modification: Biology and Behavior*
- WHO Expert Committee: *Physical Status* (1995): *The Use and Interpretation of Anthropometry*

Tóth Olga

Idős nők partner általi bántalmazása – egy nemzetközi kutatás néhány tanulása³

A családon belüli erőszak és azon belül is a nők elleni partnerkapcsolati erőszak megítélését Magyarországon erős előítélet kíséri. Ezt a témát feminista irányultságú civil szervezetek és hozzájuk kapcsolódó kutatók kezdték el az 1990-es évek végén a köztudatba bevezetni. Ez a megközelítés elsősorban a családon belüli egyenlőtlen hatalomelosztásra, a konzervatív férfi-női viszonyokra vezeti vissza a partnerkapcsolati erőszakot. Egyúttal a társadalom, és szűkebben a politikai döntéshozók konzervatív családképével magyarázza, hogy a mai napig nem történik meg az erőszak és az elkövetők elleni elég hatékony fellépés, és hogy az áldozatok nem kapnak kellő védelmet.

Magyarországon (a poszt-szocialista országok többségéhez hasonlóan) a feminizmus alapvetően félreértett, félremagyarázott ideológiai irányzat. Kevésbé került be az oktatásba, így a felnővekvő felsőfokú végzettségű szakemberek jelentős része is komoly fenntartásokkal, ellenszenvvel viseltetik iránta. A feminizmust azonosítják annak legszélsőségesebb, militáns formáival. A feminizmus egyfajta negatív címkévé vált, amivel mindazokat minősítik, akik a társadalmi nemek közötti egyenlőtlenségek kérdéskörével egyáltalán foglalkoznak, legyen az munkaerő-piaci kérdés, bérdifferentia, családon belüli munkamegosztás stb. A konzervatív magyar társadalom eleve gyanakvással és elutasítással szemlél mindent, ami (véleménye szerint) köthető a feminizmushoz.

Mindezek fényében nem meglepő, hogy a partnerkapcsolati erőszakkal foglalkozó kutatások Magyarországon nem azt az utat járták be, amit a

legtöbb európai országban. Magyarországon nem az történt, hogy nagy mennyiségű, meggyőző erővel bíró kutatás történt volna a nők elleni erőszak témakörében, majd feltámadt volna az igény a családon belüli erőszak egyéb vetületeinek vizsgálatára. Nálunk alig néhány kutatási eredmény megjelenése után megalakult az „ellentábor”, azaz azok a kutatási irányok, melyek egyrészt csökkenteni igyekeznek a családon belüli erőszak fontosságát, másrészt igyekeznek kimutatni, hogy az partnerek közti erőszak nem elsősorban a nők ellen irányul. Mindezek következtében összességében elmondhatjuk, hogy miközben szakmailag korrekt kutatási eredmény viszonylag kevés van, a kutatók egy része, és a közvélemény máris eljutott oda, hogy a nők elleni párkapcsolati erőszak kérdéskörét „feminista kitalációnak” minősítse. Mivel általában kevés a használható, korrekt kutatási eredmény, nem csoda, hogy ez a szűkebb részterület, az idős nők elleni partnerkapcsolati erőszak eddig egyáltalán nem került be a kutatások fókuszába.

1. A téma előzményei

Meg kell azonban jegyezni, hogy Európa többi országában sem gyűlt össze kielégítő mennyiségű ismeret az idős nők partner általi bántalmazásáról. Külön-külön kutatások folytak a partnerbántalmazásról, a családon belüli erőszak különféle formáiról, valamint az idősek bántalmazásáról. A családon belüli bántalmazás áldozataival foglalkozó kutatások és intézmények általában nem fordítanak külön figyelmet az *idős nőkre*, ugyanakkor az idősek bántalmazásával kapcsolatos kutatások jellemzően nem figyelnek a partnerbántalmazás *nemi (gender)* vonatkozásaira.

Az idős nők partner általi bántalmazása még a miénknél sokkal fejlettebb szociális ellátórendszerű országokban is viszonylag ritkán kerül a hatóságok látókörébe. Abban a néhány viktimizációs kutatásban, ahol külön figyelmet fordítottak erre a kérdésre, idős nők sokkal ritkábban jelentek meg a párkapcsolati erőszak áldozatai között, mint a fiatalabbak (ld. például Schröttle, 2008, Zink, Fisher, Regan & Pabst, 2005, Zink, Jacobson,

³ A kutatás az EU DAPHNEIII. anyagi támogatásával folyt. Jelen tanulmány a kutatás háttérét és a magyarországi adatok egy részét mutatja be. A benne foglalt állítások teljes mértékben a szerző véleményét tükrözik. A kutatás angol nyelvű összefoglalója, és az egyes országok jelentései letölthetők a projekt honlapjáról: www.ipvow.org.

Regan, Fisher & Pabst 2006, Bonomi, Anderson, Reid, Carrell, Fishman, Rivara & Thompson, 2007). Az idős férfiak és nők családon belüli bántalmazásával foglalkozó kutatások szintén erre a következtetésre jutottak (Mouton et al. 2004, Görgen, Herbst & Rabold, 2010). Ezen kutatások alapján tehát feltételezhetnénk, hogy ez a speciális probléma talán nem is létezik. Ennek ellentmond azonban a gyakorlati szakemberek tapasztalata. A segítő szervezetek szakemberei számos olyan esettel találkozhatnak, amikor komoly bántalmazás ért idős nőket, és nyomatékosítják, hogy a *partnerbántalmazás nem szűnik meg 60 éves kor felett*. A probléma az, hogy az idős nőknek sokkal több akadályt kell leküzdeniük, ha segítséget kérnének, így esetükben a látencia aránya a megszokottnál is magasabb.

Azokat a kutatásokat, melyek speciálisan az idős nők partner általi bántalmazására vonatkoznak⁴, valamint a nekik nyújtott szolgáltatások hatékonyságával foglalkoznak⁵ eddig elsősorban az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában publikálták. Emellett fontos kutatások folytak a témában Izraelben is (Winterstein & Eisikovits, 2005, 2009). Az Európai Unióban a jelenség első leírásával a Daphne kutatási program keretében kezdtek el foglalkozni. A Daphne „*Recognition, prevention and treatment of abuse of older women*”⁶ című kutatási programja számos jól használható adatot gyűjtött össze a témáról, bár a mintaválasztási módszerek és mintanagyságok, valamint a sztenderdizált módszer nem tette lehetővé a téma mélyebb megismerését. A „*Violence against older women*” című Daphne projekt felhívta a figyelmet a témával kapcsolatos adatok és szolgáltatások

hiányosságaira (Ockleford et al, 2003)⁷. A Daphne „*Breaking the taboo*”⁸ és „*Care for Carers*”⁹ elnevezésű projektjei a gondozó-gondozott kapcsolatban jelentkező erőszakkal foglalkoztak, nyomatékosítva, hogy az idős nők számára a gondozási helyzet megnöveli az áldozattá válás esélyét. Ezek mellett csupán néhány, kis mintán elvégzett, az áldozatokra összpontosító (Pritchard, 2004) és/vagy a szakértői ismeretek összegyűjtésére irányuló interjúk kutatás foglalkozott a témával (Scott, McKie, Morton, Seddon & Wasoff, 2004).

2. Nemzetközi kutatásunk célja és módszerei

A meglévő kutatási eredményekre építve egy nemzetközi kutatási programot dolgoztunk ki, amelynek fő célkitűzése az volt, hogy csökkentse a témában tapasztalt információhiányt. A kétéves programot (2009–2010) az Európai Bizottság Daphne III programja támogatta.¹⁰ A projekt első célkitűzése az volt, hogy összegyűjtsük, feltárjuk és elemezzük a témával kapcsolatban már meglévő adatokat

A kutatás célja volt az is, hogy egy új, empirikus adatgyűjtéssel járuljunk hozzá a téma alaposabb megismeréséhez. Arról akartunk mélyebb ismereteket szerezni, hogy hány idős, partnere által bántalmazott nő fordul a különféle támogató

⁷ Ld:

http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/html/projects/dpt_2001_215_w_en.html

⁸ Ld: <http://www.roteskreuz.at/pflege-betreuung/weitere-projekte/>

⁹ Ld:

http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/html/projects/dpt_2005_2068_w_de.html

⁴ Ld. például Aronson, Thornewell & Williams, 1995, Bergeron, 2001, Brandl, 2002, Chrichton, Bond, Harvey & Ristock, 1999, Dunlop, Beaulier, Seff, Newman, Malik & Fuster, Fisher & Regan, 2006, 2005, Gravel, Beaulieu & Lithwick, 1997, Grundfeld, Larsson, Mac Kay & Hotch, 1996, Hightower, 2006, Lundy & Grossman, 2004, Lupri 1993, Mears, 2003, Montminy, 2005, Morgan Disney Associates, 2000a, 2000b, Mouton, 1999, Mouton et al. 2004, Rennison & Rand 2003, Teaster, Roberto & Dugar, 2006, Wolf & Pillemer, 1997, Zink, Regan, Jacobson & pabst, 2003

⁵ Az ellátásra vonatkozó kutatásokról ld. Rosalie S. Wolf (1998, 1999), Linda Vinton (1992, 1999, 2003, Vinton, Altholz & Lobell-Boesch, 1997), Carol Seaver (1996) and Brandl (Brandl, Hebert, Rozwadowski & Spangler, 2003). További publikációk: Brownell, 2006, Chan, 2004, Grossman & Lundy, 2003, Maxwell & O'Rourke, 1999, Paranjape, Tucker, McKenzie-Mack, Thompson & Kaslow, 2007, Paranjape, Rodriguez, Gaughan & Kaslow, 2009, Smith & Hightower, 2004, Straka & Montminy, 2006, Teitelman, 2006

⁶ Ld:

http://ec.europa.eu/justice_home/daphnetoolkit/html/projects/dpt_2000_125_w_en.html

¹⁰ A nemzetközi kutatásban a következő intézmények és személyek vettek részt: *Németország* - German Police University (DHPol), Muenster: Thomas Görgen és Birgit Winkelsett (koordinátor); *Ausztria* - IKF (Institute of Conflict Research), Vienna: Birgitt Haller és Helga Amesberger; *Németország* - Zoom - Society for Prospective Developments e.V., Goettingen: Barbara Naegele, Urte Boehm és Nils Pagels; *Magyarország* - Magyar Tudományos Akadémia, Szociológiai Kutatóintézet, Budapest: Tóth Olga és Róbert Katalin; *Lengyelország* - University of Bialystok: Jerzy Halicki, Malgorzata Halicka, Emilia Kramkowska és Cesary Zuk; *Portugália* - CESIS – Centre for Studies for Social Intervention, Lisbon: Heloisa Perista, Alexandra Silva és Vanda Neves; *Nagy Britannia* - University of Sheffield: Bridget Penhale és Jenny Porritt.

A munkában tanácsadóként közreműködött még Zvi Eisikovits és Tova Band Winterstein, University of Haifa (Institute for the Study of Society), *Izrael*.

szervezetekhez (menedékhelyek, telefonos segélyvonalak, konzultációs központok stb.), valamint a szociális-, egészségügyi- és jogalkalmazó intézményekhez; mi jellemzi az idős női áldozatokat és az elkövetőket; milyen a bántalmazó kapcsolat dinamikája; milyen korlátok jelentkeznek a segítségkérésben és milyen védő faktorok állnak az idős női áldozatok rendelkezésére. További kutatási kérdés volt még az is, hogy hol és milyen hiányosságok mutathatók ki a különféle támogató szervek munkájában.

A projekt harmadik célkitűzése az volt, hogy nemzeti és európai szinten ajánlásokat dolgozzunk ki az idős nők partner általi bántalmazásának kezelésével kapcsolatosan.

A kutatócsoport metodológiai megfontolásait egyrészt a résztvevők kutatási tapasztalatai, másrészt a téma kutathatóságának korlátai befolyásolták. Rendkívül fontos lenne a témáról *gyakorisági adatokat* szerezni (*prevalence data*), ugyanakkor igen bonyolult olyan empirikus vizsgálatot végrehajtani, amelyből megbízható mennyiségi adatokat nyerhetünk. Az a tapasztalat, hogy a viktimizációs kutatások csak igen kevés idős nőt találnak, akik partnerkapcsolati erőszak áldozatai lettek, tehát igen nagy mintán kellene a vizsgálatot elvégeznünk ahhoz, hogy az elemzéshez elegendő elemszámot kapjunk. Ráadásul a viktimizációs vizsgálatok éppen a „*negyedik életkorban*” lévő nőket, azaz épp a legsérülékenyebbeket tudják a legkevésbé elérni, például azért, mert közülük sokan szenvednek demenciában. Ezeket a korlátokat érzékelve, úgy döntött a team, hogy figyelmünket arra fordítjuk, hogy a partnerük által bántalmazott idős nők milyen módon tudják igénybe venni a segítő szolgáltatásokat, és kvalitatív módszerrel az eseteket elemezzük. Egy korábbi német regionális vizsgálat, amely az idős emberek elleni szexuális erőszakkal foglalkozott (Görgen, Newig, Nägele & Herbst, 2005, Görgen, Nägele, Herbst & Newig, 2006, Görgen & Nägele, 2006), kombinálta a szakértőktől, az áldozatoktól és az egyéb forrásokból szerezhető információkat. Jelen kutatás ennek a vizsgálatnak bázisára épült és átvette az ott alkalmazott módszer

számos elemét. A projekt a következő részfeladatokból állt össze:

(A) Meglévő intézményi adatok áttekintése az idős nők partner általi bántalmazásáról: a kutatás első lépéseként összegyűjtöttük és áttekintettük azokat az adatokat, amelyek fellelhetők voltak a témáról az országban. Ezen a téren Magyarország a projekt többi országához képest igen nagy lemaradást mutatott.

(B) Intézményi kérdőíves felmérés: a részt vevő országok postai úton kiküldött kérdőívek segítségével igyekeztek felmérni az intim partnerük által bántalmazott nőkkel, és az idős áldozatokkal foglalkozó intézmények témával kapcsolatos ismereteit. A kérdőívet igen széles körben, olyan intézményekhez juttattuk el, amelyekről feltételeztük, hogy találkozhattak már a problémával. A mintába a következő intézménytípusok kerültek: a különféle krízis otthonok, segélyszolgálatok, családsegítők, idősek ellátásával foglalkozó szociális intézmények, a rendőrség, ügyészségek. Magyarországon összesen 349 kérdőívet küldtünk ki.

(C) Szakértői interjúk: a kutatás során félig strukturált interjú készült olyan szakemberekkel, akik ismerettel rendelkeztek a témáról és az interjúra vállalkoztak. Az interjúalanyok egy része az intézményi kérdőívet kitöltők közül került ki, de a minta kiegészült egyéb intézmények dolgozóival is. Magyarországon 25 szakértői interjú készült.

(D) Áldozat interjúk: a részt vevő országok különféle módokon próbáltak olyan idős nőket találni, akik partner általi bántalmazás áldozatai voltak és interjúra vállalkoztak. A legtöbb esetben a kérdőívvel megkérdezett szervezetek munkatársai segítségével, vagy a kutatás során kiépülő nemzeti network tagjainak segítségével találtunk interjú alanyokat. Néhány alkalommal újságcikkek segítségével is toboroztunk. Magyarországon 9 áldozattal készült interjú.

(E) Nemzeti szakértői network: valamennyi országban törekedtünk arra, hogy felépítsünk, vagy tovább fejlesszünk egy nemzeti szakértői hálózatot. Ez a network egyrészt az empirikus adatgyűjtésben segített, másrészt tapasztalataikkal hozzájárultak a hiányosságok felderítéséhez, valamint a javaslatok megfogalmazásához. Mindezek kiegészítéseképpen 2010 novemberében nemzetközi workshopot tartottunk, ahol meghívott európai szakértők mutatták be saját országuk jelenleg folyó és jövőben tervezett tevékenységeit az idős nők partner általi bántalmazásával kapcsolatosan. Emellett javaslataikkal hozzájárultak az EU és a nemzeti döntéshozók számára megfogalmazandó ajánlásaink kialakításához.

Ebben a tanulmányban az idős nők társadalmi helyzetének rövid áttekintése után az intézményi kérdőíves kutatás legfontosabb eredményeit mutatom be.

3. A téma társadalmi és kulturális háttértényezői

3.1. Demográfiai helyzet (az idősök aránya a társadalomban, családi helyzetük, egészségi állapotuk, várható élettartamuk)

Magyarország, csakúgy, mint a többi európai ország öregedő társadalom. Az öregedés folyamatát egyes társadalmi-demográfiai tényezők gyorsítják, mások azonban lassítják. Mint a demográfiai kutatásokból közismert, egy adott ország népesedési állapotát, az idősök és fiatalok arányát három demográfiai, társadalmi tényező befolyásolja. Ezek: a születések száma, a halálozások száma és a migráció mérlege egy adott időszakban. Magyarországon a migráció mérlege kis mértékben pozitív, 2007-ben 18474 fő (Demográfiai évkönyv, 2009). De általában elmondható, hogy az országba bevándorló és onnan kivándorló személyek száma és aránya – különösen a régebbi EU tagállamokhoz viszonyítva – csekély, így az öregedési folyamatban a migrációs hatástól eltekinthetünk.

Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az országban statisztikailag nem jelentős az idegen országokból

származók száma. Az ország összlakosságának tartósan 1,1-1,6 %-át teszi ki a Magyarországon tartózkodó külföldiek aránya. (Demográfiai Évkönyv, 2009) Állampolgárságot évente változó számban és arányban kapnak külföldi állampolgárok, de évi arányuk az összlakosság 0,1 %-a alatt maradt.¹¹ Fontos azt is megjegyezni, hogy a bevándorlók $\frac{3}{4}$ -e (a kilencvenes évek elején még magasabb hányada) hazatelepülő, vagy a szomszédos országokból (1989-90-ben Romániából, majd a balkáni háború idején a 90-es évtized közepén az akkori Jugoszláviából) érkező magyar anyanyelvű személy. A bevándorlók túlnyomó többsége fiatal ember volt, így a magyarországi idős korúak számát nem gyarapították, sőt tartós letelepedésükkel és családalapításukkal kis mértékben a fiatalok részarányát növelték. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy projektünk témájának a többi résztvevő országtól eltérően, nincs migrációs oldala Magyarországon. A migráns nőkre, a nem magyar anyanyelvű idős nőkre vonatkozó speciális problémák tehát az országot nem érintik.

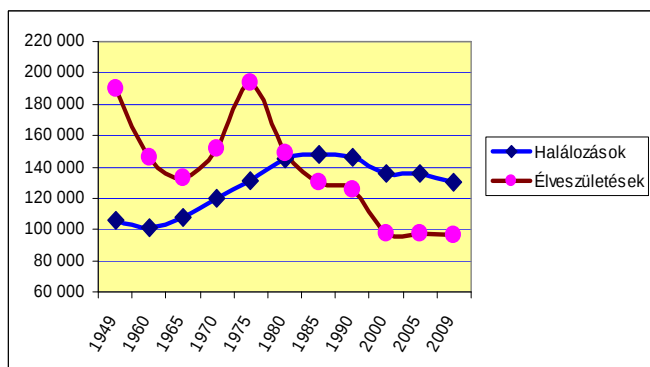
Mint a 3.1. ábra mutatja, Magyarországon 1981-ben kezdődött meg a természetes szaporodás negatívba fordulása, ekkortól haladta meg a halálozások száma a születések számát. Az elmúlt 3 évtized alatt ez a trend nem fordult meg, azaz nem volt olyan év, amikor több gyerek született volna, mint amennyi ember meghalt. A születésszám tartós és trendszerű csökkenése felgyorsította a társadalom előregeredési folyamatát.

¹¹ Ezen a helyzeten változtathat a 2010-ben, a kettős állampolgárságról megalkotott törvény. Azt azonban a törvény életbe lépése óta eltelt rövid idő miatt nem láthatjuk át pontosan, hogy hányan kívánnak a szomszédos országokból a megkapott magyar állampolgárság birtokában Magyarországra áttelepülni.

3.1. ábra

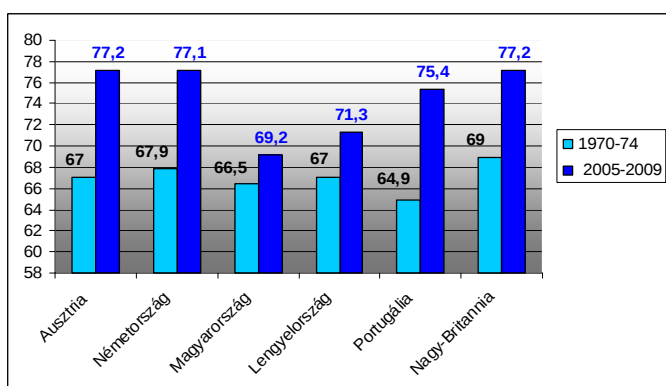
Az élveszületések és a halálozások száma Magyarországon, 1949-2009. KSH (2009)

Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a természetes fogyásra a magas halálozási arányszám is jelentős hatást gyakorol. *Magyarországon a születéskor várható átlagos élettartam messze elmarad a többi európai országtól.* A 3.2. és 3.3. diagram a férfiak és a nők születéskor várható átlagos élettartamát mutatja Magyarországon és a kutatásban részt vevő többi országban.

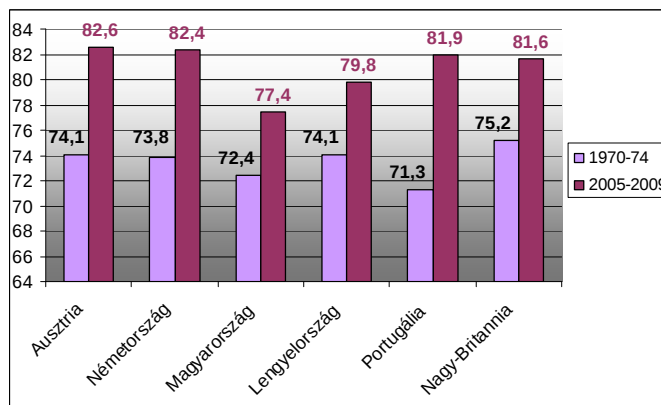
3.2. ábra

A férfiak születéskor várható élettartama a projekt országaiban 1970-74 között és 2005-2009 között, Habcsek L. (2010)

3. 3. ábra

A nők születéskor várható élettartama a projekt országaiban 1970-74 között és 2005-2009 között, Habcsek L. (2010)

Az adatokból látható, hogy az 1970-es évek első felében Magyarországon mind a férfiak, mind a nők születéskor várható élettartama beilleszkedett az európai trendbe. A férfiak születéskor várható élettartama csak kis mértékben maradt el Ausztria és Lengyelország adataitól, a portugál férfiakénál pedig kedvezőbb volt. A nők esetében a többi országtól való elmaradás nagyobb volt, de a különbség 1-3 év között maradt. A következő 30-35 év azonban jelentősen átrendezte a sorrendet. Míg az európai országok többségében 8-10 éves emelkedés következett be a születéskor várható élettartamban, Magyarország és Lengyelország esetében a javulás sokkal lassabb és csekélyebb volt. Mindkét országban 5-6 évnyi javulás következett be, de Lengyelország magasabb szintről indult, így az ő adatai jobban megközelítik a nyugati európai adatokat. Ma Magyarországon annak esélye, hogy egy férfi túléli a 65. életévét 62 %, szemben például az osztrák férfiak 82 %-os esélyével. (UNDP 2008)

A születéskor várható élettartam magyarországi kedvezőtlen alakulásának oka elsősorban a középkorúak, különösen a középkorú férfiak igen rossz halálozási adataival magyarázható. A magas korai halálozási szám a társadalom előregedése ellen hat, így összességében 2010-ben Magyarországon az időskorú/gyerekkorú arány, az úgynevezett öregedési index értéke 109,9, ez Európában nem tekinthető különösebben rossznak.

Az EU országok többségénél sokkal rosszabb halálozási adatok mellett a lakosság általános egészségi állapota is elmarad a gazdasági fejlettség szerint elvárhatótól. (Kopp-Skrabski 2009.) A kutatások alapján az orvosi ellátás színvonala nem indokolja a rossz adatokat.¹² Sokkal fontosabb szerepet játszanak a jelenségben a következő tényezők:

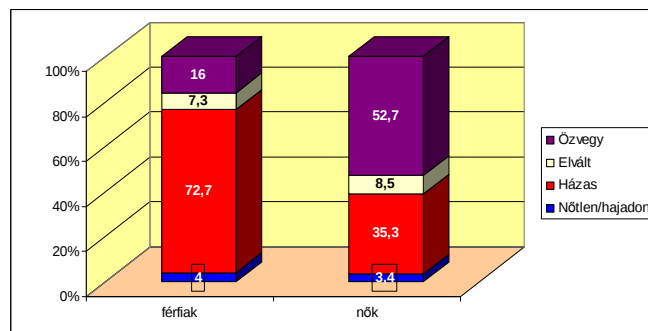
- az egészségügyi prevenció működésének hiányosságai,
- az alacsony iskolai végzettségű nők és férfiak fiatal korban kezdődő rohamos egészségromlása,
- a tartós munkanélküliség, annak anyagi és mentális következményeivel együtt,
- az önveszélyeztető életminőség (dohányzás, magas alkoholfogyasztás),
- a saját élet kontrollálhatatlanságának érzete, a stressz,
- társas támogatás hiánya, a férfiak esetében elsősorban a házastárs hiánya.

A korai halálozás a 60 év felettiek körében sajátos családi struktúrát eredményez Magyarországon, mint ezt 3.4. ábra is mutatja. Míg a 60 év feletti férfiak jelentős része házasságban él, a hasonló korú nőkre jellemzőbb az özvegy családi állapot. Az élettársi kapcsolat Magyarországon a nyugati országoknál kevésbé elterjedt az idősebb korosztályban. 2005-ben az időskorúak párkapcsolatainak mindössze 3,8 %-át teszi ki az élettársi kapcsolat. Az elváltak arányában is van eltérés a két nem között, mert a korábbi években, évtizedekben a válás utáni újrահázasodás sokkal nagyobb mértékben volt jellemző a férfiakra, mint a nőkre, azaz az elvált nők esélye, hogy új kapcsolatot létesítsenek az életkoruk

előre haladásával lényegesen csökkent nem csupán a fiatalabb nőkhez, de az idős férfiakhoz képest is.

3.4. ábra

A 60 éves és idősebb férfiak és nők családi állapot szerinti megoszlása 2005-ben. KSH (2009)

Magyarországon az ezer 60 évnél idősebb férfira jutó nők száma 1592. *Mindezek következtében Magyarországon a partnerkapcsolati erőszak mint veszély az idős nők egy részének esetében egyszerűen a partner hiánya miatt nem fordul elő.*

3.2. Objektív élethelyzet (munka, nyugdíj, jövedelem, lakás)

Magyarországon az 1990-es évekig az öregségi nyugdíjba vonulás életkora (az előírt szolgálati idő letöltése esetén) 55 év volt a nők és 60 év a férfiak esetében. Az 1998-ban életbe léptetett nyugdíjtörvényben a nyugdíjkorhatár fokozatos emelését vezették be, így 2009-ben a nők és a férfiak egyaránt 62 éves korukban vonulhattak nyugdíjba. (2011-től a nők 40 év munkaviszony után életkortól függetlenül nyugdíjba mehetnek.) Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy Magyarországon az EU átlaghoz képest alacsony a foglalkoztatottság. A munkaképes korú (15-64 éves) férfiak foglalkoztatási rátája 2007-ben az EU-ban 71,6 %, Magyarországon 64 % volt, a nők esetében pedig 57,1 % és 50,9 %. (Frey 2009) Különösen alacsony

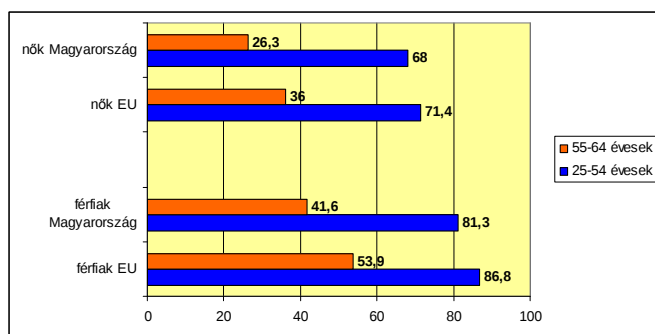
¹² Legalábbis a korábbi években nem indokolta. Az utóbbi években azonban felgyorsult orvosok és az egészségügyi szakszemélyzet tartós- vagy átmeneti emigrációja, ami rontja a hazai ellátás színvonalát.

az 50 év felettiiek foglalkoztatottsága, mint ezt a 3.5. ábra is mutatja.

3.5. ábra

Különböző korcsoportú férfiak és nők foglalkoztatottsági rátája 2007-ben Magyarországon és az EU 27 tagállamának átlagában, Frey (2009)

Ennek egyik fő oka az, hogy a rendszerváltás után és az azóta eltelt 2 évtizedben is jelentős számú 50 év feletti férfi és nő igyekszik rokkantnyugdíjba vagy előre hozott nyugdíjba vonulni. Ezzel egyrészt a megpróbálták elkerülni a munkanélkülivé válást, ugyanakkor az ország lakosságának rossz mortalitási adatai alapján ez sok esetben egészségileg is indokolt volt. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy Magyarországon nem megoldott a kisebb-nagyobb mértékben korlátozott munkaképességű emberek rehabilitációja. Aki egyszer korai vagy rokkant nyugdíjjal kilép a munkaerőpiacról, nagy eséllyel nem kerül már oda vissza.

2009-ben a férfiak átlagos öregségi nyugdíja 104 749 Forint (374 Euro), a nők pedig 86 357 Forint (308 Euro) volt (www.ksh.hu). Ez az átlagszám elég nagy szórást mutat, hiszen a fiatalabb nyugdíjasok az idősebbekhez képest lényegesen magasabb összeggel gazdálkodhatnak. A legrosszabb anyagi helyzetben a 80 év feletti, túlnyomóan nőkből álló csoport van, akiknek egy része nem rendelkezik saját jogú nyugdíjjal, illetve ennek összege igen alacsony. Magyarországon igen elterjedt a generációk közötti jövedelmi transzfer, tehát mind az idősek, mind a

fiatalok nyújtanak családtagjaik számára anyagi támogatást.

Az időskorú férfiak jellemzően házaspáros családi háztartásban élnek, a nők azonban jellemzően egyszemélyes háztartásokban. Ez az eltérés a korábban már bemutatott demográfiai eltérésekkel magyarázható. Magyarországon az idősek gondozásában, ellátásában nagy szerep jut a családnak, elsősorban a házastársnak (ha él) és a gyerekeknek. Ugyanakkor nem elterjedt a több nemzedékes együttélési forma. Jellemzőbb, hogy az idős személy, ameddig tud, egyedül marad otthonában és családja segítséget nyújt neki, illetve igénybe veszi a szociális ellátást. 2008-ban 84 ezer idős személy élt intézeti háztartásban. Az igényeknél lényegesen kevesebb intézményi férőhely van, különösen az állami fenntartású intézmények esetében.

3.3. Az idősekkel foglalkozó szociális ellátórendszer

Az idős emberek szociális ellátását az 1993. évi III. törvény szabályozza. Ez a törvény tartalmazza a különféle ellátási formákat és előírja, hogy azok egymásra épüljenek, egymáshoz kapcsolódjanak. A témával foglalkozó vizsgálatok (Bácskay, 2004) sokasága bizonyítja, hogy Magyarországon még a 2000-es évek közepére, végére sem biztosított minden rászoruló részére a törvényben rögzített szociális ellátás. Emellett a különféle ellátási formák egymáshoz kapcsolódása sem megfelelő. Nem csupán az idősek, de a gyerekek, családok esetében is gyakran előfordul, hogy olyan emberek kerülnek szélsőségesen nehéz helyzetbe, a szociális ellátás magasabb szintjeire, akikre az alapellátás egyáltalán nem figyelt, akiket korábban nem gondoztak. A projekt témája szempontjából kulcskérdésnek tartjuk a szociális ellátórendszer működését. Ezért ebben a fejezetben a működés alapelveit és anomáliáit mutatjuk be.

A magyar társadalomban az idősek ellátásával kapcsolatban kétféle, egymást kiegészítő elvárás létezik. Egyrészt a hagyományos családfelfogás

értelmében elsősorban a család feladatának tartják az idős emberekről való gondoskodást. Ez a felfogás gyakran azért valósul meg nehezen, mert a földrajzi mobilitás következtében nem feltétlen azonos településen élnek az idős emberek és gyerekeik. A tradicionális családfelfogással összhangban azonban, gyakran az idős emberek testvérei, vagy távolabbi rokonai is részt vesznek a napi gondozásban, amennyiben közel laknak egymáshoz. A másik, elvárt gondozási forma pedig az állami gondoskodás. A szocializmus évtizedei kialakítottak, megerősítettek egy paternalisztikus attitűdöt az állammal kapcsolatban. Eszerint az állam „kötelessége” gondoskodni mindazokról, akik erre rászorulnak, akik a családjuktól (már) nem tudnak elegendő támogatást kapni. A szociális gondoskodást tehát erre a két pillérre épül, és láthatólag hiányzik, illetve keveseket érint az öngondoskodás, illetve a piaci szegmens. A magyar társadalom nagyobbik része nem készül öngondoskodással idős korára, a betegségre, a nehéz élethelyzetre.

A szociális alapellátás azokat a minimális szolgáltatásokat foglalja magában, amelyekről minden önkormányzatnak gondoskodnia kell, vagy kellene. Ezek az ellátások azt teszik lehetővé, hogy a szociálisan rászorultak a saját otthonukban, életformájuk fenntartása mellett élhessenek, a megfelelő támogatás mellett. Az alapellátás magában foglalja a házi segítségnyújtást, a szociális étkeztetést és a falugondnoki szolgálatot. A *házi segítségnyújtás* – nevének megfelelően – bevásárlásban, házi munkában, hivatalos ügyek intézésében, egészségügyi segítségben nyilvánul meg. A gondozók többsége nő és szociális munkás végzettségű. Ők azok, akik hetente többször is otthonukban találkoznak a szociálisan rászoruló idős emberekkel. Fontos megjegyezni, hogy bár a törvény szerint valamennyi helyi önkormányzatnak meg kellene szervezni ezt az ellátást, de a kisebb lélekszámú települések jelentős hányadában még napjainkban sem sikerült ezt megtenni. Ugyanakkor az idős emberek egy jelentős része éppen a kisebb lélekszámú, előregedő falvakban él. 2008-ban tízezer 60 évnél idősebb ember közül 216 jut hozzá saját

otthonában a házi segítségnyújtás valamilyen formájához. (Szociális Statisztikai Évkönyv, 2008)

Az alapellátás másik formája az *étkeztetés*. Eszerint a szociálisan rászorult személyeknek napi egyszeri meleg étkeztetésről kell gondoskodni, akár olyan formában, hogy a rászoruló egy központi helyen elfogyasztja, vagy onnan hazaviszi, illetve ha nem mozgásképes, az ételt a lakására kell szállítani. 2008-ban a 60 éven felüli népesség 5%-a részesült ebben az ellátási formában, a kisebb településeken ez az arány eléri a 9 %-ot is (Szociális Statisztikai Évkönyv, 2008). Ez a szociális ellátási forma sem olyan mértékben elterjedt, ahogy igény lenne rá. Ez a hiány egyrészt a kisebb települések önkormányzatainak anyagi problémáival, másrészt a megfelelően képzett gondozó személyzet hiányával magyarázható.

Az alapellátás harmadik formája a *falugondnoki szolgálat*. Ezt a formát a 600 fő lélekszámnál kisebb településeken hozták létre. A falugondnok összetett feladatokat lát el, mert a korábban már említett házi segítségnyújtás, ebédszállítás mellett esetenként személyszállítást, a közterület karbantartását (pl. hó eltakarítását) is végzi. A falugondnoki szolgálatban dolgozók létszáma az elmúlt évek során a következőképpen változott. 2001-ben 552 fő, 2008-ban pedig 708 fő dolgozott ebben a beosztásban az ország területén. (Szociális Statisztikai Évkönyv, 2008)

A szociális ellátást elsősorban önkormányzati, állami szervek végzik, de egyrészt a pénzügyi források hiánya miatt, másrészt a növekvő igények miatt nem tudják önmagukban ezt elvégezni. Így az elmúlt évtizedekben számos egyházi, nonprofit, illetve profitorientált szervezet is alakult. Az alapellátások mellett szakosított ellátások is létesültek az idősek gondozása céljából. Itt érdemes felsorolni az idősek nappali intézményeit (*idősek klubja*), ahol szociálisan vagy mentálisan rászoruló idősek tölthetik el a napot és ahol étkezésükről, higiéniai szükségleteikről, a fűtésről stb. gondoskodnak. Az már az intézménytől függ, hogy ez csupán egy melegedő hely, vagy pedig valamiféle többletet is nyújtó szolgáltatás. Végül, a szakosított ellátások között fel kell sorolni az idősek átmeneti- vagy tartós elhelyezésére szolgáló

bentlakásos otthonokat is. A 60 éven felüliek 4 %-a lakik ilyen intézményben.

3.4. Az idős kor megítélése és megélése

Az idős kor társadalmi megítélése hűen tükrözi a magyar társadalom tradicionális családfelfogását. Amikor a közbeszédben az idősekről leggyakrabban anyagi helyzetük, családi szerepük, illetve a fiatalabb generációkhoz fűződő viszonyuk alapján esik szó, leggyakrabban a „nyugdíjasok” kifejezést használják rájuk. Tehát egy életkorban és társadalmi helyzetben is igen összetett társadalmi csoportot egy ismervvel, a munkaerőpiacról való kivonulással jellemeznek. Ez egyébként azért is visszatetsző, mert – mint korábban bemutattunk – Magyarországon a nyugdíjkorhatár még napjainkban is csak 62 év. Ez a terminológia tehát az „idős” kategóriába sorol akár 55-60 éves embereket pusztán a nyugdíjba lépés ténye miatt.

Az idősök anyagi helyzete a politikai életben elsősorban a választási években kerül előtérbe. A 60 év felettiek túlnyomó többsége saját jogú, vagy házastársi nyugdíjat kap. A rendszerváltás óta nyugdíjba vonultak lényegesen kedvezőbb anyagi helyzetben vannak, mint az idősebbek. Ez egyrészt a nyugdíjrendszer indexálásának, másrészt a nyugdíjba vonuló korosztályok egyre magasabb iskolai végzettségének, illetve hosszabb szolgálati idejének tudható be. Ezzel együtt, az idősök létszámának és népességen belüli arányának bővülésével a közbeszédben és a politikai vitákban is gyakori téma a nyugdíjak értékállósága, és az idős emberek anyagi problémái.

Az idősekkel kapcsolatos közbeszéd másik fontos eleme (nem elszakíthatóan az anyagi helyzettől) a generációk egymásra utaltsága, a generációk közötti transzferek kérdése. A magyar társadalom tradicionális gondolkodása két módon is megnyilvánul ebben a kérdésben. Egyrészt a segítségre szoruló idős emberek ellátását elsősorban a család feladatának tartja. Emellett és ezt

kiegészítendő, az állam szerepét tartják kiemelkedően fontosnak. Tehát az államtól egy paternalisztikus, gondoskodó szerepet várnak el. Az önségítés, a csoportos szolidaritás gondolata és gyakorlata a II. világháború előtti időszakban sem volt a magyar társadalom kiemelkedő jellemzője, de az 1947-89 közötti szocialista időszak a meglévő kezdeményezéseket is elsorvasztotta. Napjainkra az öngondoskodás szerepe gazdasági és politikai okok miatt ismét csökken.

A generációk egymásra utaltsága az elmúlt 6 évtizedben fontos jellemzője volt a magyar társadalomnak. Az 1950-es évektől mind nagyobb arányban teljes munkaidős munkát vállaló fiatal anyák számára fontos segítséget nyújtottak a nagymamák. A gyerekintézmények az 1980-as évek elejére érték mennyiségben utol az igényeket, ugyanakkor a minőséggel rengeteg probléma adódott. A nagymama kor tehát a női életútban kiemelkedő szerepet játszott és játszik ma is. A jelenlegi kormány szociálpolitikája is a konzervatív családeszményre épít, amennyire ezt meg lehet ítélni. A kisgyerekek napközbeni gondozásába nagyobb arányban vonnák be a nagyszülőket és nem bővítik jelentősen a bölcsődei és óvodai intézményhálózatot.

A generációk egymásra utaltsága abban is megtestesül, hogy a szocializmus évtizedei alatt egyértelműen, de napjainkban is nagyrészt a család, a szülők feladatának tekinti a társadalom a fiatalok első önálló lakásának megvásárlását. Magyarországon a bérlet lakás szektor szinte alig létezik, a lakások 95 %-a saját tulajdonú (KSH, 2009). A fiatal felnőttek szülei gyakran nyugdíjas korukban is támogatják anyagilag gyerekeiket (például a hosszú lejáratú lakáshitelek törlesztésében), illetve akkor, ha a fiatal felnőttek munkanélkülivé válnak. Az anyagi támogatás ugyanakkor egyfajta felhatalmazást is ad az időseknek, hogy a gyerekeik, illetve unokáik életébe beleszóljanak. A közvélemény ezt a beleszólást gyakran túlzottnak, terhelőnek érzi.

Az idős kor, mint az emberi életciklus önálló, saját értékkel és érdekekkel bíró része, a közbeszédben alig jelenik meg. Az idősök tehát vagy ellátandó,

„gondot, terhet” jelentő személyekként, vagy pedig a fiatalabb generációkat segítő, támogató személyekként jelennek meg. Léteznek ugyan klubok az idősek számára (ld. szociálpolitikát bemutató rész), ezek azonban kevés kivételtől eltekintve nem mutatnak valódi öntevékenységet, csupán meleg ételt, fűtött helyet biztosítanak az idős embereknek. A civil szervezetek átpolitizáltsága, illetve gyengesége miatt maguk az idősek sem mutatnak komoly aktivitást, hogy sajátos érdekeiket erősebben kifejezzék. 2003-ban az ország területén 859 időskorúakhoz kötődő nonprofit szervezet működött. Ennek fele intézményes ellátás, illetve szociális szervezet volt, mindössze 400 olyan, amelyik szabadidős tevékenységre szerveződött. (Ezüstkor, 2004)

Talán mindezekkel magyarázható, hogy kutatási témánk a megkérdezett szakemberek egy jelentős része számára irrelevánsnak, nem túl fontosnak tűnt (mint ezt a zárótanulmány egy másik fejezetében bemutattuk). A közgondolkodásba nehezen fér bele, hogy egy idős nő is lehet partnerkapcsolati erőszak áldozata, és hogy ez egy komoly, figyelmet érdemlő társadalmi kérdés lenne. A családot segítő, jó nagymama, vagy a magát ellátni már nem tudó, gyerekei által szeretettel gondozott idős nő képét vetítik rá az emberek a 60 év feletti nőkre és ebbe a bántalmazottság semmiképpen sem fér bele. Ez az ideálkép olyan erős, hogy a párkapcsolati erőszakkal ténylegesen találkozó szakemberek egy része is hárítja, kicsinyíti a problémát.

4. Az intézményi kérdőíves felmérés eredményei

4.1. Az intézményi kérdőíves felmérés metodológiája

Jelen kutatás egyik kulcskérdése volt az, hogy különféle intézmények mennyit és mit tudnak az idős nők partner általi bántalmazásáról. Mivel kutatásunk nem arra irányult, hogy egy reprezentatív mintán az idős nők partner általi bántalmazásáról adatokat szerezzünk, sokkal inkább az idős női áldozatok segítségkérő magatartása, és az

intézmények, szakemberek segítségnyújtó magatartása érdekelt minket. Ennek alapján egy kérdőív készült, mely arra irányult, hogy összegyűjtsük azon intézmények és szakemberek véleményét, akikről feltételezhető, hogy rendelkeznek az idős nők elleni partnerbántalmazással kapcsolatos tapasztalattal.

A kérdőív egyrészt annak megismerésére irányult, hogy mennyi, és milyen vonásokkal leírható idős női áldozattal találkozott az adott intézmény, másrészt arra, hogy az intézmény milyen segítséget, szolgáltatást tudott az áldozat számára nyújtani. Ezután a témával kapcsolatos véleményekre, attitűdökre voltunk kíváncsiak. A véleménykérdéseket azok is meg tudták válaszolni, akik maguk nem rendelkeznek esettapasztalattal. Végül az intézményről és a kérdőívet kitöltő személyről kértünk néhány információt.

A kérdőíves adatgyűjtés a szakemberekkel készített interjúk előkészítő szakaszaként is szolgált. A kérdőív végén arra kértük a kitöltőt, hogy ha hajlandó részt venni egy, a témáról folytatott mélyinterjú beszélgetésen, akkor jelezze azt. Mivel a kutatás során megkérdezett áldozatok többségével is a szakértők javaslata és segítsége alapján tudtuk felvenni a kapcsolatot, az intézményi kérdőív ilyen értelemben is a további munkaszakasz előkészítője volt.

A kérdőívnek egy hosszabb és egy rövidebb változata készült. A rövidebb változat készítését az az elképzelés indokolta, hogy az esettapasztalattal nem rendelkező intézmények esetleg a kérdőív kitöltését azért utasítják el, mert úgy érzik, esetükben a kérdések nem relevánsak. Ugyanakkor a véleménykérdések esetében, illetve a probléma érzékelésével kapcsolatosan az ő tapasztalataik összegyűjtését is fontosak tartottuk.

4.2. Mintavétel és az intézmények felkérése a részvételre

Az intézményi kérdőíveket országos és regionális mintáját a következőképpen alakítottuk ki: az országos mintába bekerültek azok az intézmények, melyek hatásköre az egész országra kiterjed, illetve

amelyek nagyobb területi egységekhez kötődnek. Így például kapott kérdőívet az ország összes megyei rendőrkapitánysága, valamint az összes megyei ügyészség is. Az országos hatáskörű intézmények közé soroltuk az Országos Kríziskezelő és Információs Telefonszolgálatot, a telefonos segélyvonalakat, a menedékhelyeket, a családon belüli erőszakkal foglalkozó civil szervezeteket és a minisztériumi, illetve országos hatáskörű idősügyi szervezeteket.

A regionális minta helyszínéül Magyarország három déli megyéjét (Baranya, Bács-Kiskun és Tolna megyék) választottuk. A választás erre a területre a helyi szociális intézményekkel és az ott dolgozó szakemberekkel kialakított jó szakmai együttműködés miatt esett. A három megyében lakik az ország lakosságának 11 %-a. Településszociológiailag változatos területről van szó. Nagy- és közepes lélekszámú városok, néhány száz fős kistelepülések és nagy külterülettel rendelkező tanyás települések egyaránt találhatók a három megyében. Ezzel az ország valamennyi fontos településtípusa reprezentálódik. A három megye a munkanélküliség és a többi fontos társadalmi egyenlőtlenségi dimenzió tekintetében átlagos helyet foglal el Magyarországon.

A regionális mintában arra törekedtünk, hogy azokat a helyi intézményeket szólítsuk meg, amelyek eseti szinten találkozhatnak a partnerbántalmazás idős női áldozataival. Tehát kaptak kérdőívet egészségügyi intézmények (házi orvosok és kórházi részlegek), helyi családsegítő központok munkatársai, az idősek alap- és szakosított szociális ellátásában dolgozó szakemberek, a helyi rendőrség, ügyészség. Az alacsony válaszadási arány miatt, második hullámban budapesti intézményeknek is kiküldtük a kérdőívet, itt is a regionális mintába került intézményeknek megfelelő intézményeket kerestünk meg.

A kérdőívek visszaküldési aránya 22,6 %-os volt, ami megfelel a hasonló kérdőívek visszaküldési arányainak Magyarországon. A szociológiai és statisztikai adatgyűjtések általános tapasztalata, hogy sem az intézmények, sem a magánszemélyek nem szívesen töltenek ki és küldenek vissza kérdőíveket

semmilyen témában. Ez egyrészt a kérdőív-kitöltési kultúra alacsony fokával magyarázható (az emberek hajlamosak azt mondani, hogy „nem értik” a kérdőíveket). Az intézményi kérdezés esetében megfigyelhető az is, hogy a vezető és a munkatársak között „elkallódik” a kérdőív. Mint a szakértőkkel folytatott interjúk során is kiderült, ha egy intézményben a vezető kapja meg a kérdőívet, akkor sok egyéb feladata között esetleg elfeledkezik róla, vagy éppenséggel nem érzi kompetensnek magát (hiszen adott esetben a konkrét esetek intézése nem az ő feladata). Ha viszont egy beosztott kapja meg, sokszor nem érzi felhatalmazva magát a válaszadásra. Azokból az intézményekből kaptuk meg kitöltve a kérdőívet, ahol a vezető személyesen elkötelezett a téma iránt, vagy ahol valamiféle felsőbb utasítást kaptak a kérdőív kitöltésére.

A kitöltési hajlandóság a rendőrség, valamint az általános szociális intézmények esetében volt a legmagasabb, ahol elérte a 35 %-ot. A legalacsonyabb volt a visszaküldési hajlandóság az egészségügyi intézmények (7 %), valamint az idősek ellátásával foglalkozó intézmények (14 %) esetében. Nem volt különbség a hosszú és rövid változat kitöltésében, a rövidebb kérdőív nem motiválta a szervezeteket a kitöltésre jobban, mint a hosszú. Tanulásképpen azt foglalmaztuk meg, hogy Magyarországon nem volt tényleges haszna a kétféle kérdőív használatának.

Összességében azért is vagyunk elégedetlenek a visszaküldési aránnyal, mert számos esetben személyesen ismert szakemberek többszöri kérésre sem töltötték ki a kérdőívet. A legkirívóbb példának tartjuk, hogy a nők elleni erőszakkal évek óta foglalkozó civil szervezetek, telefonos segélyszolgálatok egy része sem válaszolt. Ők egyébként kutatási eredményeinket rendszeresen felhasználják, képzéseiken meghívott előadóként rendszeresen részt veszünk. Úgy gondoljuk, és erre az interjúkból megerősítést is kaptunk, hogy **a téma iránti közömbösség** a legfőbb oka annak, hogy a kérdőívek visszaküldési aránya ilyen alacsony volt.

4.3. A kérdőívet kitöltő intézmények és személyek

4.1. táblázat

A kérdőívet kitöltő intézmények megoszlása az intézmény típusa és a kérdőív hossza szerint

	Hosszú változat N	Hosszú változat %	Rövid változat N	Rövid változat %
Bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények	12	23,1	0	
Rendőrség és jogi intézmények	5	9,6	18	66,7
Egészségügyi intézmények	5	9,6	2	7,4
Általános szociális intézmények	17	32,7	2	7,4
Időseket ellátó intézmények	11	21,2	3	11,1
Egyéb intézménytípusok	2	3,8	2	7,4
Összesen	52	100	27	100

A 4.1. táblázat adatai alapján látható, hogy kérdőívünk kitöltői között legnagyobb számban a jogalkalmazó intézmények képviseltették magukat. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a kérdőív-kitöltési hajlandóság ezekben az intézményekben volt a legmagasabb.

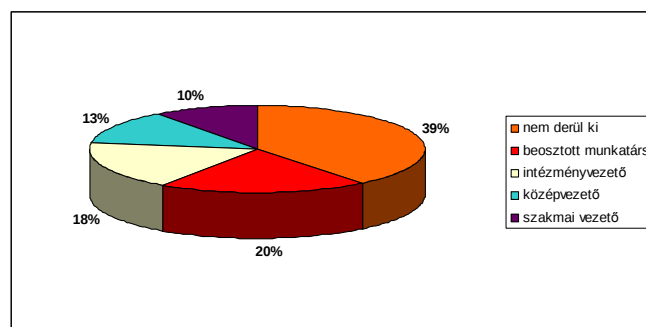
A kérdőívet kitöltők számos esetben a legegyszerűbb, szocio-demográfiai kérdésekre sem válaszoltak. Ez számunkra ismét a téma iránti érdektelenséget jelzi. Erre utal az is, hogy semmiféle összefüggést nem találunk aközött, hogy a kérdőív

kitöltője megadta-e személyes adatait és volt, vagy nem volt esetük az elmúlt években. Sok esetben az a motiváció mozgatta a kitöltőt, hogy minél előbb túljusson a számára nem tetsző feladaton. A 79 visszaérkezett kérdőívből csupán 48 esetben tudtunk meg adatokat a kitöltő személyről.

A 48 válaszból 42 nő és 6 férfi volt, ami egyébként jelzi a témával foglalkozó szakemberek nemi összetételét. A 48 válaszadó közel fele (47,9 %) szociális felsőfokú végzettséggel rendelkezik. 29 % csupán jelezte, hogy felsőfokú végzettségű, de szakirányát nem jelölte meg. Előfordult még néhány esetben jogi, rendőri; egészségügyi és közép-fokú végzettségű válaszadó is.

4.1. ábra

A kérdőív kitöltőinek beosztása (N=79)

Az adatok értelmezése szempontjából jó jel, hogy mindenféle beosztási szinten lévő válaszadónk volt, tehát sokféle tapasztalat összegeződik a kérdőívekben. Az életkorukat megadók átlagéletkora 41 év, az egyes intézménytípusok között nincs szignifikáns eltérés. A válaszadók átlagosan 8 éve dolgoznak az adott intézményben, tehát tapasztalatuk több évre visszamenőleg is megvan. Legrégbben a rendőrség és a jogi intézmények dolgozói (átlagosan 14,5 éve), legrövidebb ideje a általános szociális intézmények és az egyéb intézmények dolgozói (átlagosan 6 éve) dolgoznak ezen a munkahelyen.

4.4. Eredmények

4.4.1. Az idős nők ellen elkövetett partnererőszakkal kapcsolatos intézményi/szakmai tapasztalatok

Hány intézmény rendelkezik esettapasztalattal?

Mintánkban 19 olyan intézmény volt, amelyik mindkét időszakban találkozott esettel. 3 intézmény csak 2009-ben, 14 pedig csak a 2006-2008 közötti időszakban találkozott esettel. Összesen tehát a vizsgált 4 év során 36 intézmény lépett kontaktusba olyan idős nővel, aki IPV áldozata volt. Mivel az áldozatra, az elkövetés körülményeire és a szolgáltatásokra vonatkozó kérdéseink csupán azokhoz az intézményekhez szóltak, melyek 2006 és 2008 között foglalkoztak esettel, a továbbiakban a számítások során az intézmények számát 33-ban állapítjuk meg. Ez, a kérdőívet kitöltő intézmények 41,8 %-a.¹³

Most és a továbbiakban fontos figyelembe venni, hogy a visszaküldött kérdőívek száma, és különösen azon intézmények száma, melyek rendelkeznek esettapasztalattal, igen alacsony. Így sokszor már a százalékszámítás alkalmazása is problematikus. Összetettebb statisztikai módszereket pedig az alacsony elemszám miatt az elemzés ezen részében nem is alkalmazhatunk. Amikor tehát intézménytípusonként vesszük szemügyre, hogy milyen arányban találkoztak idős, partnerük által bántalmazott női áldozatokkal, valójában igen kevés intézmény tapasztalataira alapozhatunk. Ezzel együtt érdemes megfigyelni a különbségeket a jellegzetes eltérések miatt.

Tehát az összes kitöltő intézmény 41,8 %-a szerzett esettapasztalatot. Leggyakrabban a rendőrség és az ügyészség szakembereinek volt esete. Mint korábban jeleztük, ezek az intézmények többségükben a kérdőív rövid változatát töltötték ki, melyből kevésbé részletesen ismertük meg az esetek hátterét. Emellett a rendőrségi és ügyészségi válaszadóknak többnyire egy-egy nagyobb területi egység (megye vagy város) összevont statisztikái

adatai állnak rendelkezésre. Mint az áldozatok egyes jellemzőinek számbavételénél látni fogjuk, ezek az intézmények tehát tipikusan nem adtak meg, vagy nem tudtak megadni részletező adatokat a bántalmazás jellegéről, a bántalmazott jellemző vonásairól és a bántalmazóról. Mint ezt az interjúkban is elmondták, a rendelkezésre álló összevont statisztikák nem mindig teszik lehetővé az ilyen bontásokat. Ezzel a kérdés kezelésének egyik fontos problematikus pontjára találtunk rá. Mégpedig arra, hogy a rendőrség és az ügyészség rendelkezésére álló összevont és hiányos adatok **éppen a mélyebb ismeretek kiaknázására nem alkalmasak**. Fontos, hogy a jövőben az ilyen intézmények jobban csoportosítható adatgyűjtést végezzenek ebben a témában.

A bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények kétharmada találkozott idős női áldozattal. Úgy tűnik, hogy ezekhez a szervezetekhez az idős áldozatok nem feltétlen jutnak el. Problematikusnak látjuk azt, hogy a szociális ellátó rendszer intézményei, különösen a szakellátást végző, idősekkel foglalkozó intézmények jelentős része egyáltalán nem találkozott esettel. A általános szociális intézmények egyharmadának, a időseket ellátó intézmények 14 %-ának van esettapasztalata. Pedig az itt dolgozó szakemberek munkájuk során napi kapcsolatban vannak a gondozási körzetben lakó emberekkel (ld. az idősek alap- és szakosított szociális ellátásáról szóló rész). Így az alacsony esetszámot elsősorban a szakemberek felkészületlenségével és a téma iránti érzéketlenségével magyarázzuk.

Azon intézmények felében, ahol egyáltalán volt eset, az áldozatok száma 1-3 volt a vizsgált időszakban. 3-10 eset volt a vizsgált időszakban az esettel rendelkező intézmények ötödében és csupán a Rendőrség és jogi intézmények szervezetek találkoztak magasabb esetszámmal. Ilyenkor tipikusan megyei rendőrkapitányságok és ügyészségek egész megyére vonatkozó adatait látjuk.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy azok az intézmények, amelyek egyáltalán rendelkeznek tényleges tapasztalattal az IPV idős női áldozataival kapcsolatban, igen kevés, és esetleges tudást

¹³ Fontos megjegyezni, hogy az egyes kérdésekre nem mind a 33 intézmény válaszolt, így a különféle számításoknál a viszonyítási N eltérő lehet a 33-tól.

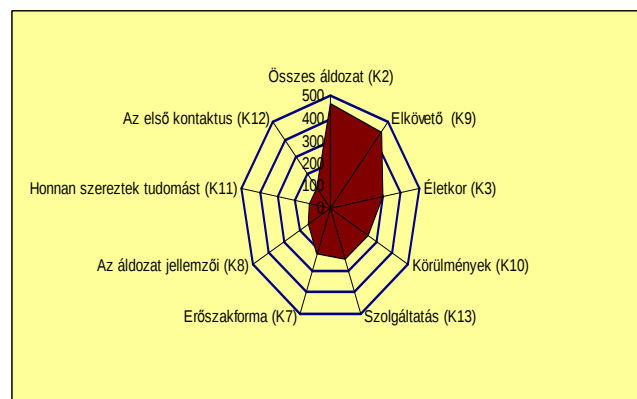
szereztek erről a sajátos áldozat csoportról. Mivel mintánk nem reprezentatív, valamint az elemnagyság sem nagy, nem tudhatjuk, hogy mi okozza ezt a jelenséget. Elképzelhető természetesen, hogy valóban nem fordultak elő ilyen bántalmazási esetek a vizsgált intézmény működési körében. Ugyanakkor a nagyon kevés esetszám, vagy a szakemberek rendelkezésére álló összesített adatok, nem elég részletes adatok mélyebb elemzést nem tesznek lehetővé. Ezért a kérdőívekből nyert tapasztalatok általánosítása csak korlátozott lehet. Arra lehet elegendő, hogy felhívjuk a figyelmet erre a problémára és további lépéseket tegyünk a téma mélyebb megismerésére.

Hány áldozat volt?

Nézzük meg, hogy a 33 intézmény összesen hány idős női IPV áldozattal lépett kapcsolatba a 2006-2008 közötti időszakban! Mint az elemzés további részében látható, valamennyi kérdésnél eltérő lesz az áldozatok száma. Ennek számos oka van. Ha egy intézmény munkatársa rövid kérdőívet töltött ki, egyes kérdésekre nem válaszolt. Előfordult továbbá, hogy egyes intézmények csak olyan összevont adatokkal rendelkeznek, amelyek bizonyos lényeges bontásokat nem tartalmaznak. Ilyenkor nem válaszoltak az adott kérdésre, és sajnálatos módon becslést sem tettek. Más esetekben az intézmények munkatársai egyszerűen felületesen töltötték ki a kérdőívet. Nem szántak elég időt arra, hogy az adott kérdésnek utána nézzenek, esetleg mélyebben belegondoljanak. Mivel nem vállalkoztak arra sem, hogy legalább becslést adjanak, ilyenkor nem válaszolták meg az adott kérdést. Végül – érzésünk szerint – az is előfordulhatott, hogy egy adott kérdést félreértettek, így időnként inkonzisztens válaszok is születtek.

4.2. ábra

Esetek száma a különféle kérdések alapján 2006-2008 (intézmény N=33)

A 4.2. ábra igen figyelemre méltó információt tartalmaz. A szakemberek eltérő mértékben tudtak, vagy akartak információt adni az IPV idős női áldozatairól. Ha alapnak tekintjük a 2. kérdésre adott választ, eszerint a 33 intézmény a vizsgált 3 év során összesen 465 esettel találkozott. Az egy intézményre jutó átlag kiszámításának nincs értelme, mivel – mint a korábbiakban is jeleztük – a legtöbb intézmény 1-5 áldozatról tudott, a viszonylag magas esetszám néhány országos, vagy megyei szervezet adataiból adódik. Legtöbb információt az elkövetőről tudunk meg (441 eset). Lényegesen kevesebb információt kaptunk az áldozatok életkoráról, az elkövetés körülményeiről és a nyújtott szolgáltatásról. Sajnálatos, hogy mind az erőszak formáiról, mind az áldozat karakterjegyeiről igen kevés válasz érkezett be. A kapcsolatfelvételtől és az információáramlásról pedig még kevesebb. Így mindenféle általánosító megállapítás igen óvatosan tehető csak. Nézzük meg a továbbiakban részletesebben, hogy az egyes témákról milyen információkat tudunk meg.

Az áldozatok életkori megoszlása az intézmények gyakorlatában

4.2. táblázat

Azon intézmények száma, ahol kapcsolatba léptek 60-74 éves és 75+ éves női IPV áldozatokkal és az áldozatok száma (N=33)

	Volt 60-74 éves áldo- zat	60-74 éves áldoza- tok száma	Volt 75+ éves áldo- zat	75+ éves áldo- zatok száma
Bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények	7	17	3	3
Rendőrség és jogi intézmények	12	157	9	58
Egészségügyi intézmények	2	38	2	7
Általános szociális intézmények	5	9	1	1
Időseket ellátó intézmények	1	2	2	3
Összesen	27	223	17	72

A 2006-2008 közötti időszakra vonatkoztatva 295 áldozat életkoráról kaptunk információt. A táblázat alapján átlagos esetszámot nem érdemes számolni, mivel az intézmények többsége csupán néhány áldozattal került kapcsolatba. Az adatokból azt is láthatjuk, hogy – mint projektünk hipotéziseiben is feltételeztük – minél idősebb egy IPV áldozat, annál nehezebben jut szakmai segítséghez. A helyzetnek természetesen van demográfiai oka is: minél idősebb egy nő, annál kisebb az esélye, hogy partnerkapcsolatban éljen. Ugyanakkor nem

elhanyagolható a 75 év felettiek korlátozottabb mozgásképessége és korlátozottabb segítségkérési hajlandósága sem.

Arra a kérdésre, hogy az összes kliens, illetve az összes női IPV áldozat közül hány százalék lehet a témánk szempontjából fontos idősebb női IPV áldozatok aránya az érintett intézmények kis része válaszolt, azok is gyaníthatóan félreértették a kérdést. Orientáló adatnak talán a rendőrség választát érdemes ide tenni, mert az ő statisztikáik nagyobb átgondoltságot mutatnak ebből a szempontból. Tehát a rendőrség és jogi intézmények (N=12) az összes kliens között 4,9 %-ra becsülik az IPV áldozatainak arányát. Az összes női IPV áldozat között pedig 13,9 %-ra a 60 évnél idősebbek arányát. Nyilvánvaló, hogy itt a reprezentativitás hiányában nem tehetünk általánosító kijelentéseket, ugyanakkor ezek az adatok a maguk korlátozott mivoltában is figyelemre méltóak.

Az intézmények egyáltalán nem próbálták becslést adni arra vonatkozóan, hogy nőtt, változatlan maradt, vagy csökkent az idősebb női IPV áldozatok száma 10 éves időtávlatban. A kérdésfelvetés annyira új és szokatlan Magyarországon, hogy erre a kérdésre nincs válasza a szakembereknek.

4.4.2. A bántalmazásról

Milyen bántalmazási formák fordultak elő?

Mint a korábbi részekben jeleztük, a bántalmazás részletezésére és a bántalmazó-bántalmazott viszonyra az intézmények egy része igen hiányosan válaszolt. 33 intézményben találtak idősebb női áldozattal a vizsgált időszakban, ugyanakkor mindössze 18 intézmény adott arról áttekintést, hogy milyen formájú bántalmazás fordult elő. Így erről a kérdéssel mindössze 214 értelmezhető választ kaptunk. Ha elfogadjuk kiindulásként azt, hogy az intézmények összesen 465 áldozattal találkoztak, akkor még egyfajta bántalmazással számolva is az áldozatok feléről nem kapunk ebben a kérdésben információt. Ráadásul a szakirodalomban egyetértés mutatkozik abban, hogy a különféle bántalmazási formák általában egymással kombinálódva fordulnak elő. Igen ritka az, hogy

valaki csak egyfajta bántalmazás áldozata lenne. Adataink ezt alátámasztották, az áldozatok 3-4 féle bántalmazást is elszenvedtek. Így elmondható, hogy az intézmények látókörébe került áldozatok jelentős részéről olyan alapvető információ sem derült ki, hogy a bántalmazás milyen formáit szenvedte el.

4.3. táblázat

Az erőszak formái (N=18)

	Intézmények száma	Aránya az összes intézmény %-ában	Áldozatok száma
fizikai	18	100	63
szexuális	4	22,2	9
szóbeli	15	83,3	65
anyagi	13	72,2	43
elhanyagolás	7	38,9	7
szexuális zaklatás	4	22,2	6
zaklatás	5	27,7	21
összesen	18		214

A 4.3. táblázat adataiból látható, hogy a kérdésre válaszoló intézmények mindegyike találkozott fizikai bántalmazással az idős női IPV áldozatok körében. Ez a legtöbb esetben együtt járt verbális-lelki bántalmazással (83,3 %) és pénzügyi, anyagi kifosztással (72,2 %) is. Ez a három legtipikusabban együtt járó bántalmazási forma. Viszonylag alacsony a szexuális jellegű és az elhanyagolás típusú bántalmazások száma és aránya. Feltételezésünk szerint a szexuális jellegű bántalmazásokat még a többi bántalmazásnál is jobban eltitkolják az áldozatok. A gondozási feladatokat pedig kevésbé az intim partner, inkább a felnőtt gyerekek, vagy a hivatásos gondozók végzik. Összességében tehát 63 áldozatról tudtuk meg azt, hogy milyen fajta bántalmazásokat szenvedett el. Az egyes intézménytípusok között nincs szignifikáns eltérés

abban a tekintetben, hogy milyen típusú bántalmazásokról számolnak be.

Mi jellemezte az áldozatot?

Az áldozatok speciális vonásairól szintén igen kevés információt kaptunk. A kérdésre összesen 16 intézmény adott valamiféle választ. Adott esetben több karakternvonás is jellemző lehetett egy-egy áldozatra. A válaszok megoszlását a következő táblázat mutatja.

4.4. táblázat

Mi jellemezte az áldozatot? (N=16)

	Intézmények száma	Aránya az összes intézmény %-ában	Áldozatok száma
Etnikai kisebbség tagja	5	31,2	15
Állandó ápolásra szorul	10	62,5	21
Fizikailag korlátozott	3	18,7	4
Mentálisan korlátozott	4	25	8
Egyéb támogatásra szorul	8	50	23
Demencia	5	31,2	22
Mentális beteg	5	31,2	13
Anyagi visszaélés	4	25	10
Hajléktalan	1	6,2	1
Egyéb okból stresszes	5	31,2	8
A szolgáltatás színhelyétől több mint 50 km-re lakik	5	31,2	11
Egyéb	2	12,5	2
Összesen	16		138

Ennél a kérdésnél szignifikáns eltérést találtunk az egyes intézménytípusok alapján. A 4.4 táblázat

adatai szerint a bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények fele találkozott olyan esetekkel (is), amikor a táblázatban felsorolt speciális vonások jellemezték az áldozatot. Az egészségügyi intézmények közül pedig minden harmadik találkozott ilyen áldozattal. Úgy gondoljuk, hogy ez az adat nem azzal magyarázható elsősorban, hogy másféle karakterjegyekkel leírható áldozatok kerülnek a különféle intézmények szakembereinek látóterébe. Sokkal inkább arról van szó, hogy a bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények jóval árnyaltabb képet szereznek az áldozatokról, mint a többi intézmény. Ez a gondolat egyrészt azt erősíti, hogy **javítani kell az adatgyűjtés színvonalát a többi intézménynél, illetve azt, hogy az áldozatokat legalaposabban ismerő, a bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények és az ott dolgozó szakemberek számát növelni kellene.** Azt azért még érdemes megjegyezni, hogy az információhiány mellett erre a kérdésre azért is születhetett viszonylag kevés válasz, mert az IPV áldozatai sok esetben „átlagos” idős nők, akik nem jellemezhetők a kérdésben felsorolt karakterjegyekkel.

Ki volt az elkövető?

A következő táblázatban azt mutatjuk be, hogy az intézmények tudomására jutott esetekben milyen kapcsolat volt az elkövető és az IPV idős női áldozata között.

4.5. táblázat

Volt-e olyan eset volt az intézmények (N=33) gyakorlatában, amikor az elkövető...

	Intézmények száma	Aránya az összes intézmény %-ában	Áldozatok száma	%
Együtt élő partner	33	100	168	38,1
Külön élő partner	15	50	56	12,7
korábbi partner	11	33,3	177	40,1
Az áldozat gondozója	10	30,3	38	8,6
Az áldozat által gondozott	2	6,1	2	0,5
Összesen	33		441	100

Figyelemre méltó, hogy, mint a 4.5. táblázat adataiból látjuk, a legtöbb információ az elkövetőről áll az intézmények rendelkezésére. Szinte valamennyi áldozatról megtudtuk azt, hogy milyen rokonsági viszonyban volt az áldozattal. Természetesen lehet némi átfedés a kategóriák között, hiszen a partner egyúttal lehet gondozó vagy gondozást igénylő is. Emellett az együtt élő partner egy válás vagy szakítás után átváltozhat korábbi partnerré.

Ezzel együtt figyelemre méltónak tartjuk, hogy milyen nagy számban követnek el erőszakot a korábbi partnerek az idős nők ellen. Az áldozatokkal készült interjúk is alátámasztják egyrészt azt a tényt, hogy a válás, szakítás után is gyakran folytatódik a bántalmazás, illetve azt, hogy egyes esetekben a bántalmazás akkor válik súlyosabbá, amikor a nő

szeretné megszakítani az addigi együttélést. Az is hozzájárulhat ehhez az eredményhez, hogy a korábbi partner bántalmazó magatartásáról az áldozatoknak könnyebb beszélni, mint az aktuálisan meglévő esetleg az áldozattal továbbra is együtt élő partnerről.

Az elkövetés körülményei

Érdekes még szemügyre vennünk azt, hogy milyen információk jutottak a szervezetek tudomására a bántalmazás körülményeivel kapcsolatban. A kérdőívben felsorolt egyes tényezők párba állítva egymást kizáróak, így azt is megfigyelhetjük, hogy a szakemberek tudomása szerint mennyire jellemző az, hogy az áldozatok feltevésünknek megfelelően inkább egyoldalú bántalmazást szenvednek el.

4.6. táblázat

Az áldozatok száma az elkövetés körülményei szerint. Az erőszak...

	Intézmények száma	Áldozatok száma		Intézmények száma	Áldozatok száma
Egyoldalú	12	41	Kölcsönös	2	2
Gyakori	13	33	Nem gyakori	7	30
1 évnél hosszabb ideig tart(ott)	10	36	1 évnél rövidebb ideig tart(ott)	6	13
60 éves kor előtt kezdődött	10	60	60 éves kor után kezdődött	10	28
Összesen		170	Összesen		73

A 4.6. táblázat adatai világosan mutatják, hogy ha egy intézmény kontaktusba kerül idős női IPV áldozattal, az áldozatokra magasabb arányban jellemző a tartós, egyoldalú, gyakori bántalmazás,

mint az enyhébb súlyú ritka, kölcsönös, rövid idejű bántalmazás. Természetesen ezek az adatok a reprezentativitás hiánya miatt nem általánosíthatók olyan értelemben, hogy az összes bekövetkező erőszakra is feltétlen ez lenne a jellemző. Elképzelhető olyan magyarázat is, hogy mire a különféle segítő szakemberek tudomást szereznek egy-egy esetről, addigra az súlyosabbá válik. Interjúink is azt támasztják alá, hogy a szakemberek egy része nem elég érzékeny erre a fontos problémára, így az „enyhébb”, vagy idős korban kezdődő bántalmazó esetekre nem figyelnek fel eléggé. Fontos lenne tehát a prevenció szempontjából **a szakemberek érzékenyítése** ebben a kérdésben.

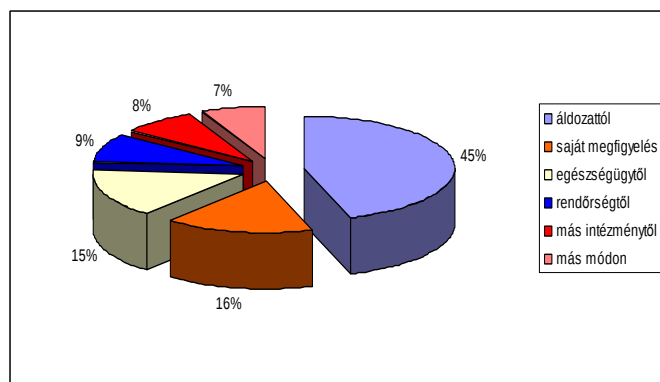
Mit tettek a szakemberek az esetekkel?

Az előző kérdéshez logikusan kapcsolódnak azok az információk, amelyeket arról kaptunk a kérdőívekből, hogy milyen módon találkoztak az intézmények az esetekkel és milyen segítséget tudtak nyújtani az áldozatoknak.

Elgondolkodtató, hogy az intézmények az általuk ismert esetek közül csupán minden negyediknél adtak arra választ, hogy milyen módon szereztek tudomást a bántalmazásról, illetve kivel vették fel először a kapcsolatot. (N=117 and N=116) Talán ennél a kérdésnél a legproblematisabb a korábban már említett kitöltési hiány, vagy kitöltési fegyelmezetlenség. Hiszen ez az eredmény egyrészt elgondolkodtat arról, hogy valóban találkoztak-e annyi esettel, mint amennyit korábban beírtak. Úgy véljük, az reális feltevés, hogy egyes információk az áldozat speciális jellemzőiről, vagy az elkövetés körülményeiről nem feltétlen jutottak a kérdőívet kitöltők tudomására. Amennyiben azonban valóban megjelent az intézményben egy eset, az intézményektől jobban elvárható lenne, hogy dokumentálják a kapcsolatfelvétel körülményeit. Elképzelhető tehát az is, hogy valóban több eset került az intézmények látókörébe, mint 117 vagy 116, ugyanakkor ezek dokumentálása, vagy a kérdőív számára való visszakeresése nem történt meg kellő gondossággal.

4.3. ábra

Honnan szereztek az intézmények tudomást az esetről (N=117)

Mint a 4.3. ábra adatai mutatják, az esetek közel felében magától az áldozattól szerzett az intézmény tudomást az esetről. Ezzel egybecseng az a tény is, hogy az első kontaktus az esetek felében magával az áldozattal volt. A saját megfigyelés aránya a második leggyakoribb eset megismerési mód, az összes eset 16 %-a került ide. Megnyugtató, hogy az egészségügyi intézmények és az időseket gondozó speciális intézmények munkatársai viszonylag gyakran saját megfigyeléseik alapján fedeztek fel bántalmazási eseteket. Ugyanakkor a saját megfigyelés számát és arányát összességében alacsonynak tartjuk, mivel a szakemberek jelentős része napi munkájában a célcsoporttal közvetlenül találkozik. Itt valószínű komoly szerepet játszik a szakember egyéni felkészültsége és a téma iránti érzékenysége. Az egészségügyi, a rendőrség és jogi intézmények és az egyéb intézmények közötti információ áramlás alapján az esetek egyharmadára valamilyen másik intézmény hívta fel a figyelmet. Az alacsony elemszám miatt azonban nem tudunk valamiféle tipikus „áldozat utat” kimutatni.

19 intézmény válaszolt arra a kérdésre, hogy milyen szolgáltatást nyújtott az áldozatok számára. Joggal merül fel az a kérdés, hogy az a 14 intézmény, amely szintén találkozott esettel vajon miért nem válaszolt erre a kérdésre. Nem tudhatjuk, hogy a dokumentálás hiányossága, a kitöltő ismerethiánya,

vagy pedig a tényleges intézkedés hiánya játszik szerepet ezekben az esetekben. A legtöbb szolgáltatást (átlagosan 4,5) a bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények típusú intézmények nyújtották klienseiknek. Az összes többi intézmény esetében az átlagos intézkedésszám jóval alacsonyabb, általában egyféle. Ez az eredmény azt támasztja alá, hogy az erőszak áldozataival foglalkozó intézmények típusú intézmények azok, melyek az áldozatokkal a legsokoldalúbban és legfelkészültebben tudnak foglalkozni. A válaszoló intézmények és az áldozatok alacsony száma miatt nehéz általános megállapításokat tenni a szolgáltatások formáiról. Legtöbb áldozat érdekében pszicho-szociális támogatás, jogsegélyt és krízis intervenciós beavatkozást végeztek az intézmények.

Egyéb bántalmazások

Interjúinkban többször kiemelték a szakemberek, hogy az idős nők esetében az IPV számánál nagyobbra becslik az egyéb családtagok által elkövetett bántalmazásokat. Ugyanakkor a kérdőív adatai ezt nem támasztják alá. Mindössze 16 intézmény találkozott olyan esettel, amikor az idős nő bántalmazója saját fia volt (áldozatok száma = 73). Valamennyi egyéb bántalmazóval (vő, lány, unokák, egyéb rokonok stb.) kevesebb, mint tíz intézmény találkozott, az áldozatok száma pedig 1-17 volt a vizsgált időszakban. Ugyanígy elmondható, hogy az IPV idős férfi áldozatainak száma is messze elmarad a női áldozatok számától. Négy intézmény összesen 12 esettel találkozott.

Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy ezek a bántalmazásformák lényegtelenek, figyelmen kívül hagyhatók lennének. De azt a feltevésünket erősítik az adatok, hogy az IPV az idős nők körében is a családon belüli bántalmazás legelterjedtebb formája. Ezért a szakembereknek, a törvényhozóknak figyelmét erre fel kell hívunk.

4.5. Az idős nők partner általi bántalmazásával kapcsolatos vélemények

Vannak-e egyáltalán idős női IPV áldozatok? És ha vannak, különböznek-e a fiatalabbaktól?

Kutatásunk során gyakran találkoztunk azzal a vélekedéssel, hogy az idős nők elleni IPV nem túlságosan fontos probléma. A szakemberek egy része ezzel az érveléssel nem töltötte ki és nem küldte vissza a kérdőívet. Úgy vélték, hogy idős korban nem valószínű, hogy elkezdődne a bántalmazás, illetve az évtizedeken át tartó bántalmazás idős korra már valamilyen módon véget ért. A kérdőívben tehát néhány olyan véleménykérdést is feltettünk, amelyek ezt a témát tesztelték. Az attitűdkérdésekre hatos skálán válaszoltak a megkérdezettek, ahol az 1-es válasz az 'egyáltalán nem ért egyet' és a 6-os a 'teljes mértékben egyetért' véleményt jelentette.

Az eredmények értékelésénél figyelembe kell vennünk, hogy a kérdésekre az a 79 szakember válaszolt, aki időt és energiát szánt a kitöltésre. Tehát ők valamilyen mértékben elkötelezettek a kérdés iránt, ha nem is találkoztak praxisukban esettel. Azok, akik nem tartják fontosnak a kérdést, már a kérdőív ki nem töltésével is kifejezték a véleményüket. Valószínűsíthető tehát, hogy egy tágabb szakmai közvélekedésben az itt következő eredményektől eltérő, a téma fontosságát alacsonyabbnak ítéelő vélemény alakulna ki.

Témánk szempontjából a legátfogóbb véleménykérdés arra vonatkozik, hogy vajon az idős kor kizárja-e, hogy egy nő IPV áldozatává váljon. Az állítás így hangzott: „A nők minden életkorban ki vannak téve a partner általi erőszak veszélyének – ez alól nem kivétel az idősebb korosztály sem.” Ezt az állítással a szakértők magas arányban egyetértettek (átlag 5,3). Tehát, miközben a közbeszéd és a szakértők egy része számára is lényegtelen társadalmi probléma ez, a szakértők egy másik csoportja nagyon is fontosnak tartja. Ez az adat arra hívja fel figyelmünket, hogy **a témának nagyobb nyilvánosságot kell kapnia**, sokkal szélesebb körben kell ismertté tennünk.

Az idős női IPV áldozatok speciális helyzete

Az attitűd kérdések egy csoportja az idős női IPV áldozatok speciális problémáival foglalkozott. Az első kérdés annak a lehetőségét fogalmazza meg, hogy egy idősebb nő egyáltalán ki tud-e lépni egy hosszútávon bántalmazó kapcsolatból („*Az idős nők, akiket partnerük bántalmaz, különleges nehézségekkel néznek szembe, ha ki akarnak lépni egy tartós kapcsolatból.*”). A második állítás pedig aktívabb viselkedést tulajdonít a fiatalabb áldozatoknak, mint az időseknek („*A partnerük által bántalmazott fiatalabb nők sokkal gyakrabban szakítják meg a kapcsolatot a bántalmazóval, mint az idősebb nők.*”). A két kérdés átlaga között szignifikáns eltérést találtunk. Az idős nők kitörési lehetőségét igen nehéznek ítélték a megkérdezettek (átlag 5,4). Ez a vélemény nem csupán érzelmi okokra, és az ellátó rendszer hiányosságaira támaszkodik, de nagy szerepet játszik benne a magyarországi lakáshelyzet is. Valóban igen kevés azon idős nőknek száma, akik ha rászánnák is magukat egy bántalmazó kapcsolat megszakítására, képesek lennének saját lakhatásukat megoldani. Magyarországon az emberek túlnyomó többsége saját tulajdonú lakásban, házban lakik. Ebben egy élet összes megtakarítása benne van. Gyakori, hogy elvált házastársak sem tudnak külön költözni emiatt. Nem csoda hát, ha a szakértők jelentős része emiatt is úgy érzi, hogy idős korban rendkívül nehéz megszakítani egy bántalmazó kapcsolatot.

A másik kérdéssel való egyetértés átlaga 4,9 lett. A megkérdezettek tehát valamivel nagyobb aktivitást tulajdonítanak a fiatalabb áldozatoknak, mint az idősebbeknek, de ezt az aktivitást nem ítélik sokkal nagyobbaknak. Ez a válasz arra a valóságos problémára reflektál, hogy a fiatalabb nők egy jelentős része sem tudja könnyen megoldani a végleges kilépést egy bántalmazó kapcsolatból. Mint az interjúkban is elmondták a szakértők, gyakori a szakirodalomból is ismert elköltözés-visszaköltözés váltogatása a fiatalabb áldozatok körében. A kilátástalan anyagi helyzet, a megfelelő családi támogatás hiánya, vagy a lyukak az ellátó rendszeren sok áldozatot késztetnek erre a magatartásra.

A harmadik olyan kérdés, ami az idős áldozatok speciális helyzetére utal, összefüggésbe állítja a gondozási helyzetet és a bántalmazást. („*A folyamatos ápolásra szoruló idős nőket gyakrabban bántalmazzák a partnerük.*”) A válaszok átlaga ebben a kérdésben 3,2 lett. Ez arra utal, hogy a szakemberek – legalábbis az IPV esetében – nem látják a gondozási helyzet és a bántalmazás között direkt kapcsolatot. Ez nagyrészt a már jelzett demográfiai sajátossággal magyarázható, tehát azzal, hogy Magyarországon mire egy átlagos idős nő gondozási helyzetbe kerül, többnyire özvegy. Az interjúkban számos utalást találtunk arra, hogy a felnőtt gyerekek, unokák gyakrabban bántalmazzák idős rokonaikat gondozási helyzetben, mint partnerük.

A téma fontossága

Az attitűd kérdések következő csoportja a téma társadalmi fontosságára, illetve elhanyagoltságára vonatkozik. Az, hogy az IPV idős női áldozatainak a jelenleginél több segítséget kellene kapnia („*Az idős, partnerük által bántalmazott nőknek a mostaninál több támogatásra lenne szükségük.*”) többé-kevésbé elfogadott álláspont a szakemberek körében, hiszen a válaszok átlaga 4,9 volt. Az azonban, hogy ez a terület mennyire elhanyagolt általában („*A partner által elkövetett erőszak problémáját napjainkban alábecsülik.*”), illetve hogy mennyire fog nőni az ilyen áldozatok száma a jövőben („*Azoknak az idős nőknek a száma, akiket a partnerük bántalmaz, nőni fog a jövőben.*”) jobban megosztotta a válaszadókat. A szakemberek, miközben több – és a következőkben látni fogjuk – jobb minőségű ellátást szeretnének adni az idős áldozatoknak, nem látják nagyon elhanyagoltnak a területet (átlag 4,1). Elképzelhető, hogy emögött az a gondolat áll, hogy általában az IPV elhanyagolt, nem kellő fontosságúnak kezelt téma Magyarországon. Így az idős áldozatok helyzete nem tér el jelentősen a fiatalabbakétól.

Elképzelhető azonban az is, hogy a válaszadók egy része – mint a korábbiakban már utaltunk rá – nem tartja az intim partner bántalmazását nagyon elterjedtnak az idős párok között. Ez utóbbira utal az is, hogy a válaszadók nem várják az áldozatok számának jövőbeni növekedését (átlag 3,1). Miközben tehát az idős

korúak aránya és száma nő társadalmunkban a válaszadó szakemberek nem gondolnak arra, hogy egyre több ilyen bántalmazó eset kerülne felszínre a jövőben.

A téma tagadása

Ezzel el is jutottunk a véleménykérdések egy harmadik csoportjához. Van a válaszadóknak egy olyan markáns csoportja, amelyik ugyan kitöltötte a kérdőívet, mégsem tartja lényegesnek ezt a kérdést. A válaszadók egy markáns és szignifikánsan elkülöníthető csoportja szerint nincs túl sok idős áldozat, az idős nők általában nem lesznek partnerkapcsolati erőszak áldozatai és a jövőben sem várható, hogy nőne az idős áldozatok száma. A másik póluson pedig kirajzolódik egy olyan véleménycsoport, ami túlságosan elhanyagoltnak érzi a területet, úgy gondolja, hogy a téma fontossága jelenleg alábecsült és a jövőben az áldozatok számának jelentős növekedését várja.

Clusteranalízis segítségével is elemeztük ezeket a véleménykérdéseket. A clusteranalízis alapján a vélemények két jól elkülöníthető csoportba sorolódtak. Az egyik csoport tagjai (N=57 fő, a válaszadók 72,2 %-a) jellemzően fontosnak tartják a témát, sajátosnak gondolják az idős női IPV áldozatok helyzetét és kiemelik azt, hogy a jövőben több áldozat várható. A másik csoport tagjai (N=22 fő, a válaszadók 27,8 %-a) a témát nem tartják különösebben fontosnak, az idős nők körében nem tartják túl elterjedtnak az idős nők partner általi bántalmazását, így nem is várnak különösebb változást. Figyelemre méltó, hogy nincs szignifikáns különbség az esetismerettel rendelkező és nem rendelkező intézmények között aszerint, hogy a kérdőív kitöltője melyik vélemény csoportba került. Tehát az esetismeret nem változtat a téma megítélésén. Szignifikáns eltérést (.05 szinten) találtunk azonban a különféle intézménytípusok dolgozóinak véleménye között. A rendőrség, az ügyészség és a bíróságok dolgozói a többi intézménynél jóval nagyobb arányban kerültek a kérdés fontosságát kicsinyítő csoportba. A csoporton belül az egyes intézmények elkülönítésére az alacsony elemszám miatt nincs lehetőség. Szakmai ismereteink azonban azt támasztják alá,

hogy a rendőrség szemléletváltozása és az IPV áldozataival kapcsolatos ismeretnövekedése az elmúlt években jelentősen javult, ezért feltevésünk szerint a téma iránti viszonylagos érdektelenség nem a rendőrség, hanem a többi jogalkalmazó intézmény dolgozóira lehet jellemző.

Sajátos eszközök az idős női áldozatok ellátásában

Szükség van-e sajátos eszközökre az idős női IPV áldozatokkal való foglalkozás során?

4.7. táblázat

Tapasztalatok az IPV idős női áldozatainak ellátásáról. A válaszok átlaga. (N=52)

A jelenlegi támogató rendszer kielégítő, megfelelő a partnerük által bántalmazott idős nők számára.	2,1
Azok a szakemberek, akik idős, partnerük által bántalmazott nőkkel foglalkoznak, legyenek középkorúak vagy idősebbek.	4,0
Az idősebb, partnerük által bántalmazott nőket sokkal aktívabban kell segíteni, mint a fiatalabbakat.	4,1
Azok az idős nők, akiket partnerük bántalmaz, jobban ódzkodnak attól, hogy segítséget kérjenek, mint a fiatalabb nők.	4,6
Az idősebb nők, akiket partnerük bántalmaz, sokkal jobban szégyellik magukat a történetek miatt, mint a fiatalabbak.	4,7
Az idős, partnerük által bántalmazott nőkkel foglalkozó szakembereknek speciális tréningre van szükségük.	4,8
Nehéz rávenni az idős, partnerük által bántalmazott nőket arra, hogy segítséget kérjenek.	5,1

(A magasabb átlagérték az állítás magasabb elfogadottságát jelzi)

Az idős női áldozatok ellátásával kapcsolatban 52 kérdőívben találunk válaszokat. Meglepő módon magasabb arányban válaszoltak a kérdésre azok a szakemberek, akik nem találkoztak esettel (72 %), mint azok, akik találkoztak (58 %). Erős egyetértés mutatkozik abban a kérdésben, hogy „Nehéz rávenni az idős, partnerük által bántalmazott nőket arra, hogy segítséget kérjenek.” Ez a vélemény megerősíti azt a meggyőződésünket, hogy meg kell találni azokat a támogató szolgáltatásokat, melyek kifejezetten az idős női áldozatok sajátosságaihoz alkalmazkodnak. Ugyanezt támasztja alá a következő három állítással való magas egyetértés is, amelyek a szakemberek speciális tréningjének fontosságát (átlag 4,8); az idős női áldozatok szégyénérzetét (átlag 4,7) és az idős női áldozatok alacsonyabb segítségkérési hajlandóságát hangsúlyozzák (átlag 4,6). A szakemberek tehát nagy mértékben egyetértenek azzal, hogy az IPV idős női áldozataival való foglalkozásra megfelelő módon fel kell készíteni az ellátó rendszert. Ez segíthet abban, hogy az idős női áldozatok is egyre nagyobb arányban merjenek és tudjanak segítséget kérni.

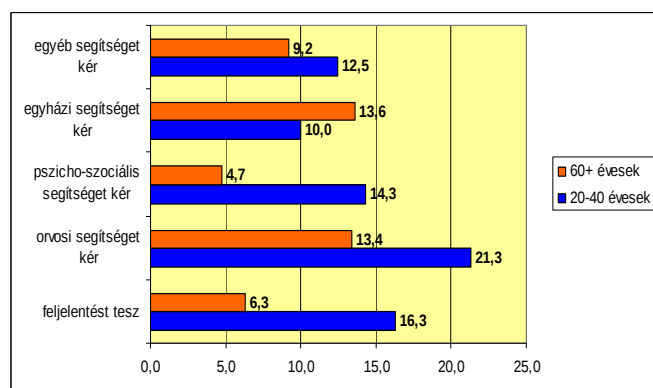
Látencia

A véleménykérdések utolsó csoportjában azt kérdeztük, hogy a szakemberek szerint a 20-40 éves és a 60+ éves áldozatok közül hány százalék kér segítséget. Ez a kérdéscsoport valójában egyfajta becslést mutat a látenciára a fiatal és az idősebb áldozatok körében. Erre a kérdésre magas arányban válaszoltak a szakemberek, a válaszadók száma 69-74 volt (összes kérdőív száma = 79). A következő ábra az összes válaszadó véleményének átlagát mutatja.

4.4. ábra

Ön szerint a 20-40 éves és a 60+ éves IPV áldozatok közül hány % kér segítséget?

A válaszadók általában úgy ítélték meg, hogy a 20-40 éves áldozatok magasabb arányban kérnek segítséget, mint a 60 éven felüliek. Egyedül az egyházi segítségnél bizonyult kissé magasabbnak az idősök adata. A szakemberek véleménye szerint leginkább orvoshoz fordulnak a bántalmazás áldozatai: a fiatal korcsoportban minden negyedik-ötödik, az idősök közül hetedik-nyolcadik. Lényegesen kevesebben tesznek feljelentést (a fiatal áldozatok 16,3 %-a, az idősöknek mindössze 6,3 %-a). Nem csupán a külső segítség igénybe vételét tartják alacsony fokúnak a megkérdezettek, de sajnálatos módon a családtagokhoz, barátokhoz forduló áldozatok aránya is igen alacsony véleményük szerint (12,5 % és 9,2 %). Mindez arra utal, hogy társadalmunkban az IPV még mindig olyan témának számít, amiről nehezen beszélnek az áldozatok, illetve amiben nehezen kapnak segítséget. Természetesen ezek a véleménykérdések arra nem alkalmasak, hogy valódi látenciát mérjenek. Ezek egyfajta becslést adnak azok szemszögéből, akik munkájuk során találkozhatnak, vagy éppen nem találkoznak ezekkel az esetekkel.

A különféle intézményekben dolgozó szakemberek véleménye alapján szignifikánsan eltérő „segítség kérési utak” rajzolódnak ki az idős és a fiatal áldozatok esetében, mint ezt a 4.8. és a 4.9. táblázatok adataiból is láthatjuk.

4.8. táblázat

Milyen segítséget kér egy 20-40 éves IPV áldozat a különféle intézményekben dolgozók szerint?

Intézménytípus	Intézmények száma	A segítség típusa	Az áldozatok hány %-a?
erőszak áldozataival foglalkozó intézmények	12	pszicho-szociális	23,8
rendőrség és jogi szervezetek	21	Orvosi	29
Egészségügyi intézmény	6	Minden segítségfajtát átlag alatt jelöltek	
Egyéb	4	pszicho-szociális egyházi	25,7 25,7

Az erőszak áldozataival foglalkozó intézmények és az egyéb intézmények szakemberei szerint a 20-40 év közötti áldozatok közül minden negyedik kér pszicho-szociális típusú segítséget. Ezek az intézmények maguk elsősorban ilyen szolgáltatásokat nyújtanak. Úgy érzik tehát egyrészt, hogy a látencia a fiatal korcsoportban kb. négyszeres lehet, másrészt pedig úgy, hogy leginkább az ő szolgáltatásaikat veszik igénybe az áldozatok. A rendőrség és jogi intézmények szakemberei szerint az orvosi segítség igénybe vétele a leggyakoribb a fiatal korosztályban. Mint az interjúkból kiderül, a rendőrség és az egyéb jogi szervezetek leginkább az egészségügyi intézményekkel vannak munkakapcsolatban. Figyelemre méltó, hogy az egészségügyi intézményekben dolgozók megítélése alapján az áldozatok kevésbé vesznek igénybe bármiféle segítséget. Vélhető, hogy ők találkoznak számos olyan esettel, amikor észlelik a bántalmazás nyomát, de az áldozat tagadja ezt, és nem kér segítséget.

4.9. táblázat

Milyen segítséget kér egy 60+ éves IPV áldozat?

Intézménytípus	Intézmények száma	A segítség típusa	Az áldozatok hány %-a?
Erőszak áldozataival foglalkozó intézmények	12	Orvosi	17,2
Rendőrség és jogi intézmények	21	Orvosi	19,9
Egészségügyi intézmény	6	Orvosi	18,8

Az erőszak áldozatainak ellátására szakosodott szervezetek, a jogi és egészségügyi szervezetek egyaránt úgy vélik, hogy az idős áldozatok viszonylag magas arányban kérnek orvosi segítséget. Az idős áldozatok tehát elsősorban sérüléseik orvosi ellátására tartanak igényt, az orvosi kezeléssel le is zárják a külső segítség igénybe vételét. A fiatalabb áldozatok nagyobb része kér másfajta támogató segítséget is. Igen jelentős tehát az egészségügyi intézmények felelőssége, hiszen az ő látókörukbe kerül be az idős áldozatok viszonylag jelentős része. Ha ők észlelik a bántalmazást, törvényben rögzített jelentési kötelességük van. Ez azonban az esetek töredékében valósul csak meg. Sokszor maga az áldozat sem akar elfogadni további segítséget, ugyanakkor helyzete alapján erre rászorulna. Szükség lenne tehát arra, hogy szorosabb kapcsolat legyen az egészségügyi intézmények szakemberei és a szociális ellátó rendszer, illetve az áldozatokat segítő ellátó rendszer szakemberei között. Elérendő cél lenne, hogy az idős női áldozatok ne csupán fizikai sérüléseik ellátásában kapjanak segítséget.

5. Összefoglalás

A projekt ezen része, a szakértői kérdőív Magyarországon csak részlegesen nevezhető sikeresnek. Egyrészt, ismét bebizonyosodott az, amit más szociológiai kutatások is bizonyítottak, hogy Magyarországon az önkitöltős kérdőívek használata nem célszerű. Az önálló kérdőív kitöltés sok ember számára nehézséget okoz, de mindenképpen ellenszenvet vált ki. A jövőben tehát, ha hasonló jellegű vizsgálatra kerül sor, még alaposabban, esetleg az intézmények felügyeleti szerveinek bevonásával kell azt előkészíteni.

A téma iránti érzékenység alacsony foka szintén szerepet játszott abban, hogy a kiküldött kérdőívek negyede érkezett csak vissza. Amikor a kérdőívet vissza nem küldő intézményeket másodszor kértük meg, hogy ha nem is volt esetük, legalább a véleménykérdéseket, illetve az intézményre vonatkozó kérdéseket töltsék ki, szóban gyakran kaptuk azt a választ, hogy a témát érdektelennek, nem fontosnak ítélik. Emiatt egyfajta időpazarlásnak érzik a kitöltést. Jobb esetben valamely más bántalmazási formát emeltek ki a praxisukból, mint fontosabb, kutatásra alkalmasabb témát (pl. az idős személyek bántalmazása gyerekeik, unokáik által). Rosszabb esetben az egész családon belüli erőszak témát lényegtelennek ítélték. Egyébként gyakran utaltak arra is, hogy túlterheltségük miatt nem tudnak ilyen jellegű felkérésnek eleget tenni.

A kérdőívet kitöltők közül mindössze 11 személy jelezte, hogy számára fontos a kérdés, szívesen vállal interjút is. Ez a szám messze elmarad a várakozásainktól. Az interjúra vállalkozók közül sem mindegyiknek volt esettapasztalata, illetve az esetismerettel rendelkezők közül sokan nem vállalkoztak interjúra. A téma iránti érdeklődés tehát sokkal inkább a kitöltő szakember személyes ismereteiből, semmint az intézményi tapasztalatokból következik. A téma iránti érzékenyítés tehát az egyik legfontosabb feladat Magyarországon.

A kétféle kérdőív, az adatgyűjtés hiányosságai és a téma iránti érdektelenség együttesen vezetett oda, hogy igen eltérő adatot kaptunk az IPV idős női áldozatainak számáról. Az összesítő adatok mellett az elkövető családi kapcsolata az áldozattal a legjobban dokumentált kérdés. Adathiány vagy egyéb ok miatt viszonylag kevés áldozatról tudtunk meg olyan dolgokat, mint a bántalmazás formái, a bántalmazás jellege. A rendelkezésünkre álló adatok alapján az intézmények – ahol ez dokumentálva van – leginkább a fizikai-lelki-pénzügyi erőszakok együtt járásával találkoztak. A bántalmazások túlnyomó többségben egyoldalúak, ismétlődőek, hosszan tartóak és a 60 éves kor előtt kezdődőek voltak. A gyakorlatban dolgozó szakemberek tehát nem támasztották alá azt a, Magyarországon széles körben elhitt vélekedést, hogy az IPV kölcsönös és alkalmi, véletlenül előforduló családi konfliktus-forma, mai a férfiakat ugyanannyira sújtja, mint a nőket.

Sajnálatos módon, kevés információt kaptunk arról, hogy az intézmény hogyan került kapcsolatba az áldozattal és milyen szolgáltatásokat nyújtott neki. Leginkább a bántalmazás áldozataival foglalkozó intézmények típusú intézmények nyújtottak többféle szolgáltatást: elsősorban pszicho-szociális támaszt, jogi tanácsadást és krízis intervenciót. A szolgáltatásokról nyújtott információ szegényessége miatt nehéz lenne javaslatokat tenni a szolgáltatások fejlesztésére. Annyit állíthatunk, hogy az erőszakkal foglalkozó szervezetek szakemberei a leginkább felkészültek és a leginkább képesek segítség nyújtására, tehát ezen intézmények fejlesztése, a szakemberek számának növelése kulcsfontosságú lenne. A szolgáltatások fejlesztése kapcsán Magyarországnak érdemes a projektben részt vevő többi ország tapasztalatait felhasználni.

A kérdőívet kitöltők között kisebbségben volt (27,8 %), de megjelent a témát kevésbé fontosnak tartók csoportja. Vélhetőleg a kérdőívet vissza nem küldők körében ez a nézet még elterjedtebb. A szakemberek egy része szerint az idős korúak párkapcsolata nem tartalmaz erőszak elemet, mások pedig az egyéb családtagok bántalmazó szerepét tartják fontosabbnak. Mivel kutatásunk nem volt

prevalence study jellegű, a téma iránt szkeptikusokat adatokkal nem lenne könnyű meggyőzni. Számukra talán az esetbemutatók bírhatnak valamiféle meggyőző erővel.

Összességében úgy gondoljuk, hogy a kérdőív kiküldése és a válaszok feldolgozása hozott eredményeket is. Elsősorban azt, hogy a szakemberek figyelme erre a kérdésre irányítódott. Remélhető, hogy azok az intézmények és azok a szakemberek, akik idáig ezzel a kérdéssel egyáltalán nem foglalkoztak, a jövőben valamelyest jobban figyelnek erre a kérdésre.

Felhasznált irodalom

Nemzetközi irodalom

Aronson, J., Thornewell, C. & Williams, K. 1995: Wife assault in old age: coming out of obscurity. *Canadian Journal on Aging, La revue canadienne du vieillissement*, 14 (2), 72-88.

Bergeron, R. 2001 : An elder violence case study: Caregiver stress or domestic violence? You decide. *Journal of Gerontological Social Work*, 34 (4), 47-62.

Bonomi, A.E., Anderson, M.L., Reid, R.J., Carrell, D., Fishman, P.A., Rivara, F.P. & Thompson, R.S. 2007: Intimate Partner Violence in Older Women. *Gerontologist*, 47 (1), 34-41.

Brandl, B. 2002: Power and control: Understanding domestic violence in later life. *Generations*, 16 (2), 39-45.

Brandl, B., Hebert, M., Rozwadowski, J. & Spangler, D. 2003: Feeling safe, feeling strong: Support groups for older violence women. *Violence against women*, 9 (12), 1490-1503. <http://vaw.sagepub.com/cgi/content/abstract/9/12/1490> (last accessed 01.05.2008)

Brownell, P. 2006: Psycho-educational support groups for older women victims of family mistreatment: A pilot study. *Journal of gerontological social work*, 46 (3/4), 145-160.

Chan, C. 2004: Working with older women who are survivors of multiple trauma: Treatment issues. *Newsletter on Older Woman Violence*. <http://www.womanviolenceprevention.com> (last accessed 22.04.2008)

Crichton, S.J., Bond, J.B., Harvey, C.D.H. & Ristock, J. 1999: Elder Violence: A Feminist and Ageist Perspectives. *Journal of Elder Violence and Neglect*, 10 (3, 4), 115-130.

Dunlop, B.D., Beaulaurier, R.L., Seff, L.R., Newman, F.L., Malik, N. & Fuster, M. 2005: *Domestic violence against older women: final technical report* prepared for the National Institute of Justice by the Center on Aging of Florida International University. Miami. <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/212349.pdf> (last accessed 10.07.2008)

Elcioglu, O. 2004: Ethics in Domestic Violence Research. *Eubios Journal of Asian and International Bioethics* 14, 50-52, <http://www.eubios.info/EJ142/ej142d.htm> (last accessed: 01.09.2009)

Ellsberg, M. & Heise, L. 2002: Bearing witness: ethics in domestic violence research. *The Lancet* 359 (9317), 1599-604.

Ellsberg, M. & Heise, L. 2005: *Researching Violence Against Women: A Practical Guide for Researchers and Activists*. Washington DC: World Health Organization, http://www.path.org/files/GBV_rvaw_front.pdf (last accessed 25.06.2010)

Fisher, B.S. & Regan, S.L. 2006: The extent and frequency of violence in the lives of older women and their relationship with health outcomes. *The Gerontologist*, 46 (2), 200-209.

Flick, U. 2000: Episodic interviewing. In M.W. Bauer & G. Gaskell (Eds.). *Qualitative researching with text, image and sound* (pp. 75-92). London: Sage.

Fulmer, T., Guadagno, L. & Bolton, M.M. 2004: Elder mistreatment in women. *Journal of obstetric, gynecologic and neonatal nursing* 33 (5), 657-653.

Görger, T. & Nägele, B. 2006: Sexuelle Viktimisierung im Alter. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 39 (5), 382-389.

Görger, T., Nägele, B., Herbst, S. & Newig, A. (2006). Sexuelle Viktimisierung im höheren Lebensalter. In Informationszentrum Sozialwissenschaften (Ed.). *Kriminalsoziologie + Rechtssoziologie, Band 2006/1* (S. 9-48). Bonn: Informationszentrum Sozialwissenschaften.

Görger, T., Newig, A., Nägele, B. & Herbst, S. (2005). "Jetzt bin ich so alt und das hört nicht auf": Sexuelle Viktimisierung im Alter (KFN-Forschungsbericht Nr. 95). Hannover: Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen. <http://www.kfn.de/versions/kfn/assets/fb95.pdf> (last accessed 11.02.2009)

Gravel, S., Beaulieu, M. & Lithwick, M. (1997). Quand viellir ensemble fait mal: Les mauvais traitements entre conjoints âgés. *Criminologie*, 30 (2), 67-85.

Grossman, S.F. & Lundy, M. (2003). Use of domestic violence services across race and ethnicity by women aged 55 and older: the illinois experience. *Violence against women*, 9, 1442-1452. <http://vaw.sagepub.com/cgi/content/abstract/9/12/1442> (last accessed 30.06.2010)

Grunfeld, A.F., Larsson, D.M., Mac Kay, K. & Hotch, D. (1996). Domestic violence against elderlyolder women. *Canadian Family Physician*, 42, 1485-1493.

Hightower, J. (2006). Hearing the voices of violence against older women. *Journal of gerontological social work*, 46 (3/4), 205-227.

Hotaling, G.T. & Buzawa, E.S. (2003). *Victim satisfaction with criminal justice case processing in a model court setting*. Rockville, MD, United States: National Institute of Justice.

Lundy, M. & Grossman, S. (2004). Elder violence: Spouse/intimate partner violence and family violence among elders. *Journal of Elder Violence and Neglect*, 16 (1), 85-102.

Lupri, E.. (1993). Spousal Violence. Wife Violence across the life course. *Zeitschrift für Sozialisationsforschung und Erziehungssoziologie*, 13 (3), 232-257.

Maxwell, M.S. & O'Rourke, K.S. (1999). Domestic violence in later life. A competency-based training manual for meals on wheels volunteers & other elder services staff.

<http://familyvio.csw.fsu.edu/rural/elderlyolder-text.html> [22.04.2008]

Mears, J. (2003). Survival is not enough: violence against older women in Australia. *Violence against women*, 9, 1478-1489.

Montminy, L. (2005). Older women's experiences of psychological violence in their marital relationships. *Journal of gerontological social work*, 46 (2), 3-22.

Morgan Disney and Associates (2000a). *Two Lives – Two Worlds: Older People and Domestic Violence. Volume 1*. Canberra: Partnerships against Domestic Violence. Verfügbar unter:

http://ofw.facs.gov.au/downloads/pdfs/d_v/two_lives_two_worlds_older_people_dv.pdf (last accessed 18.10.2008)

Morgan Disney and Associates (2000b). *Two Lives – Two Worlds: Older People and Domestic Violence. Volume 2*. Canberra: Partnerships against Domestic Violence. Verfügbar unter: www.ofw.facs.gov.au/downloads/pdfs/d_v/two_li

[ves two worlds older people dv two.pdf](#) (last accessed 17.10.2008)

Morris, A., Maxwell, G.N. & Robertson, J.P. (1993). Giving victims a voice: A New Zealand experiment. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 32 (4), 304 – 321.

Mouton, C.P., Rodabough, R.J., Rovi, S.L.D., Hunt, J.L., Talamantes, M.A., Grzyski, R.G. & Burge, S.K. (2004). Prevalence and 3-year incidence of violence among postmenopausal women. *American Journal of public health*, 94 (4), 605-612.

Ockleford, E., Barnes-Holmes, Y., Morichelli, R., Morjaria, A., Scocchera, F., Furniss, F., Sdogati & Barnes-Holmes, D. (2003): Mistreatment of Older Women in three European countries: estimated prevalence and service responses. *Violence against women*, 9, 1453-1464.

Paranjape, A., Rodriguez, M., Gaughan, J. & Kaslow, N.J. (2009). Psychometric properties of a new scale to assess family violence in older African American women : The family violence against older women (FVOW) Scale. *Violence against women*, 15 (10), 1213-1226.

Paranjape, A., Tucker, A., McKenzie-Mack, L., Thompson, N. & Kaslow, N. (2007). Family violence and associated help-seeking behavior among older African American women. *Patient Education and Counseling*, 68, 167-172.

Pritchard, J. (2000). *The needs of older women: Services for victims of elder violence and other violence*. Bristol, UK: The Policy Press.

Rennison, C. & Rand, M.R. (2003). Nonlethal intimate partner violence against women: a comparison of three age cohorts. *Violence against women*, 9, 1417-1428

Schrötte, M. (2008). *Gewalt gegen Frauen in Partnerschaften. Eine sekundäranalytische Auswertung zur Differenzierung von Schweregraden, Mustern, Risikofaktoren und Unterstützung nach erlebter Gewalt*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Schütze, F. (1983). Biographieforschung und narratives Interview. *Neue Praxis*, 13 (3), 283-293.

Scott, M., McKie, L., Morton, S., Seddon, E. & F. Wasoff (2004). '...and for 39 years I got on with it.' *Older women and domestic violence in Scotland*. Prepared for Health Scotland by the Centre for Research on Families and Relationships. <http://www.crfr.ac.uk/Reports/DMViolenceReport.pdf> (last accessed 10.07.2008)

Seaver, C. (1996). Muted lives: Older battered women. *Journal of Elder Violence and Neglect*, 8 (2), 3-21.

Shalhoub-Kervorkian, N. & Erez, E. (2002). Integrating a victim voice in community policing: A feminist critique. *International Review of Victimology*, 9 (2), 113-135.

Smith, M.J. (G.) & Hightower, J. (2004). Community programs. Safe homes for older women: a unique pilot project in British Columbia. *Newsletter on Older Woman Violence*. <http://www.womanviolenceprevention.com> (last accessed 22.04.2008)

Straka, S.M. & Montminy, L. (2006). Responding to the needs of older women experiencing domestic violence. *Violence against women*, 12 (3), 251-267.

Teaster, P.B., Roberto, K.A. & Dugar, R.A. (2006). Intimate partner violence of rural aging women. *Family relations*, 55 (5), 636-648.

Teitelman, J. (2006). Sexual violence of older adults: appropriate responses for health and human services providers. *Journal of Health & Human Services Administration*, Fall, 209-227.

Vinton, L. (1992). Battered Women's Shelters and Older Women: The Florida Experience. *Journal of Family Violence*, 7 (1), 63-72.

Vinton, L. (1999). Working with Violenced Older Women from a Feminist Perspective. *Journal of Women and Aging*, 11 (2-3), 85-100.

Vinton, L. (2003). A model collaborative project toward making domestic violence centers elder ready. *Violence against women*, 9, 1504-1513.

Vinton, L., Altholz, J.A.S. & Lobell-Boesch, T. (1997). A five-year study of domestic violence programming for older battered women. *Journal of Women and Aging*, 9 (1, 2), 3-15.

WHO (2001): *Putting Women First: Ethical and Safety Recommendations for Research on Domestic Violence*. <http://www.who.int/gender/violence/womenfirsteng.pdf> (last accessed 25.06.2010)

Winterstein, T. & Eisikovits, Z. (2005). The experience of loneliness of battered old women. *Journal of Women & Aging*, 17 (4), 3-19.

Winterstein, T. & Eisikovits, Z. (2009). „Aging out“ of violence: the multiple faces of intimate violence over the life span. *Qualitative Health Research*, 19 (2), 164-180. (to be published)

Witzel, A. (2000). The problem-centered interview. *Forum Qualitative Sozialforschung/ Forum Qualitative Social Research (Online Journal)*, 1(1). Available at: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1132/2521> [6 July 2010].

Wolf, R.S. (1998). *Support Groups for older Victims of Domestic Violence: Sponsors and Programs*. National Committee for the Prevention of Elder Violence c/o Institute on Aging, Worcester, Massachusetts.

Wolf, R.S. & Pillemer, K.A. (1997). The Older Battered Woman: Wives and Mothers Compared. *Journal of Mental Health and Aging*, 3 (3), 325-336.

Wolf, R.S. (1999). *Elder Shelters: United States, Canada, and Japan*. Paper for Presentation at the 2nd National Conference on Elder Violence. Worcester, Massachusetts: Institute on Aging

Zink, T., Fisher, B.S., Regan, S. & Pabst, S. (2005). The prevalence and incidence of intimate partner

violence in older women in primary care practices. *Journal of General Internal Medicine*, 20(10), 884–888.

Zink, T., Jacobson, C., Regan, S., Fisher, B. & Pabst, S. (2006). Older women's descriptions and understandings of their violencers. *Violence Against Women*, 12, 851-865.

Zink, T., Regan, S., Jacobson, C.J. & Pabst, S. (2003). Cohort, period, and aging effects: a qualitative study of older women's reasons for remaining in abusive relationships. *Violence against women*, 9, 1429-1441.

UNDP (2008): Human Development Report. UNDP, Geneva

Magyar nyelvű irodalom

Daróczi, E. (2007): Ageing and health in the transition countries of Europe – The case of Hungary. Working papers on population. Family and welfare. No.9. Demographic Research Institute. Hungarian Central Statistical Office, Budapest.

Dobossy, I., S. Molnár, E., Virág, E. (2003). Öregedés és társadalmi környezet. Életünk fordulópontjai 3. KSH, Budapest

Ezüstkor. Időskorúak Magyarországon 2004. Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, Budapest.

Fehér L. (2005): A nők sérelmére elkövetett családon belüli erőszak empirikus vizsgálata. In: VIRÁGH Gy. Ed. (2005): Családi viszonyok. A családi erőszak kriminológiai vizsgálata. Budapest, KJK-Kerszöv. Pp. 171-191

Gál, R. I., Törzsök, Á., Medgyesi, M., Révész T. (2006). Korosztályi elszámolás, 1992-2001. In: Kolosi et.al. (eds): Társadalmi riport, 2006. TÁRKI, Budapest

Giczi, J., Ságghi G. (2004). (eds.): Időskorúak Magyarországon, KSH, Budapest

Hablicsek L. (2010). Population ageing in Hungary and Europe. In: KOVÁCS Z. (ed.) Challenging of Ageing in Villages and Cities: The Central European Experience. University of Szeged (pp. 24-43)

Herczog, M. (2005). A gyermekek elleni erőszak más megközelítésben – a bántalmazó rendszer. Belügyi Szemle. 53. évf. 9. sz. pp. 77-92

Herczog, M. (2007). Gyerekbántalmazás. Complex Kiadó, Budapest

Herczog, M. (2008). Bántalmazás miatt a szakellátásba került gyerekek adatainak vizsgálata. In: Hodosán R. szerk. Kapocs könyvek 17. SZMI, Budapest pp. 79-111

Kopp, M. – Skrabski Á. (2009): Nők és férfiak egészségi állapota Magyarországon. In: Nagy I. – Pongrácz T. (eds.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009. TÁRKI, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest (pp. 117-136)

Frey, M. (2009): Nők és férfiak a munkaerőpiacon. In: Nagy I. – Pongrácz T. (eds.): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2009. TÁRKI, Szociális és Munkaügyi Minisztérium, Budapest (pp. 27-51.)

Kovács, Z. (2010): Housing conditions of elderly in post-socialist cities. In: KOVÁCS Z. (ed.) Challenging of Ageing in Villages and Cities: The Central European Experience. University of Szeged (pp. 68-86)

Morvai K. (1998). Terror a családban. A feleségbántalmazás és a jog. Kossuth Könyvkiadó

Ranshburg, J. (2006). A meghitt erőszak. Budapest, Saxum

Szirmai V., Váradi Zs., Kovács Sz. and Schuchmann J. (2010). The issue of ageing in large Hungarian urban regions. In: KOVÁCS Z. (ed.) Challenging of Ageing in Villages and Cities: The Central European Experience. University of Szeged (pp. 161-177)

Tamási, E. (2005a). A családon belüli erőszak vizsgálatának története. In: VIRÁGH Gy. Szerk.

(2005): Családi iszonyok. A családi erőszak kriminológiai vizsgálata. Budapest, KJK-Kerszöv. Pp. 13-30

Tamási, E. (2005b). Bűnös áldozatok. A családon belüli erőszak férfi szereplői. Budapest, BM Kiadó

Vavró I. (2004): Az időskorúak és a bűnözés. In: Giczi Johanna – Ságbi Gábor (2004) (szerk.): Időskorúak Magyarországon. KSH, Budapest

Virágh Gy. Szerk. (2005): Családi iszonyok. A családi erőszak kriminológiai vizsgálata. Budapest, KJK-Kerszöv.

Windt Sz. (2005). A családon belüli erőszak statisztikai jellemzői – az 1997 és 2002 között ismertté vált bűncselekmények kriminálstatisztikai elemzése. In: Virágh Gy. Szerk. (2005): Családi iszonyok. A családi erőszak kriminológiai vizsgálata. Budapest, KJK-Kerszöv. Pp. 136-152.

Tóth László

Deviancia és szexualitás

Mikor minősül valamilyen szexuális tevékenység deviánsnak és miért? E kérdésre első pillantásra rendkívül könnyű választ adni: akkor, ha a társadalom szexualitásra vonatkozó normáit, előírásait sértő viselkedésről van szó, s e körön belül is elsősorban akkor, ha az adott viselkedést a büntetőjog bűncselekménynek minősíti. Ez a meghatározás azonban rendkívül problematikus és sok kérdést vet fel. Milyenek a társadalom szexualitással kapcsolatos előírásai? Vannak-e a társadalom egésze által elfogadott szexuális normák? Mit jelent az a kifejezés, hogy „sérti”? Mi minősül szexuális viselkedésnek, tevékenységnek? Milyen cselekményeket minősít a büntetőjog üldözendőnek? Milyen tényezők határozzák meg azt, hogy a különböző társadalmak, kultúrák, civilizációk milyen válaszokat adnak e kérdésekre?

Meglehetősen reménytelen feladat e kérdésekre általános érvényű választ adni. Tudomásul kell vennünk, hogy a Földön számos civilizáció létezik ma is és ezek közül csak az egyik az ún. „nyugati civilizáció”, vagyis az a kultúrkör, amely a zsidó-keresztény szellemiségből táplálkozik és amely sajátos társadalomtörténeti fejlődésen ment keresztül. (1.) Ezért a szexualitás és deviancia kérdéskörének vizsgálata során e nyugati civilizációra szűkítjük vizsgálódásunkat. Civilizációnk egyik leglényegesebb megkülönböztető jegye az individualizmus, „az emberi és a szabadságjogok tiszteletben tartásának hagyománya, ami egyedülálló a civilizált társadalmak körében. Az individualizmus a 14-15. században alakult ki, és az egyén szabad választásának elfogadása... a 17. századra az egész Nyugaton uralkodóvá vált.” (2.) Ennek az individualizmusnak központi eleme az emberek Isten előtti egyenlőségén alapuló emberi méltóság eszménye (3.), ami a római kereszténység bizáncitól eltérő Szentháromság felfogásán (4.) alapult, az emberek ebből fakadó egymással való egyenlősége, a nyugat-európai társadalomfejlődés

során létrejött „helyi szabadságok és autonómiák” sokasága (5.), amiből az egyéni szabadságnak a társadalom érdekei fölé helyezése következik, az emberi élet fontossága, valamint a szabad akarat koncepciója. Rendkívül fontos mozzanat az, hogy a késő középkorra létrejön a mások elől elzárt magánszféra az individualizálódás velejárójaként, és e magánszféra mások általi tiszteletének maximája. (6.) Csakhogy a nyugati civilizáció mindezen sajátosságai egy szerves történelmi folyamat eredményeként alakultak ki, és e történeti fejlődésről legalább utalás szintjén szót kell ejteni. A szexualitás és deviancia összefüggései szempontjából a fontos számunkra az emberi élet tisztelete, az egyéni szabadság és a szabad akarat, valamint a magánélet sajátos körének kialakulása.

Ezzel együtt az antropológiai illetve etnológiai kutatások világossá tették, hogy a „primitív” kultúrákban és a különböző nagy emberi civilizációk kialakulásakor mindenütt rejtélyes és félelmetes jelenséget láttak a női szexualitásban. E félelem fejeződik ki a „cápa fogú vagina” ábrázolásokban (7.), a nőknek a sötétséggel, a nedvességgel, a kiszámíthatatlansággal, a földanyával stb. való azonosításában (8.). A mágikus-mitikus gondolkodásban és világszemléletben a titokzatos, a rejtélyes félelmet kelt, és e félelmet különböző technikákkal próbálják meg oldani. (9.) Az egységes emberi psziché feltételezése, nevezetesen annak a gondolatnak elfogadása, hogy az ember mint species minden egyedének és csoportjának lelki működése és pszichoszexuális személyiségfejlődése azonos sajátosságokat mutat (10.) megmagyarázza a női szexualitástól való egyetemes emberi félelmet.

Egyszerre kell figyelembe vennünk a nyugati civilizáció fejlődési sajátosságait és az egyetemes emberi jellegzetességeket a szexualitással kapcsolatban.

E két tényező, a szinkronikus és diakronikus jelenségek összekapcsolására Herbert Marcuse kínál lehetőséget akkor, amikor „Eros and Civilisation” című művében a psziché egyetemes emberi jellegzetességeinek történeti elemzéséhez ad kiindulópontot. Álláspontja szerint Freudnak az alapösztönök elfojtásával kapcsolatos gondolatait

történeti kontextusba kell helyezni. Nem lehetséges emberi civilizáció, emberi együttélés az alapösztönök, a libidinális késztetések (az örömelevényesítésének tendenciája) elfojtása, repressziója nélkül. Ez a represszió azonban nem csak és nem elsősorban az emberek együttélése miatt szükséges, hanem azért, mert a létszükségletek kielégítéséhez elengedhetetlen anyagi erőforrások korlátozottan állnak az emberiség rendelkezésére, s ezért munkát kell végezni. A munkavégzés kényszere következtében az eredendően szexuális emberi testet aszexualizálni kell, ezért a libidinális késztetések kielését a genitáliákra korlátozzák, az autoerotikus törekvéseket a „másik” felé irányítják, a libidinális késztetések külső tárgya a másik nemhez tartozó egyed és a késztetések kielésének adekvát formája a heteroszexuális, reprodukciós célú, alapvetően monogám házasság. Mindezek a stációk Marcuse elemzésében „uralmi” természetűek: nem a munkavégzéshez elengedhetetlenül szükséges repressziót idézi elő a társadalom az egyénben, hanem a társadalom fejlődése során uralmi pozíciókba került embercsoportok érdekeinek megfelelő repressziót, amit represszió-többletnek nevez. Az egyetemes emberi sajátosságok így a különböző civilizációk társadalomfejlődési jellegzetességeinek megfelelően sajátos társadalmi-történeti formát öltenek. (11.) Marcuse elemzése a kapitalizmushoz vezető társadalomfejlődés sajátos aszexualizálási modelljét mutatja be.

A devianciát a társadalmi viselkedési normáktól való olyan eltérésként határozza meg a szociológia, amely a társadalomra és az egyénre nézve káros. (12.) Nem általában a társadalmi normákról van szó tehát, hanem azokról a társadalmi normákról, amelyek a társadalom és az egyén (ez megint jellegzetesen nyugati civilizációs szemléleti megszorítás) többé-kevésbé zavartalan működését biztosítják azzal, hogy a társadalom tagjait e viselkedési előírások követésére késztetik és megszegésüket szankcionálják. Az azonban egy civilizáció adott állapotától függ, hogy működésének zavartalansága érdekében milyen alapvető értékeket kell az emberi gyakorlatban érvényesíteni. A különböző szexuális tevékenységek akkor minősülnek deviánsnak, ha a társadalom adott viszonyai között a zavartalan

társadalmi működéshez nélkülözhetetlen értékeket és ezekhez kapcsolódó normákat sértik. A legfontosabb társadalmi normák megszegését a büntetőjog szankcionálja.

A nyugati civilizáció, a zsidó-keresztény kultúrkör esetében az alapértékek az emberi élet szentsége, az egyéni méltóság és szabadság, a szabad akarat és a magánélet szentsége. A szexualitás területén a társadalmilag leginkább deviánsnak tekintett viselkedésformákat azért rendeli büntetni a büntetőjog, mert ezeket az alapértékeket sértő magatartásokról van szó. A nekrofilia, (13.) vagyis amikor valakiben egy holttest kelt szexuális izgalmat, önmagában nem büntetendő, csak ha ez a halott emberi méltóságát sérti. A nemi erkölcs elleni bűntettekkel foglalkozó fejezetben az emberi szabadságot, a szabad akaratot, illetve ennek kinyilvánítását korlátozó vagy megakadályozó szexuális jellegű cselekmények szerepelnek túlnyomórészt: a hetero- és homoszexuális erőszak, valamint a korlátozott cselekvőképességgel rendelkező vagy cselekvőképtelen személlyel folytatott szexuális tevékenység (a megrontás, illetve a kiskorúság miatt vélelmezett szabad akarat hiánya: egy lényeges kivétellel, bár a logikája ennek is ugyanaz: az azonos nemű személyek közötti nemi kapcsolat esetében a beleegyezési korhatár magasabb (18 év), mint a külön neműek esetében). A magánélet szentsége, tiszteletben tartása nemcsak azt jelenti, hogy mindenki köteles távol tartani magát mások magánéletétől, hanem azt is, hogy magánéletének tekintett tevékenységgel nem zavarhatunk másokat azok akarata ellenére, mint a szexuális jellegű közbotrányokozás esetében (nagy nyilvánosság előtti szexuális tevékenység vagy a „szatírok” ténykedése).

Ez a látszólag egyértelmű jogi szabályozás, a büntetni rendelt szexuális tevékenységek példálózó felsorolása sem problémamentes azonban. Hosszú időn át büntetni rendelték az emberi élet szentsége jegyében az abortuszt, az orvos által végzett művi terhességmegszakítást is, (14.) de voltak időszakok, amikor a fogamzásgátlást is akadályozták részben propagandával, részben a fogamzásgátló eszközök forgalmazásának tiltásával. (15.) A felnőttek közötti

nemi erőszak jelenségköre a nőemancipációval fokozatosan átértelmeződik, amit a férfiak szexizmusa elleni amerikai vádak és a házasságon belüli nemi erőszak magyarországi büntetni rendelve jól mutat. A hatályos magyar büntetőjogi szabályozás a megrontásról (a 12-14 év közötti más neműekkel létesített nemi kapcsolat) és a gyermekekkel szembeni nemi erőszakról (életkori okokból szabad akaratra képtelennek tekintik a 12 év alattiakat) egyrészt a szabad akarat koncepcióján alapul, másrészt azon a freudi előfeltevésen, hogy van egy normális pszichoszexuális fejlődési folyamat (orális, anális, fallikus, látencia és genitális periódus), amelynek megzavart lefutása felnőttkorban lelki problémákat okoz. (16.) Mindez azonban bizonyítatlan, mivel az ilyen eseteknek csak egy töredéke derül ki, (17.) a gyerekek élményeit a „pedofília” előre megkonstruált kategóriájába igyekeznek gyömöszölni, de legfőképpen tisztázatlan, hogy mi is tekintendő „normális” felnőttkori szexualitásnak, s még ha van is ilyen, az ettől való eltérést mi okozza.

Ha a mai magyarországi jogi helyzettől elvonatkoztatunk és megkíséreljük tágabb kontextusban szemlélni a szexuális devianciákat, akkor megkerülhetetlen némi társadalomtörténeti kitérő.

Minden rendelkezésre álló forrás arra utal, hogy a szexualitás keresztény valláserkölcsei szabályozása hosszú időn át igencsak homályos volt. Az i. sz. 4. századig még az egyházi emberektől sem követeltek cölibátust, (18.) a szüzesség felmagasztalása mellett elfogadták a házasság intézményét, az ún. „természet elleni bűn” fogalma, ami a „szodómia” kifejezés szinonimája volt, 1180 körül született meg és a nem-reproduktív jellegű szexuális gyakorlat három típusát, a másneműek közötti nem genitális, pénisz-vagina jellegű nemi tevékenységeket, az azonos neműek közötti szexuális kapcsolatot és az állatokkal való érintkezést értették rajta. (19.) A társadalmilag elfogadott szexualitás a reprodukció, a gyermeknemzés köré szerveződött, aminek demográfiai okai vannak: a 15-16. századig a rendkívül magas csecsemőhalandóság miatt az emberi nem biológiai újratermelése kulcsfontosságú

volt. A társadalom fennmaradása érdekében minden olyan szexuális tevékenységformát el kellett ítélni, deviánsnak kellett minősíteni, ami kizárja az utódnemzést. Az már más kérdés, hogy ezt a kánonjog vagy a világi jog büntetni rendelte-e és hogy büntetendősege esetében valóban sor is került bírósági perekre. (20.) Egészen a 16. századig szinte teljesen azonos megítélés alá esett a férfiak és a nők szexualitása, (21.) s csak ettől kezdve indult meg az a 18-19. században tetőző folyamat, amelynek eredményeként a nők beszorultak a monogám házasság keretei közé és szexualitásuk a családon belüli anyaság függvényévé vált a társadalom szemében. A szexualitással kapcsolatos kettős standard (vagyis hogy a nőkre más szexuális erkölcsi normák vonatkoznak, mint a férfiakra) (22.) kialakulása és a szexualitásnak a család és házasság köré szerveződése elválaszthatatlan a kapitalizmus és a piaci vágy térhódításától. (23.) Az ún. demográfiai átmenet jelensége (24.), amelynek lényege a népességszám rendkívüli ütemű növekedése Nyugat-Európában a 17-18. században a csecsemőhalandóság életkörülmények javulása miatt bekövetkezett radikális csökkenése következtében, a reprodukció fontosságát átmenetileg háttérbe szorította, mivel az emberek száma emelkedett. Inkább a termékenység szabályozása vált fontossá, (25.) két ok miatt is.

Először is az átmeneti népességnövekedést követően az élveszületések aránya csökkenésnek indult, ami a 19. század második felére már jól érzékelhetővé vált. Ennek oka alapvetően az Aries által „gyermekkor felfedezésének” nevezett jelenség volt (26.) A brit, német és más európai világbirodalmi törekvések létrehozták az eugenika tudományát: a népesedési folyamatok befolyásolására alkalmas eszközöket kutató vizsgálati irányt. (27.) Nemzetállami, birodalmi megfontolásokból gondoskodni kellett a születésszabályozás és termékenység különböző eszközökkel történő befolyásolásáról, alakításáról. Emellett gondoskodni kellett az expanzív tőkés termelés munkaerő szükségletéről is.

A másik tényező a piaci vágy kapitalizmustól elválaszthatatlan korlátatlansága, határtalansága.

Márpedig a különböző dolgok megszerzése, elfogyasztása és a szexuális vágy kieléje között a 18-19. századra megszűnt a különbség: a vágy homogenizálódott. Ez viszont azzal a veszéllyel járt, hogy a szexuális vágy kielését korábban gátló szokások, erkölcsök elégtelennek bizonyulnak a vágy korlátozására. Az egyetlen működő korlátot a család jelentette, s a családi keretek közül kilépő szexuális tevékenységek (az önkielégítés és a prostituáltak igénybevétele) magát a család intézményét fenyegette. (28.)

A szexualitást így a 19. századra konkrét társadalomtörténeti okokból a szexualitás reprodukciós és családi aspektusai köré kellett szerveznie a nyugati civilizációnak. Szükségképpen az a szexualitás minősült legitimnek, elfogadottnak, amely megfelelt a reprodukció aktuális követelményeinek és a heteroszexuális család keretei között maradt. A viktoriánus erkölcsként ismert szexuális normarendszer a demográfiai folyamatokból, a kapitalista termelés szükségleteiből és a birodalmi érdekekből összeálló képződmény volt, amely mélyen elítélte a reprodukció követelményeinek alá nem rendelt, öncélú szexualitást.

Ebben az összefüggésrendszerben külön figyelmet érdemel a homoszexualitás. A probléma részletes bemutatása helyett (29.) itt csak két mozzanatra érdemes utalni: az egyik a homoszexualitás improduktív természetének éles ellentéte a kapitalizmus teljesítményelvűségével (ami a polgári társadalom viszonyai között a szexualitás területén is érvényesül), (30.) valamint azzal a sajátosságával, hogy a 19. századi kapitalizmus viszonyai között merev osztályhatárokat áthágja, ami Oscar Wilde perében a legnagyobb veszélyként jelent meg a fennálló rendre nézve. (31.)

A 19. század végén azután átfogó gazdasági-társadalmi válságba került a nyugati civilizáció, aminek egyik lényeges aspektusa volt a nők társadalmi helyzetének változása, s ezzel az addig érvényes szexualitás-modell problematikussá válása. Egyre jobban terjedt a saját lábán megálló, férji gondoskodásra nem szoruló és azt nem igénylő nő modellje, és gyarapodott az ilyen nők száma. Ez

megrendítette a társadalmi nemi szerepek (a férfiakkal és a nőkkel szemben támasztott társadalmi elvárások egymást kiegészítő rendszere) (32.) addig érvényes építményét és élesen felvetette a nők társadalomban elfoglalandó helyének kérdését, s ezzel együtt a női szexualitás természetének problémáját: azt, hogy ez mennyiben sajátjogú, nem a férfiak által generált és a reprodukciótól elválo jelenség. (33.)

E ponton kell kitérni a szexualitás történetének legnagyobb hatású teoretikusa, Michel Foucault munkásságára. Foucault szexualitástörténetének I. kötetében (34.) a szexualitás modernkori szabályozásának pontosan a fentebb érintett fő területeit emeli ki: a női szexualitást (a nő hiszterizálása), a gyermeki szexualitást különös tekintettel az önkielégítésre (a maszturbáló gyermek), a születésszabályozást (a malthuziánus pár) és a „perverz” szexualitásokat (a perverziók medikalizálása). Nem végzi el azoknak a társadalmi-gazdasági-történelmi folyamatoknak az elemzését, amelyek eredményeként a szexuális élet e jelenségei válnak a társadalmi szabályozás tárgyává, hanem a szexualitásról folytatott tudományos (orvosi, pszichológiai, pszichiátriai, pedagógiai) diskurzusok vizsgálata révén jut el arra az eredményre, hogy a szexualitás e négy jelenségek köre az, aminek központi fontossága van a 18-19. században az európai társadalmak számára. Központi tétele az, hogy a polgári, kapitalista társadalomfejlődés nyugati civilizációs típusa nem tiltással, elhallgatással, hanem diskurzussal: megnevezéssel, elhatárolással, stb. szabályozza a szexuális élet jelenségeit. E mögött az a börtön-könyvében (35.) kibontott paradigmaváltás áll, amit a büntető társadalomról a fegyelmező társadalomra való áttérés jelentett (a szexualitáskönyvben ez a normatív-jogi és polimorf-diszkurzív hatalomtípusok megkülönböztetésében köszön vissza). A nyugati társadalom a 16-17. században szembesül azzal a problémával, hogy a társadalmi kapcsolatok normális működése nem érhető többé el a büntetés durva eszközeivel, hanem olyan mechanizmusokat kell a mindennapi életben létrehozni, amelyek beépítik az egyénekbe azokat a viselkedés- és gondolkodási mintákat, amelyek szerint viselkedniük kell annak érdekében, hogy a

társadalom zavartalanul üzemelhessen. A „panoptikon” benthami víziója: a mindent látó hatalom koncepciója egy pluralisztikus individualizmusra épülő társadalomban tarthatatlan. (36.) A szexualitás területén a társadalmilag elvárt viselkedés beépítésének, belsővé tételének eszköze a szexről folytatott diskurzus. E diskurzus fontosságát húzza alá annak a vitának a hevesége, ami a pornográfia körül zajlik. (37.) Ugyanakkor, mondja Foucault, szükség volt olyan jelenségkörre, amelynek szabályozása révén a társadalom egyidejűleg tudja az össztársadalmi folyamatokat és az egyén legszemélyesebb életmegnyilvánulásait is ellenőrzés alatt tartani: ez a szexualitás, az eszköz pedig a biopolitika. Az pedig, hogy milyen jelenségek minősülnek szexuálisnak és milyenek nem, nem biológia, hanem társadalmi kérdés. (38.)

A foucaulti megfontolások és a társadalmi folyamatok egyaránt oda konkludálnak, hogy a szexualitás társadalmi szabályozása, vagyis az a kérdés, hogy mi legitim és mi deviáns szexualitás, mindig az adott társadalom fennmaradásának és működésének szükségleteivel függenek össze szorosan.

Az eddigiekben néhány megfontolás fogalmazódott meg a szexualitás és deviancia összefüggéseinek elemzéseihöz. Természetesen ez a funkcionista megközelítés távolról sem vesz figyelembe minden olyan tényezőt, amely a szexualitással kapcsolatos társadalmi normákat alakítja. Külön figyelmet érdemel az előítéletek és a bűnbakképzés szociálpszichológiai jelensége. Az előítéletek olyan korábban kialakult „előzetes ítéletek,... amelyeken az újonnan feltárt ismeretek nem képesek változtatni” (39.) A bűnbakképzés egyénileg és társadalmilag is „érvédő” mechanizmus, amikor minden rossz okává valaki „másikat” tesznek meg. (40.)

Többek között e mechanizmusok idézik elő azt a helyzetet, hogy a társadalom működése szempontjából már lényegtelenné vált jelenségek továbbra is erősen foglalkoztatják a köztudatot. Erre igen jellegzetes példa a homoszexualitás társadalmi megítélésének alakulása. Miközben mind a reprodukció, mind a társadalmi (osztály)határok

sérthetetlensége szempontjából elveszíti a homoszexualitás a társadalmi összműködést zavaró természetét, a vele kapcsolatos társadalmi megítélés, a homoszexualitásra vonatkozó társadalmi normák rendszere alig változik, illetve a nyílt ellenségességből a homoszexualitás medikalizálása (a melegek betegnek tekintése) irányába mozdul el a közvélekedés. (41.)

A továbbiakban azokat a nyugati civilizációra jellemző axiómákat érdemes sorra venni, amelyek a szexualitással kapcsolatban, jelentős mértékben az előítéletek továbbélésének következtében, kimondva-kimondatlanul áthatják kultúránkat és meghatározzák azt, hogy milyen szexuális viselkedésformák minősülnek deviánsnak.

Gayle Rubin amerikai radikális feminista gondolatmenete szerint hat olyan axióma van, amely alapvetően határozza meg a zsidó-keresztény kultúrkörben, a nyugati civilizációban a szexualitásról való közgondolkodást. Ezek a következők:

1. A szexuális eszencializmus: az a felfogás, amely szerint a szexualitás a társadalmi létet megelőzően meglévő és az intézményeket formáló természeti erő. A szexuális eszencializmus beleágyazódik a nyugati társadalmak közfelfogásába, amely a szexualitást öröktől fogva változatlanak, társadalomtól és történelemtől függetlennek tekinti. A szexualitás orvostudomány, pszichiátria és pszichológia befolyása alatt álló tudományos tanulmányozása reprodukálta az eszencializmust. E tudományterületek az egyének sajátosságának tekintik a szexualitást. Ezt hormonjaikban vagy pszichéjükben hordozzák. Felfogható fiziológiai vagy pszichológiai entitásként is. Ezeken az etnoscientifikus kategóriákon belül azonban a szexualitásnak nincs történelme, és a társadalmi tényezők nem határozzák meg, alakítják azt számottevő mértékben.

2. A szexualitás negatív voltának axiómája: a nyugati kultúrák általában veszélyes, romboló, negatív erőnek tekintik a szexualitást. A Pál apostol nyomdokaiban haladó keresztény tradíció túlnyomórészt eredendően bűnös dolognak tartja a

szexet. Csak akkor elfogadható, ha házasságon belül történik szaporodás céljából, és ha a felek nem élvezik túlságosan a szex örömeit. Ez a felfogás ugyanakkor azon a feltevésen nyugszik, hogy a nemi szervek a test lényegében alacsonyrendű részét alkotják, sokkal alacsonyabb rendű és sokkal kevésbé szent részét, mint az értelem, a „lélek”, a „szív”, vagy akár az emésztőrendszer felső része (a kiválasztó szervek státusza nem sokban különbözik a nemi szervekétől). Az efféle nézetek ma már önálló életet élnek, és nem függ kizárólag a vallástól fennmaradásuk.

3. A rosszul felállított skála téveszméje: A szexuális tevékenységformákat egy olyan skálán helyezi el a zsidó-keresztény hagyomány, aminek egyik végpontja a „jó”, másik végpontja pedig a „rossz”. A skála attól hibás, hogy az egyes aktusok miként besorolása irracionális és előítéletes: nem próbálják meg tisztázni az adott szexuális tevékenység és az adott társadalmi viszonyrendszer működése közötti kapcsolatot. Nem az minősül „rossznak”, ami valóban problematikus a rendszer folyamatos működése szempontjából. A legkirívóbb példa erre az, hogy a homofília sokkal erősebb társadalmi elítélés alá esik, mint például a nemi erőszak.

4. A szexuális aktusok hierarchikus értékelése: A modern nyugati társadalmak a szexuális értékek hierarchikus rendszere alapján minősítik a szexuális cselekedeteket. A házasságban élő, reprodukív heteroszexuálisok egyedül állnak a szexuális piramis csúcsán. Alattuk tolonganak a nem házasságban élő monogám heteroszexuális párok, őket pedig a fennmaradó heteroszexuálisok többsége követi. A magányosan űzött szex helyzete bizonytalan. A maszturbálás erős 19. századi megbélyegzése még mindig érezteti a hatását, olyan, kevésbé látható és módosult formákban, mint az a felfogás, hogy a maszturbáció a párkapcsolat alacsonyabb rendű pótléka. A stabil, hosszú távú kapcsolatban élő leszbikus és meleg párok a tiszteletreméltóság határmezsgyéjén állnak, de a homoszexuális prostituáltak és a promiszkuus melegek helye alig valamivel a piramis alja fölött van. Napjainkban a legnagyobb megvetéssel övezett szexuális kasztokat

a transzszexuálisok, a transzvesztiták, a fetisizsták, a szadomazochisták és az olyan szexuális foglalkozásokat űzők alkotják, mint a prostituáltak és a pornó-modellek. Végül, a piramis legalján vannak azok, akiknek szexualitása nem ismer generációs határokat.

5. A szexuális veszély dominóelmélete:

Határvonal húzódik a szexuális rend és káosz között. Kifejezi azt a félelmet, hogy ha bármi átjuthat ezen a szexuális demarkációs vonalon, a borzalmas szexualitás feltartóztatására emelt korlát összeomlik, és valami elmondhatatlan történik. A szexuális ítéletrendszerek - vallási, pszichológiai, feminista vagy szocialista - többsége igyekszik meghatározni, hogy egy adott aktus a határvonal melyik oldalán helyezkedik el. Csak a határvonal jó oldalán elhelyezkedő szexuális aktusok részesülnek erkölcsi jóváhagyásban. A „jó” szexualitás (normális, természetes, egészséges, szent): heteroszexuális, házasságon belüli, monogám, reprodukív, otthon gyakorolják. A „rossz” szexualitás (abnormális, természetellenes, beteg, bűnös): transzvesztitizmus, transzszexualitás, fetisizmus, szadomazochisták, pénzért nyújtott szex, a nemzedéki határokat átlépő szexuális kapcsolatok. Ma vitatott, hogy a „jó” és a „rossz” között húzódó határvonal melyik oldalán helyezkedik el a nem házas heteroszexuális párok, a promiszkuus heteroszexuálisok szexualitása, a maszturbálás, a hosszú távú és stabil kapcsolat leszbikus és meleg pároknál, a bárkat látogató és ott kapcsolatokat teremtő leszbikusok, valamint a fürdőkben és a „cirkáló területeken” szexpartnert kereső meleg férfiak szexualitása.

6. Az egyedül üdvözítő szexualitás tétele:

Az emberek többsége nehezen érti meg, hogy amit szexuális életében ő szeret csinálni, azt valaki más teljesen visszataszítónak tartja, és hogy amit ő tart szexuálisan visszataszítónak, az valahol, valaki számára örömforrás. Az ember nem azért kedvel vagy hajt végre egy meghatározott szexuális aktust, hogy valaki mást a példa követésére ösztökéljen, és ez a különбözőség egyik fél részéről sem vall a jóízlés, az épelméjűség vagy az intelligencia hiányára. Az emberek többsége szexuális preferenciáit összetéveszti valamilyen egyetemes rendszerrel,

amely mindenkire érvényes vagy amelyhez mindenkinek tartania kellene magát. Az egyedül üdvözítő szexualitás feltételezése jellemzi a szexualitással foglalkozó elméleti rendszerek többségét. A vallás esetében például az utódokat nemző házasság az eszmény. A pszichológia szerint ez az érett heteroszexualitás. Bár a tartalma változó, az egyetlen szexuális normalitás formája folyamatosan újratermelődik a különböző elméleti és publicisztikai kereteken belül, beleértve a feminizmust és a szocializmust is. (42.)

Az írás első részében érveket igyekeztem felsorakoztatni amellest, hogy a szexualitással kapcsolatos társadalmi normák a társadalmi működés folyamatosságát hivatottak biztosítani. Gayle Rubin fenti gondolatmenete azokat az előfeltevéseket írja le, amelyek a nyugati civilizációban meghatározzák a szexualitásról való közvélekedést. Rubin fejtegetéseit empirikus adatok is alátámasztják. (43.)

E ponton érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a szociológiai szemléletben egyre jobban teret hódít a determinisztikus, ok-okozati típusú összefüggések meglétét megkérdőjelező szemlélet. Ennek értelmében a társadalom pluralizálódása következtében a társadalmakat szervező központi elvek háttérbe szorulnak és sajátos, az életnek csak egyes területein érvényesülő trendek szervezik a társadalmi létet. (44.) E megközelítésben a szubkultúrák már nem „ellenkultúrákként”, a nagytársadalom kultúrájával, normáival szembenállókként jelennek meg, hanem sajátos norma együttesként, amely valamilyen társadalmi csoportra jellemző. Ennek megfelelően igen nehéz lenne megmondani, hogy milyen szexuális viselkedés tekinthető deviánsnak, ugyanis a társadalmat szervező elvek és mechanizmusok sokaságának összességét csak viszonylag kevés magatartásforma sérti.

A félreértések elkerülése végett: ez nem agnosztikus álláspont. E rövid írás csak arra igyekezett felhívni a figyelmet, hogy bizonyos viselkedésformák deviánsnak minősítése a társadalom működésének gondos elemzését követeli meg, annak szem előtt tartását, hogy gondolkodásunkat, szemléletünket

sokszor bennünk sem tudatosodó előfeltevések, társadalmi sztereotípiák és előítéletek alakítják. G. Laub lengyel író aforizmája jól jellemzi a helyzetet: „Fujj - csoportszex! - háborodott fel az onánista egy ölelkező párocska láttán.”

Jegyzetek

1. A civilizációk elméletére lásd Samuel P. Huntington, **A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása**, Budapest: Európa, 1998.: a nyugati vagy nyugat-európai társadalomtörténeti fejlődésre Hajnal István, „A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről,” Hajnal István, ‘A kis nemzetek történetírásának munkaközösségéről,’ in: Glatz Ferenc (szerk.), **Technika, művelődés**, Budapest: História-MTA Történettudományi Intézet, 1993, pp. 243-298. Szűcs Jenő, „Vázlat Európa történeti régióiról,” in: Ring Éva (szerk.), **Helyünk Európában**, Budapest: Magvető, 1986., pp. 515-568.
2. S. P. Huntington, **i. m.**, p. 104.
3. Szűcs Jenő, **u. o.**
4. A Szentháromság a római kereszténységben egylényegű, alkotórészei egymással mellérendelt viszonyban állnak, a bizánci kereszténységben többlenyegű és elemei hierarchikus, alá-fölérendeltségi kapcsolatban vannak egymással. Mircea Eliade, **Vallási eszmék és hiedelmek története**, III. kötet, Budapest: Osiris, 1998, pp. 48-52.
5. Bibó István, „A magyar társadalomfejlődés és az 1945. évi változások értelme,” in. Bibó István, **Válogatott tanulmányok. Második kötet**, Budapest: Gondolat, 1986., pp. 491-493.
6. Norbert Elias, **A civilizáció folyamata**, Budapest: Gondolat, 1986., különösen pp. 321-352.

7. Robert Goldenson, Kenneth Anderson, **The Wordsworth Dictionary of Sex**, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1994.
8. Vern L. Bullogh, "A prostitúció és a nagy vallások. Összehasonlító vizsgálat," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény, 2. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1998. pp. 12-42.; Hoppál Mihály, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György, **Jelképtár**, Budapest: Halikon, 1994.
9. Róheim Géza, "Sárkányok és sárkányölő hősök," in: Verebélyi Kincső (szerk.), Róheim Géza, **A bűvös tükör. Válogatás Róheim Géza tanulmányaiból**, Budapest: Magvető, 1984., pp. 5-82.
10. Sigmund Freud, **Pszichoanalízis**, Bukarest: Kriterion, 1979., Paul A. Robinson, **The Sexual Radicals. Wilhelm Reich, Geza Roheim, Herbert Marcuse**, London: Temple Smith, 1970.
11. Herbert Marcuse, "Az egyén elnyomásának eredete (Ontogenezis)," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996., pp. 28-42.
12. Andorka Rudolf, **Bevezetés a szociológiába**, Budapest: Osiris, 1997, p.
13. Robert Goldenson, Kenneth Anderson, **The Wordsworth Dictionary of Sex**, Hertfordshire: Wordsworth Editions Ltd., 1994., p. 163.
14. Magyarországon az első ezt enyhítő jogértelmezési vita az 1920-as években zajlott. Lásd Hegedűs Katalin, "Az abortuszkérdés a két világháború között," in: Sándor Judit, **Abortusz és jog. Bioetika, történelem, szociológia, pszichológia, vallás**, Budapest: Literatura Medica, 1992, pp. 115-135.
15. Magyarországon például az 1950-es években az 1004/1953. (II. 8.) Mt. határozatot "Az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről", az ún. Ratkó-törvény; az Egyesült Államokban és Angliában pedig a 19. században és a 20. század elején, lásd: John D'Emilio és Estelle B. Freedman, **Intimate Matters. A History of Sexuality in America**, New York: Harper and Row, Publishers, 1988.; Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The Regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989.
16. Charles S. Carver, Michael F. Scheier, **Személyiségpszichológia**, Budapest: Osiris, 1998. pp. 198-247.
17. Egy 1989-91-ben készített egyesült államokbeli szexuálszociológiai kutatás adatainak tanúsága szerint a válaszdó férfiak 11 százalékát, a nőknek pedig 23 százalékát zaklatták szexuálisan gyermekkorukban, de mindkét nemű gyermek esetében csak az esetek 12 százalékában hozta ezt valaki a hatóságok tudomására. Samuel S. Janus, Cynthia L. Janus, "Férfiak és nők: beszámoló a különbségekről," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény, 1. kötet**, Budapest: ÚjMandátum Kiadó, 1996., p. 111
18. Vern. L. Bullogh, **i. m.**, p. 15.
19. Wayne R. Dynes, **Encyclopedia of Homosexuality**, Chicago, London: St. James Press, 1990., p. 1231.
20. Érdekes adalék ehhez, hogy Svédországban például csak a 17-18. században került sor bírósági eljárásokra állatokkal való fajtalankodás miatt, Jonas Liliequist, "Peasants against Nature: Crossing the Boundaries between Man and Animal in Seventeenth- and Eighteenth-Century Sweden," in: John C. Fout, **Forbidden History. The State, Society, and the Regulation of Sexuality in Modern Europe**, Chicago and London: The University of Chicago Press, 1992., pp. 57-88.
21. Rurh Perry, "A mell gyarmatosítása: szexualitás és anyaság a tizennyolcadik századi Angliában,"

- in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 240-257.
22. Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989. Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989.
23. Thomas W. Laqueur, "A szexuális vágy és a piacgazdaság az ipari forradalom idején," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény, I. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 189-210.
24. Andorka Rudolf, **Bevezetés a szociológiába**, Budapest: Osiris, 1997, pp. 272-273.; David Riesman, **A magányos tömeg**, Budapest: KJK., 1968., pp. 51-88.
25. Jeffrey Weeks, **Sex, politics and society. The Regulation of sexuality since 1800**, London-New York: Longman, 1989. pp. 122-140.; Thomas R. Malthus, "Tanulmány a népesedés törvényéről," in: Semlyén István (szerk.), **Népesedésrobbanás -egyke**, Bukarest: Kriterion, 1982., pp. 61-214.
26. Philippe Aries, "A gyermekkor felfogása," in: Philippe Aries, **Gyermek, család, halál**, Budapest: Gondolat, 1987., pp. 9-179.
27. Jeffrey Weeks, **u. o.** A pozitív eugenika a népesség növelésének eszközrendszerével, a negatív eugenika pedig bizonyos társadalmi csoportok körében a feleslegesnek ítélt nagymértékű népszaporulat mérséklésének eszközrendszerével foglalkozott. Mindezek mögött az az állami-birodalmi logika húzódott meg, hogy egy nemzet, egy birodalom nagysága alattvalóinak számától és az "érdemes" (az adott társadalomban érvényesülni tudó) és "érdemtelen" (a kudarcot vallók, a hátrányos helyzetűek) alattvalók előbbieik számára kedvezőbb arányának függvénye.
28. Thomas W. Laqueur, "A társadalmi 'rossz', a magányos b_n és a teázás," in: **Replika**, 28, 1997 december, pp. 89-94.
29. Erre lásd Tóth László, "A modern kori homoszexualitás néhány kérdése," in: Tóth László (szerk.), **A homoszexualitásról**, Budapest: ELTE Szociálpolitikai Tanszék-Hischler Rezső Alapítvány - T-Twins Könyvkiadó, 1994, pp. 17-117.
30. Barry B. Adam, "A Social History of Gay Politics," in: Martin P. Levine (ed.) **Gay Man. The Sociology of Male Homosexuality**, New York-Hagertown-San Francisco-London: Harper and Row, 1979, pp. 285-300.
31. Chrisite Davies, "Szexuális tabuk és társadalmi határok," in: Tóth László (szerk.), **A homoszexualitásról**, Budapest: ELTE Szociálpolitikai Tanszék-Hischler Rezső Alapítvány - T-Twins Könyvkiadó, 1994, pp. 151-190.
32. Robert W. Connell, "A társadalmi nem elmélete," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996., pp. 46-59.
33. Elaine Showalter, "Az Új Nő," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. Szöveggyűjtemény. 2. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1998., pp. 206-223.
34. Michel Foucault, **A szexualitás története. A tudás akarása**, Budapest: Atlantisz, 1996.
35. Michel Foucault, **Fegyelmezés és büntetés. A börtön története**, Budapest: Gondolat, 1990.
36. Michel Foucault, "A hatalom szeme," in. **2000**, 1996 október, pp. 3-9.

37. Ronald Dvorkin, "A nők és a pornográfia," in: **Café Babel**, 1994/1-2. sz. pp. 33-42.; "Catherine A. MacKinnon és Roland Dvorkin vitája a pornográfiáról," in: **Café Babel**, 1994/1-2.sz. pp. 43-48.; Ian Hunter-David Saunders-Dugald Williamson, "A pornográfia területe," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet, 2. kötet.**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1998. pp. 56-97.
38. Jeffrey Weeks, "A természetnek ehhez semmi köze: a szexológia szerepe," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. 1. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 62-92.
39. Gordon Allport, **Az előítélet**, Budapest: Gondolat, 1977. p. 39.
40. E folyamat igen izgalmas elemzésére lásd: Rudolph M. Loewenstein, "The Historical and Cultural Roots of Anti-Semitism," in: Geza Roheim (ed.), **Psychoanalysis and the Social Sciences, Vol. I.**, London: Imago Publishing Co. LTD., 1947, pp. 313-356. (Magyarul a megjelenés előtt álló "Róheim Géza és a társadalom" című kötetben, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1999.)
41. Tóth László, **A homoszexualitás megítélése, 1991-1996. Melegkvíz**, Heti Világgazdaság, 1997 augusztus 30, pp. 86-87.
42. Gayle S. Rubin, "Elmélkedés a szexről, avagy megjegyzések a szexualitás politikájának radikális elméletével kapcsolatban," in: Tóth László (szerk.), **A szex. Szociológia és társadalomtörténet. 2. kötet**, Budapest: Új Mandátum Kiadó, 1996, pp. 45-55.
43. Egy 1996-ban készült szociológiai felvétel (Haynal Imre Egészségtudományi Egyetem, Orvosi Népegészségtani Intézet) még nem publikált eredményei szerint a magyarországi felnőtt népesség a genitális közösülést tekinti a "legnormálisabb" kielégülési technikának, a normalitás-skálán ennél alacsonyabb helyet foglal el a petting és az orális szex. E társas és mindkét partner nemi szerveire összpontosuló technikáktól messze lemaradva következik az önkielégítés, mint "magányos bűn", majd újabb nagy szakadék után következik az anális közösülés, a szadomazochista technika és a csoportszex. A már hivatkozott Janus Report tanúsága szerint a 90-es évek elején az orális szexet a válaszadók 88 százaléka tekintette teljesen normálisnak vagy rendjén valónak, az anális szex esetében viszont már csak a férfiak 29 és a nők 24 százaléka. Samuel Janus, Cynthia Janus, **i. m.**, pp. 126-127.
44. A szociológiában lásd erre Stefan Hradil, 'Régi fogalmak és új struktúrák. Milió-, szubkultúra- és életstílus-kutatás a 80-asévekben,' in: Andorka Rudolf, Stefan Hradil, Jules S. Peschar (szerk.), **Társadalmi rétegződés**, Budapest: Aula Kiadó Kft., 1994, pp. 348-351.; általában a társadalomtudományokban: Desseffy Tibor, "Kedélyes labirintus," in: **Kritika**, 1996:12., pp. 8-13.

Kárpáti Adrienn

A női lapok nőképe Magyarországon¹⁴

Bevezetés

Dolgozatom témája a mai magyar női lapok nőképe. Közelebből annak kérdésköre, hogy a felső középosztálybeli nők csoportjait megcélzó női lapok sugalmazásai alapján milyennek kell lenniük „a” nőknek és milyen helyet foglalnak el a világban.

Az ilyen kiadványokat korábban lapozgatva az volt a benyomásom, hogy az ezekben megfogalmazott nő képe egymással összeegyeztethetetlen, és ezért a valóságos nők számára teljesíthetetlen szerepelvárásokat jelenítenek meg. A lapok alaposabb vizsgálata során ennél komolyabb alapproblémákkal szembesülünk.

1. A vizsgált női lapok (az ELLE, az Éva és a Nők Lapja) mindegyikének van deklarált „hitvallása”. Ezek az ars poeticák azt ígérik, hogy az igényes olvasó nőnek segítséget nyújtanak ahhoz, hogy felismerje: valójában milyen is a személyisége, ténylegesen milyen vágyai vannak, stb. Állításuk szerint az önismeret és az önmegvalósítás terén kívánnak ötleteket, technikákat nyújtani. Felajánlják, hogy segítséget nyújtanak annak felismerésére, hogy milyen módokon érheti el a nő azt, hogy önmaga legyen, valamint személyisége a legteljesebben kibontakozhasson. E deklarált célkitűzésekkel ellentétben azonban ténylegesen követendő, kész szerepeket kínálnak. Ezt olyan módon teszik, hogy az olvasónak az egyéni önmegvalósítás illúzióját kínálják fel, viszont valójában egy merev szereprendszerbe kényszerítik bele. A lapok akkor szólnának ténylegesen az önmegvalósításról, ha az írások, képek, hirdetések arra adnának lehetőséget, hogy az egyén feltérképezze, megismerje és feltárja saját lehetőségeit. Lehetősége lenne arra, hogy szabadon dönten a saját választását illetően (mire van és mire nincs szüksége). Például egy önismereti

teszt arra buzdítana, hogy azt döntse el az olvasó, hogy szüksége van-e kozmetikumra vagy sem. Ezzel szemben a lapok, ha egy konkrét kozmetikumot ajánlanak fel, ezzel két döntést is meghoznak az olvasó helyett: egyrészt, hogy szüksége van rá, másrészt, hogy erre a konkrét termékre, márkára van szüksége.

A női lapok az önmegvalósítás helyett e szerepek elfogadtatásával a külvilág (szponzorok, divatirányzatok, stb.) által szelektált elvárásoknak való megfeleltetéssel a sokoldalú, bonyolult nő világosan definiált skatulyákba „gyömöszölését” végzik el. Ennek következtében a megfelelést állítják az önmegvalósítás helyére. A „modern nő” egyértelmű kritériumait felmutatva azt az illúziót keltik, hogy a felmutatott elvárásoknak való megfeleléssel önmagát, saját igazi személyiségét valósítja meg a „trendi” nő. A dolgozatban részletesen igyekszem bizonyítani e következtetés megalapozottságát.

2. A tárgyalt lapokban felmutatott nőkép értelmében a „modern” nő nem a belső értékeivel, hanem a külvilágnak szóló külsőségekkel érheti el azt, hogy „trendinek” és haladónak lássák. Ez a modellként felkínált nő fő attribútuma. Ezek a külsőségek alapvetően a fogyasztás révén érhetőek el, így a „modern” nő alapvetően a fogyasztó nő.

3. A magazinok kijelölik a kérdéses nőalak helyét is a világban: ez a nő önálló, alapvetően magára támaszkodik, partner-, baráti és társasági kapcsolatai csupán mellékes jelenségek (ez a szingli-modell, de nem csupán az: a radikális feminista, az egyedül is boldoguló modern nő modellje). Az ilyen egyedülálló nő számára a gyerek lehet érték ugyan, de azt tipikusan egyedül, férfitartner nélkül neveli. A nő ilyen helyzete a világban közvetetten megint azt sugallja, hogy önmaga vágyainak megismerése és megvalósítása helyett az egyedülálló vagy gyereket egyedül nevelő nő útját kövesse, tehát igencsak konkrét szerepelvárást fogalmaz meg a lehetséges szerepek sokszínű felmutatása helyett.

¹⁴ A munka a Kodolányi János Főiskola kommunikáció-művelődés-szervező szakán készült szakdolgozat. A konzulens Tóth László főiskolai tanár, ZSKF

4. Ez a nőalak tökéletes összhangban áll a David Riesmann által „kívülről irányított ember” szociálpszichológiai modelljével¹⁵.

5. A lapokban megjelenő nőtípus egyúttal a személyközi kapcsolatok azon alapvető átalakulási folyamatának terméke is, amely folyamatot Beck a következőképpen határoz meg.

A posztmodern társadalomban létrejövő változások, amelyek a munka területét érintették (a tipikus munkavégzési szabványok rugalmassá válása: részmunkaidő, távmunka, megosztott munka), változásokat hoztak létre a társadalom szerkezetében is. A „kereső munka szabványosított rendszere” átalakult a „relatív alulfoglalkoztatottság” rendszerévé. Az átalakulás az élet minden területén, a munka szabványosított világával teljes mértékben harmonizáló minták, társadalmi intézmények (szempontunkból alapvetően az ún. „polgári család”) változását is jelenti.¹⁶

6. A lapok elemzéséből kirajzolódó kép lényege: a nőknek nem önmagukkal kell törődniük, hanem a külvilág elvárásaival. Az ezekből az elvárásokból kirajzolódó kép teljes összhangban áll azokkal a társadalmi változástendenciákkal, amelyeket az utolsó 20-30 év társadalomtudománya leír. Így e sajtótermékek „korszerűek, modernek” abban az értelemben, hogy az általuk sugallt nőkép megfelel a társadalomban zajló folyamatokból kitermelődő női szerepkészlettel. A lapok és a társadalom „modern nője” az elvárásoknak megfelelően egyedül (legfeljebb gyerekével együtt) fogyaszt, és az önvizsgálat helyett a fogyasztásban valósítja meg önmagát.

2. Női lap-történet

2.1. A 19. század

Női folyóiratok már a 18. század végén is léteztek annak következtében, hogy a felvilágosodás szellemében a nők és lányok nevelése mindinkább előtérbe került. Az írni-olvasni tudó nők részére készítették az első magazinokat.

A 19. században már egyre több szabadidővel rendelkeztek az emberek, ami hatással volt az újságok és magazinok kiadásának fellendülésére; a meginduló nőmozgalmak pedig a nőkről és nőknek szóló lapok kiadását ösztökölték. A divatlapok, az általános közönségnek szóló szépirodalmi lapokból alakultak át egy kifejezetten női olvasókra számító, szórakoztató és bizonyos fókig „szakmai” lappá. Bár az írások leginkább férfiak tollából születtek, az új típusnak számító lap a divat, a szabás-varrás és a kézimunka fő témáival foglalkozott, amelyet csak kiegészítettek a szépirodalmi és ismeretterjesztő cikkek. Ezekhez elsősorban előfizetés révén lehetett hozzájutni, így leginkább a felső középréteg, illetve az arisztokrácia köreiben voltak ismertek. Az 1880-as években figyelhető meg a sajtó tömegcikké válása: a lapkiadók egyre nagyobb gazdasági sikerre törekedtek, így a női lapoknak is egyre több típusa és fajtája látott napvilágot. A 19. század második felében megfigyelhető a kötelező népoktatás eredménye: egyre több olvasni tudó nőt „lépett be” az olvasóközönség táborába. Emellett a változó életforma, a sorra nyíló nagy áruházak, a társasági élet színtereinek kiszélesedése és a különböző szabadidős tevékenységek elterjedése magukkal hozták a ruházat megváltozását. Így a divat és legfőképpen a párizsi divat újdonságairól szóló híradások igen nagy érdeklődésre tarthatnak számot. Sok lap külföldi tudósítóval is rendelkezett.

Az első magyar nyelvű divatlap, a *Regélő-Honművész* 1833-ban indult, majd 1848-ban *Divatlap* lett¹⁷ a címe. Az eredetileg a művelődést szolgáló, az irodalom és művészet, valamint a társas élet eseményeiről tudósító divatlap később a mindenkori

¹⁵ Riesman, D.: A magányos tömeg, 1996.

¹⁶ Beck, U.: A kockázat társadalom, 2003., 182-287.

¹⁷ Dobosné Brezovszky A.: „A szépről a szépekhez”, 2007.

divattal foglalkozott, sőt színes divatrajzokat is közreadott.

Az első kimondottan nőknek készült lap a *Hölgyfutár* (1849) volt, amely komoly előfizetői számmal büszkélkedhetett (1854-ben 1800 előfizető)¹⁸. A magyar nyelvű lap célja a szórakoztatás volt: divatképeket, kottákat, szabás- és kézimunkaíveket, emellett pedig verseket és elbeszéléseket is közölt. A *Nővilág* című lap 1857-ben indult, főszerkesztője Vajda János volt. A nőknek szóló *Vasárnapi Újság* széles rétegeknek szóló, ízlésformáló hetilap volt. Olyan tartalmi szerkesztés jellemezte, hogy a mai lapok között is megállná a helyét: a külföldi – párizsi – divat újdonságait követte, beszámolt híres, külföldi színésznők és énekesnők fellépéseiről, emellett más országok kiemelkedő nőtagjait mutatta be. A rovatai között szerepelt továbbá a kertészkedés, a lakberendezés, a háztartás, a főzés témái, valamint az utazásra vonatkozó tippek, s irodalmi alkotások is.¹⁹ 1853-tól jelent meg a tudományos, szépirodalmi, művészeti és divatközlöny, a *Divatcsarnok*, amely fő feladatának a nemzeti, anyanyelvi műveltség terjesztését tekintette.

Az időszak európai hírvédivatlapja a lipcsei *Bazar* volt. Hat nyelven, negyedmillió példányban jelent meg. Magyar kiadása 1866-tól jelent meg *Magyar Bazar* néven²⁰. A havonta kétszer megjelenő lap a német kiadással azonos módon illusztrációkat és szabásíveket tett közzé. Ezen felül nyolcoldalas melléklete rendszeresen közölt szépirodalmi alkotásokat, valamint könyvajánlatokat egy saját női könyvtár létrehozására. Tárcákat olvashattak a nők a fővárosi életről és a társasági világról, valamint írásokat az etikett és viselkedés témakörében is. Nem hiányzott a divattudósítás és a levelezés sem a lapból. 1867-től ingyen hirdetési rovat, „Ajánlköázások tára” címmel nyújtott segítséget a munkát kereső nőknek.

A lap 1873-tól már *Nők Munkaköre* címmel jelent meg mint hetilap. Melléklete ettől kezdve „A Nőképző-, Gazdasszony- és Nőiparegylet” hivatalos lapja címmel jelent meg. Ebben a nők képzésére és

érdekvédelmére vonatkozó írások voltak olvashatóak.

Az 1859-ben alapított *Pesti Hölgy-Divatlap* még régi típusú, inkább szépirodalmi szövegeket közlő „divatlap” volt. A lapban csak elenyésző oldalszám jutott a divattudósításokra és a szabásmintákra. 1873-tól már *Budapesti Bazar* néven jelent meg, és az illusztráció és divatmelléklet is egyre több helyet foglalt benne. A lapba bekerült szépirodalmi és ismeretterjesztő anyag; a szórakoztatáson túl a női érdekeket is képviselni kívánta. A szépirodalom tematikában versek jelentek meg női költők tollából, ismeretterjesztő anyaga a divattal összefüggő kérdéseket tárgyalta inkább. A tárcában azonban olykor kiemelkedő nőalakok portréja kapott helyet. 1879-től volt olvasható a *Képes Családi Lapok*. Ebben elsősorban szépirodalmi művek, aktuális események, ismeretterjesztés, háztartási, orvosi és divattanácsok jelentek meg. Az 1880-as évektől indult a *Nemzeti Nőnevelés* című színvonalas havilap. A lap kifejezetten a nők, lányok nevelésével foglalkozott nevelési, oktatási tárgyú cikkei, és tudományos témájú tanulmányai révén.

1894-től Tutsek Anna *Magyar Lányok* címmel tizenéves lányok számára készített olvasnivalót. Ugyanebben az évben indult az *Új Idők* hetilap is, amelyet 1944-ig olvashattak az érdeklődők. Az úri-hivatalnoki középréteg köreiben a legnépszerűbbek közé tartozó lapot Herczeg Ferenc szerkesztette. A lap kezdetektől a női olvasórétegre számított, amit a hirdetések típusainak elemzése támaszt alá²¹. A lapban megjelentek szépirodalmi, ismeretterjesztő és művészeti írások. A szerkesztő női szerzőket is foglalkoztatott a szerkesztőségben.

2.2. A 20. század

1945 júniusában jelent meg az *Asszonyok* a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége kiadásában. A lap Gárdos Mariska és a felelős szerkesztő, Aranyossi Magda vezetésével az első számtól próbálta a nőket az új rendszernek és ideológiájának megnyerni. A lap az első számokban még, címlapjainak tanúsága

¹⁸ Dobosné Brezovszky A.: i.m. 2007.

¹⁹ Ambrus Ané, Dr. Kéri K.: Női lapok a 18-19. század Európájában, 1997.

²⁰ Buzinkay G. – Kókay Gy.: A magyar sajtó története, 2005.

²¹ Kádár J.: „Otthonod az uradé”, 2002.

szerint megengedő módon, a társadalom szinte minden rétegét szerepeltette,²² ezzel azt sugallva, hogy minden nőhöz egyformán szól. Az írások fő gondolatisága a nők szerepe volt: az új társadalmi rendszerben a nekik is részt kell venniük a termelésben, a munkában, ugyanúgy, mint férfitársaiknak. A lap egy új nőideált teremtett, aki ugyanúgy, mint a családban, a munkában is helyt áll.

A lap 1949. október elsején szűnt meg, de már ugyanabban a hónapban megjelent utódja, a *Nők Lapja*. Az új hetilap célkitűzése a munkás, paraszt, illetve értelmiségi nők megszólítása volt. Az új lap a régi női lapok szerkezetéből megtartotta a szépirodalmi alkotások közzétételét, mivel ez teret biztosított az új ideológia népszerűsítésére, illetve annak elfogadtatására.

Az államosítások következtében a hirdetések eltűntek a lapból, helyüket az új nőideálnak szóló tanácsok vették át. Emellett fontos szerepet tölthettek be a lap szerkezetében a szerkesztői üzenetek, levelek, valamint a képanyag: ezek egyértelműen a modellnyújtás szerepét töltötték be. A '60-as évektől több figyelmet szentelt a lap a női egyenjogúság, ezzel összefüggésben a család, és a „nőideál” kérdésének, eszerint alakította rovatait és képválogatásait is. A modellnyújtás és szerepformálás ebbéli eszköze végigkísérte a lapot a nyolcvanas évekig, csak az arányok és az eszközök változnak.

A rendszerváltást követően a piac szabaddá vált, így nagy számmal jelentek meg új női lapok a magyar sajtótermékek piacán. Ezek szemlélete magával hozta a nyugat-európai, sőt amerikai mintát, amelyeknek szemlélete és közzétett véleménye már nem a politika, hanem valami más, az ún. Szépségmítosz (ld. Wolf, N. A szépség kultusza, 1999.) szolgálatába állt.

3. A női lapok társadalmi funkciói

3.1. A női közösség megteremtése

A női lapok mint a médiapiac résztvevői írásaikon és más megjelenési formákon keresztül kommunikálnak az olvasóval: közérdekű ügyekről tudósítanak, állást foglalnak, kritikát gyakorolnak vagy más módon hatnak az emberek véleményformálására.

A női lapok már korai megjelentésüktől kezdődően tükrözik a nők társadalmi helyzetének változásait. Azt a szerepet töltik be, hogy az aktuális elvárás szerinti nőszerepeket bemutassák, illetve megtámogassák. Mindazok az elvárások, amelyek a kor szerint a nőkkel és szerepükkel szemben álltak és állnak – jó anya, háziasszony, csinos nő, későbbiekben dolgozó nő – mind megfigyelhetőek a lapok hasábjain. Az írásos tartalmakon túlmenően a nők prezentációjában is megfigyelhető ez a törekvés. Ezek együttesen fejezik ki a lap vélekedését a világról, és benne a nő által betöltött szerepről. Ellentmondásosnak tűnik, hogy nemcsak a férfiak vélekednek így, de a női vélemények is megegyeznek abban, hogy ezek a magazinok közhelyesek és hamisak. Ennek ellenére a nők foglalkoznak és törődnek a lapok állításaival. Ennek az oka, hogy a női lapok létrehoznak a nők számára egy külön „szeletet” a kultúrában, egy olyan kulturális terméket, mely figyelembe veszi, törődik vele. Természetesen, nem magas kultúráról van szó, ez a termék népszerű, tehát a tömegkultúra része (Wolf, N.: A szépség kultusza, 1999.), de kézbe vehető, elérhető. A más lapokból hiányzó vagy száműzött tipikusan női témák e lapok oldalain összegyűjtve jelennek meg. Ezáltal az olvasót az a kellemes érzés tölti el, hogy a minden számára érdekes és értékes információ, őt érintő hír eljut hozzá. A fentiek mellett figyelembe kell venni Denis McQuail elméletét a média társadalmi funkcióit illetően. McQuail öt alapvető funkciót határoz meg²³: tájékoztatás, összekapcsolás (szocializálás, az információ jelentésének magyarázata), folytonosság (az integráció, értékközösség létrehozása), szórakoztatás és végül a mozgósítás.

²² Kádár J.: i.m., 2002.

²³ McQuail, D.: A tömegkommunikáció elmélete, 2003. 77.

A női lapok eljuttatják az információt a nőolvasónak, amellyel azonosulni tud. Az olvasottak, az információk arra adnak lehetőséget, hogy egy közösséghez tartozzon (a lapolvasók táborához), valamint szórakozásban is része legyen. Azáltal, hogy a lapok betöltik ezt a hiányt, felvállalják ezt a tevékenységet, megteremtik a kultúrának a nők számára könnyen, gyorsan fogyasztható és népszerű ágát. Mivel ezt csak ezek a női lapok teszik meg – rendszeresen és megbízható módon – egyedülállóságuk létrehoz olvasóival egy különleges bizalmi viszonyt. A bizalmi kapcsolatot megerősíti a női lapoknak azon attitűdje, hogy a – láthatatlan – szakértőt személyesítik meg. A nőkkel, női léttel kapcsolatban rengeteg témafelvetésük, a felmerülő kérdésekre, pedig válaszuk van. A lap a „szakértők” (pszichológus, gyermekorvos), a „tapasztaltak” (különböző élethelyzeteket átéltek emberek), és különböző „források” (statisztikák) segítségével mindenre felkészült, kompetens valóságnak látszanak. A női lapok létrehoznak az olvasók gondolkodásában egy olyan közösséget, amelynek tagjaival nem ismerik egymást, de a lap hasábjain keresztül kialakul egyfajta jóleső szolidaritás közöttük. A szerkesztőségi leveleken és a vitára bocsátott kérdéseken keresztül involválva érzik magukat a világ folyásában, alakításában, s ilyen módon mobilizálhatóak is. Szórakozásra a kulturális és divatvilág eseményeinek és azok érdekesebb szereplőinek ismertetése, illetve az irodalmi válogatások nyújtanak lehetőséget.

Az információszolgáltatás pozitívumaként kell elismerni, hogy ezeknek a női lapoknak – mivel a használatuk tömeges (pl.: Nők Lapja 2007. IV. negyedévben összesen terjesztett: 287828 darab²⁴) – lehetőségük van a gondolkodás elvontabb szintjén létrejövő, de a hétköznapi emberek számára is fontossá váló, vagy megfontolandó témák, topikok közzétételére (pl.: a környezetszennyezés hosszú távú következményei, az orvostudomány lehetőségei) is.

3.2. Az egyes korszakok aktuális nőalakjának megkonstruálása

Wolf könyvében a női lapokat vizsgálva a lapok által közvetített megfelelési kritériumok, standardok rendszere alapján a lapok négy történeti szakaszát különböztette meg egymástól:

Az első szakaszban a céltalan és kétségbeesett nő a lapok buzdítására önmagát a tökéletes háztartás létrehozásában találja meg, tehát ideális nőként, a tökéletes háziasszony szerepben próbál megfelelni és a háztartási cikkek megszállott fogyasztója lesz. A második szakaszban, a munkában a helytállást és sikert kereső nő számára, a lapok a szépségre törekvés eszközeit kínálják fel. Azt sugalmazzák a nőknek, hogy az esetleges szakmai – és ezzel együtt felmerülő magánéleti – bizonytalanságaik a szépségért folytatott erőfeszítéseik során meg fognak szűnni. Magabiztossá és kiegyensúlyozottá fognak válni, ha a szépségdiktátumoknak megfelelnek.

A harmadik szakasz, a nőmozgalmak következtében és azzal összefüggésben alakult ki. Wolf szerint mivel a nők kezdték megtalálni helyüket a világban és a társadalomban, elfordultak az öltözködéstől, sőt „harcossá” váltak. Ezért a fogyasztásban érdekelték „ellentámadást” indítottak ellenük, és a ’szép’, ’nem szép’ leegyszerűsített kategóriáit alkalmazva kezdtek a nőkről beszélni. Az elbizonytalanított nőknek ezáltal a testükre irányították figyelmüket, megteremtve a fogyókúra kérdéskörét. A közbeszéd fő topikjai a fogyókúra és az ennek megvalósításához szükséges segédeszközök lettek. A negyedik szakaszban a lapok forradalmi hangvételükkel próbálják a nőket elbizonytalanítani. Egy törekvő, individualista, mindent sikeresen megelő és véghez vivő nő képét mutatják be, akinek a hétköznapi sikerorientáltságát a szexuális életével párhuzamosan, illetve összefüggésében tárgyalják. Az állandó sikeresség szükségét sugalmazzák a nőnek, s még a legintimebb viszonyaiban is diktálni akarnak a nőnek. A bizonytalanság és a követelményeknek való megfelelés igénye létrehozta a már meglévő szépségtermékek mellett az extrém elérési technikákat (az átalakító praktikákat, a plasztikai sebészetet).

²⁴ MATESZ. 2008, http://matesz.hu/data/#mainpart_3

3.3. Az önismeret ígérete és az önmegvalósítás illúziója

A női lapok az előbb tárgyalt „bizalom” és „szakértői hang” segítségével megkérdőjelezhetetlen modelleket és standardokat állítanak az olvasók elé.

Először felvilágosítják az olvasót a világ jelenlegi állásáról, amivel kérdőjeleket tesznek a régi struktúrák, modellek mellé. A változó világnak, a változó női szerepekkel szembeni elvárások bizonytalanságában azt az illúziót keltik, hogy az önmegvalósítás, az igazi női énjük kibontakoztatása segítséget fog nyújtani nekik a boldoguláshoz. Ezzel szemben csak meghatározott szerepköröket, és az ehhez kapcsolható eszközöket illetve viselkedési formákat, elérési „technikákat” adják közre. A felcsillantott remény, hogy a nő ezúton beteljesítheti önmagát és boldog vagy sikeres lehet, valójában csak egy másikféle uniformizált létbe helyezi a nőt. Az ún. „önismereti tesztekkel”, „átváltoztatjuk” rovatokkal azt a látszatot kelti a lap, hogy egy objektív tükröt tart a nő elé, és segít abban, hogy megismerje önmagát, vagyis az összes kétsége és féltelme eltűnjön. Ennek gyakran az a csapdája, hogy esélye sincs az olvasónak arra, hogy önálló entitásként értelmezze magát, vagy szabad választása legyen.

3.4. A nők lebutítása a férfiuralom fenntartása érdekében

A női lapok stílusa az igényes újságírás elemi szintjét sem éri el, a szerzők között pedig nem szerepelnek valóban kompetens szakemberek: ez a nők problémaérzékenységét, problémalátását beszűkíti. Gondolkodásmódjukat igyekeznek egy bizonyos szint alatt tartani, az ún. férfiuralom eszközei segítségével (ld. Bourdieu, P.: *Férfiuralom*, 2000.). Ezt úgy érik el, hogy a témák, topikok nemek közötti társadalmi munkamegosztásból (Gayle R.: „Nők forgalomban”, 1994., 63-97.) fakadó elkülönítésével, ún. férfi és ún. női témákra osztják fel az információkat. Ezáltal a nőket teljesen kizárják a férfiak világából, létrehoznak egy különálló női univerzumot, amelyben virtuálisan megteremtődik a nők közössége. Ez egyúttal implicite egy férfivilágot is megteremt, amelyhez már a nőknek nincs köze.

Viszont ez a férfivilág az alapvető következményekkel járó döntések világa (pl. az abortusz legalizálásával kapcsolatos törvényhozói döntéseknél a képviselők elsőprő többsége férfi minden parlamentáris rendszerű országban).²⁵

3.5. Konzumerizmus

A női lapok létrejötte, illetve széles körben terjedése a nők emancipációs törekvéseivel és annak sikerével áll összefüggésben. Ahogy kezdett irányíthatatlanná válni a folyamat²⁶, úgy léptek előtérbe és tökéletesedtek a nők számára készített „szépségikonok”. A másik életre hívó tényezője a nőknek szóló magazinoknak, a közép- és munkásosztálybeli nők megnövekedett írni és olvasni tudása. A harmadik tény a kapitalizmus térhódítása a hatalmas tőkebefektetések létrejötte. Mivel e társadalmi-gazdasági rendszer éltetője a megtermelt javak és szolgáltatások értékesítése, a fogyasztás ideológiája, a „konzumerizmus vagy konzumerizmus” szükségképpen áthatja a sajtópiac termékeit is. A konzumerizmus lényegretörő jellemzése a következő:²⁷

„A konzumerizmus az embereknek az a hajlandósága, hogy erősen azonosulnak azokkal a termékekkel vagy szolgáltatásokkal, amelyeket fogyasztanak, különösen azokkal, amelyeknek jó neve (márkája) van és nyilvánvaló a státuszszimbólum értéke vagy jellege, pl. egy drága gépkocsi vagy ékszer. A konzumerizmus pejoratív értelmű szó, amelyet a legtöbb ember elutasít, és megpróbálnak valamilyen racionális magyarázatot adni arra, hogy miért fogyasztanak (annyit és úgy,) és nem ismerik el, hogy valami arra kényszeríti, hajtja őket, hogy fogyasszanak. A konzumerizmust elfogadók szemében ezek a termékek nem önmagukban,

²⁵ Forrás (www.tusarok): Az Inter-Parliamentary Union top 50-je, amely a világ országait a nők politikai képviselete szerint rangsorolja, Magyarországot a 89. helyen hozza. Hazánkban a képviselők 9,1%-a nő. Az Európai Unióban a magyar parlament jelenleg a 25., vagyis az utolsó helyen áll. A világranglista első tíz helyezettjei: 1. Ruanda (48,8%), 2. Svédország (45,3%), 3. Norvégia (37,9%), 4. Finnország (37,5%), 5. Dánia (36,9%), 6. Hollandia (36,7%), Kuba (36%), Spanyolország (36%), 9. Costa Rica (35,1%), 10. Mozambik (34,8%)

²⁶ Wolf hivatkozik Gay, P. 1986: *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*. New York, Oxford University

²⁷ Corrigan, P, *The Sociology of Consumption, an Introduction*, Sage Publications, 1997

önmaguk miatt értékesek. Ehelyett szociális jelzéseknek tekintik őket, amelyek lehetővé teszik, hogy hasonló gondolkodású emberekkel azonosuljanak az azonos fogyasztási szokás és a hasonló fogyasztási termékek mutogatásával. Azt azonban kevesen mernék állítani, hogy ezeknek az embereknek a termékekkel vagy márkákkal kialakított kapcsolataik esetleg az egészséges emberi kapcsolat hiányát töltik be, amely hiány gyakori a diszfunkcionális modern társadalmakban.” A „hivalkodó fogyasztás” szakkifejezés a 20. század fordulóján alakult ki Thorstein Veblen közgazdász írásaiban. A kifejezés egy nyilvánvalóan irracionális és zavart keltő gazdasági viselkedést ír le. Veblen gúnyos megjegyzése, hogy ez a szükségtelen fogyasztás, csak a státuszjelzés egyik formája.²⁸ Összegezve, a konzumizmus, vagy konsumerizmus szerint a társadalom és annak bizonyos tagjai önmagukat a pénz ellenében vásárolt szolgáltatások, termékek fogyasztásával azonosítják. Nem a saját belső értékrendszerük és véleményük a meghatározó, hanem a többség által használt, fogyasztott „trendekkel” való azonosulás, az „odatartozás” motivációja.

4. A kutatáshoz kiválasztott lapok bemutatása-a lapok hitvallása

A női lapok mindegyike rendelkezik egy fajta „hitvallással”, amelynek révén az olvasót tájékoztatják a lap világlátásáról. Ezek a gondolatok, üzenetek a szerkesztői köszöntésekben, illetve a hivatalos internetes oldalakon találhatóak meg. A szerkesztői üzeneteket, illetve a lap profiljaként leírtakat olvasva arra jutottam, hogy a magyar női lapok ezekben a szerkesztett üzenetekben elvárásokat írnak le – az információ köntösébe bújtatva.

Az alábbiakban a három, általam kiválasztott női lap hivatalos honlapjának szövegeit elemzem, s ezek alapján próbálom bemutatni és meghatározni a lapok által kialakított és sugalmazott női képet. A lapok mindegyikének ars poeticájában felfedezhetőek az alábbi törekvések (ún. rejtett üzenet):

1. A lapok által kiemelt női tulajdonságok tartalmi sokértelműségével elbizonytalanítani a női olvasókat.
2. Annak sugalmazása, hogy a biztonságérzet az önmegvalósítással állhat helyre.
3. Annak jelzése, hogy az önmegvalósítás garanciája döntően a kívüllátnak való megfelelés.
4. Annak bemutatása az olvasónak, hogy az elvártaknak megfelelés, vagyis a kívüllátnak való megfelelés, a fogyasztás révén érhető el (termék, márka).

A következőkben e szempontok szerint vizsgálom az adott lapok hitvallását.

4.1.1. Az ELLE

Az ELLE az Adoc Semic Kiadói Kft. gondozásában megjelenő női havilap, amely a nyugati lappiacon már 60 éve jelen van és Magyarországon is már a nyolcadik évfolyam került az idén nyomtatásba. A lap célközönsége: az aktív, 25-49 év közötti, városban élő nő.²⁹

A hivatalos honlapon található, 'médiaajánlat' alatt találhatóak az alábbi információk, mellyel a lap saját magát jellemzi. A lap eredeti megállapításait vastagon szedtem, s ezt követően a kijelentések tartalmát elemeztem.

Az ELLE NŐ 7 ARCA³⁰

'NYITOTT AZ ÚJRA'

'INTELLIGENS'

Az intelligencia egy általános pszichológiai fogalom, amelyet csak operacionálisan lehet meghatározni: az intelligencia az, amit az intelligencia tesztek mérnek. Így mérése is különböző módokon, szempontok alapján történik.

²⁸ Veblen, T. A dologtalan osztály elmélete, Budapest, KJK, 1975, 83-111.

²⁹ ELLE magazin. 2008. <http://elle.hu>

³⁰ ELLE magazin. 2008. <http://elle.hu>

'HARMÓNIÁT SUGÁROZ'

Nem egyértelmű, hogy mit ért a harmónia alatt. Külsőt, vagy belsőt? A „sugárzás” kifejezés már szinte állandósult ebben az összefüggésben, de nem lehet egyértelmű megvalósítást javasolni rá, valamint az is kérdéses, hogy ki veszi a „jeleket”.

'MODERN ÉLETVITELŰ'

Nehezen fogalmazható meg a modernség fogalma, hiszen a 15-16. századi gondolkodókat is már a modern kor elindítóinak nevezzük. Az életvitel behatárolása is nehézséget okoz, mert érthetjük ez alatt a mindennapok rutinszerű történéseit. Emellett, értelmezhető mindazon tettek és történések összességeként, amelyet a testünkért és lelkünkért teszünk meg.

'TISZTELETBEN TARTJA A RÉGI ÉRTÉKEKET'

Mit foglal magában a „rég érték”? Nem egyértelmű, hogy más személyek belső értékeiről, vagy szociális, esetleg társadalmi értékekről van-e szó.

'POZITÍV GONDOLKODÁSÚ'

Figyelembe véve, hogy mindannyian különálló személyiségek vagyunk, a gondolkodás egy ilyen általános kategóriával való meghatározása nem lehetséges. Hol a határ és milyen meghatározások mentén alakul ki a pozitivitás.

'MAGABIZTOS, DINAMIKUS ÉS OPTIMISTA'

Ugyanaz a kérdés merül fel, mint az előző kijelentésnél, mert csak abban az esetben bizonyíthatóak ezek a tulajdonságok, ha egyértelműen kizárjuk az ellenkezőjüket.

A fenti módon a lap kijelentéseinek ilyenfajta részletes szétszedése és értelmezése túlzásnak

tűnhet. De figyelembe véve a lap egyértelmű és ellentmondást nem tűrő hangvételét, amennyiben az olvasótáborát ezeknek a tulajdonságoknak, illetve kijelentések mentén azonosítja, fontos. A kijelentések értelmezését követően az ELLE magazin ún. rejtett üzenetei az alábbiak:

1. A fenti jól hangzó, de általános kategóriák könnyen olvashatók, de ha az olvasó valóban értelmezni akarja azokat, hogy leszűrje magának a megfelelési rendszer lényegét, akkor nagy kétségeket alakít ki. Ezek a kategóriák nehezen értelmezhetőek, ezáltal abba a nehéz helyzetbe hozza olvasóit, hogy nem talál egyértelmű eligazodási pontokat. Annak ellenére, hogy látszólag egyértelmű elvárásrendszert állít fel a nőkkel szemben, tartalmilag mégsem ad értelmezési keretet ehhez. Az olvasó bizonytalannak érzi magát, mert nehéz a meg nem határozott kategóriák rendszerének megfelelni.

2. A fenti hét tulajdonság ugyanakkor – részben nagy száma, részben tartalmi sokértelműsége miatt – a választás lehetőség kínálja: minden olvasó saját igényei szerint értelmezheti ezek tartalmát. Ugyanakkor, formailag az a látszat, hogy mindezek a személyiség önmegvalósításához nyújtanak az egyén által saját tartalommal megtölthető segítséget. Valójában a lap szerkesztői csak olyan stratégiai irányokat jelölnek ki, amelyek túl általánosak, mert ezek az irányok lefedik az élet teljességét.

3. Első, gyors olvasásra úgy tűnik, hogy belső tulajdonságok listájával állunk szemben, de ha értelmezni kezdjük, kiderül, hogy a kijelentések mind, sokkal inkább a külsőségekre vonatkoznak. Arra, hogy mi derül ki az egyénből a külvilág számára.

4. Az ELLE hét kijelentése egyértelműen azon világra utal, amelyet a modernitással és a posztmodernitással lehet meghatározni. A modernitás, illetve a posztmodernitás világa, pedig a kapitalizmus, vagy a késő-kapitalizmus (Jameson, F.: Postmodernism, or The Cultural Logic of Late Capitalism, 1991.) világa. Az újdonság elfogadása iránti nyitottság elengedhetetlen feltétele a kapitalizmus működésének, aminek lényege Max Weber szerint: „A kapitalizmus...azonos a

folyamatos, racionális, kapitalista üzemben szerzett nyereségre, mindig **megújuló** (kiemelés tőlem) nyereségre, tehát „jövedelmezőségre” való törekvéssel. Mert nyereségnek lennie kell.” (Weber, M.: Világvallások gazdasági etikája, 2007. 12.). A megújuló nyereségesség csak a termelés állandó bővítésével biztosítható, feltéve, hogy a termékek, és szolgáltatások egyre bővülő körét értékesíteni lehet. Ennek pedig, a fogyasztás állandó bővítése - bővülése szükséges. Az állandó fogyasztás (az újdonságra nyitottság) tehát a kulcsa a modern élet megvalósíthatóságának, fenntarthatóságának.

4.1.2. Az ÉVA

Az ÉVA magazin a Marquard Média Magyarország Kft. kiadásában 2007 tavasza óta van jelen a médiapiacra. Ez egy hazai fejlesztésű lap, amely célközönségül a 30-45 év közötti dolgozó, családostól nőket tűzte ki.³¹

Az előző laphoz hasonlóan, a lap ars poeticáját elemeztem. Az ÉVA magazin esetében a kiadó internetes oldalán találtam meg ’hitvallásukat’, amely a főszerkesztő levelét is közzéteszi. Ez az elemzés szempontjából még több támpontot biztosít, így ezt is az elemzésem tárgyává tettem. (lásd 1. számú melléklet)

A rendelkezésre álló szövegek alapján, a következők un. rejtett üzenetek figyelhetőek meg a lapnál:

1. A lap azoknak a nőknek szól, akik „már megalapozták az életüket: van családjuk, dolgoznak a karrierjükön, adnak magukra, intelligensek, és csak tartalmas dolgokra kívánnak időt fordítani”, akik „meglévő életstílusukhoz méltó, színvonalas, megbízható olvasmányt keresnek”. A meghatározások mögötti tartalom nagyon tág és általános, ezáltal nehezen értelmezhető a nők számára. Ráadásul olyan tulajdonságokat tulajdonít a nőknek: „kitűnően végezni a munkánkat”, „hősként kerültünk ki ebből a küzdelemből”, amelyek (lévén tradicionálisan férfi-attribútumok) teljesen elbizonytalanítják őket, saját életüket, nőiségüket illetően.

2. A lap, megértő hangneme ellenére, valójában nem kínálja fel a választás lehetőségét. Ezt úgy teszi, hogy miközben a választási lehetőségek egész tárházát vonultatja fel az önmegvalósítás terepeként az olvasó előtt, valójában a tényleges választási lehetőségek igen limitált keretét vázolja fel. A nőről úgy tesz kijelentést, hogy tulajdonságait sorolja fel, illetve értéként fogalmazza meg az emberi kapcsolatait (gyerekek, barátok, szülők, férj). Így ebben a kontextusban, ezt követelményként tünteti fel, s ezáltal létre is hozza az élet területeinek azt a halmazát, melyben a női lap olvasóját gondolkodni engedi („kitűnően végezni a munkánkat, „hoznivinni-szeretgetni a gyerekeinket”, „összefutni egy kávéra a barátainkkal”, „elmenni edzésre”, „visszahívni az anyukánkat”, „regényt olvasgatni a fürdőkádban a férjünkkel”).

Konkrét témákat jelöl meg a mindennapi diskurzus tárgyaként, amely ismételten a gondolkodásának beszűkítését mutatja. („érdekes embereket igyekszünk bemutatni”, „Prioritást élvez nálunk a környezettudatosság”).

3. Annak ellenére, hogy a lap arra buzdít, hogy „saját elvárásainknak” akarjon az olvasó megfelelni – ehhez ajánl segítséget – mégis csak a külvilág számára látható, észlelhető és az által támasztott elvárásrendszer állítja követelményként az olvasó elé. A felkínált önmegvalósítás, a tökéletesség elérésének eszközéül a külvilág számára észlelhető eszköztárat – a szépségrovatot - kínálja fel.

4. A belső feszültség és bizonytalanság feloldására a női külső megváltoztatására buzdít. Ehhez kínál megoldási javaslatokat. Ezt olyan módon teszi, hogy a „bizalmi kapcsolatra” építve, a szerkesztőség tagjainak öltözködési szokásait követendő mintaként állítja az olvasó elé („olyan ruhákat bemutatni, amiket akár magunk is felveszünk”, „elérhető, praktikus darabok”). Ezzel két döntést hoz meg olvasói helyett: először a viselkedési minta követésére biztat, másodszor a mintakövetéshez szükséges árukat jelöli meg.

³¹ Marquard Média Magyarország Kft. 2008. <http://www.marquardmedia.hu/>

4.1.3.A Nők Lapja

A Nők Lapja a Sanoma Budapest Kiadó kiadásában jelenik meg. A piacon az egyik legismertebb és legnagyobb példányszámban megjelenő női hetilap (2007. IV. negyedévében összesen terjesztett: 287828 példányban).³² Célcsoportjaként a 26-45 év közötti, minimum középfokú végzettségű, igényes nőket jelöli meg.

Ahhoz, hogy a lap ars poeticáját elemezzem, a szerkesztőség által közzétett szövegeket használtam fel, amelyeket a kiadó honlapján találtam. (lásd 2. számú melléklet)

Elemezve a lap kijelentéseit és célkitűzéseit, megvizsgáltam, hogyan vélekedek azt illetően, hogy mi a fontos a nőknek. Ezt vetettem össze azokkal a kijelentésekkel, amelyeket a lap tartalmára vonatkozóan fogalmaztak meg. A vizsgálatom eredménye az alábbi táblázatban szerepel. Az első oszlopban tüntettem fel a kiemelt tartalmakat – melyeket a szerkesztőség a nők számára fontosnak nevezett meg –, a másodikba pedig, beillesztettem a honlapon talált témákat.

Tartalom	Témák
Klasszikus női témák	- sorstörténetek nőkről, - emberi kapcsolatok, - emberi példák és problémák, - megfizethető ár ruhák az ár és a bolt megjelölésével, - gasztronómiai receptek, - környezettel foglalkozó írások: otthonunk, kertünk, - egészséges, de hagyományos ételek receptjei, - saját kezűleg megvalósítható lakberendezési tippek, - családi események, - növényápolás, - kisállattartás
Aktualitások	- utazási tippek és tanácsok, - TV műsor, - kulturális események áttekintése, - divat: a legutolsó irányzat bemutatása, szélsőségektől mentesen, - tudatosabb, környezetformálás lehetőségei,
Család	- gyermek és szülő, illetve a családi kapcsolatok, - gyermekmesék
Új	- sztárok és a divat világából, - szépségápolási trendek és vásárlási tanácsadás, - sztárinterjú, - új sorozatok
Értékes tartalmak	- keresztretjtvény, - folytatásos regény, - horoszkóp
Vizualitás	-

³² MATESZ 2008. www.matesz.hu

A Nők Lapjában a szerkesztőség által megfogalmazottakból az alábbi módon érhetőek tetten a „hitvallás” című részben felsorolt ún. rejtett üzenetek:

1. Az élet számtalan részterületét sorolják fel, amelyekhez érteni kell a nőnek, hiszen azokat klasszikus női témaként jelölik meg. Megállapítják, hogy az a nő, aki ezeknek az elvárásoknak megfelelni kíván, tanácsra szorul. Annyira sok elvárással szembesítik a nőt, hogy azok szorongással tekintenek saját életükre.

2. A nőt érdeklő és az őket érintő témákat klasszikus női témaként jelölik meg. Ezzel a kijelennél az önmegvalósítás lehetőségét a család és háztartás körüli teendőkre szűkítik le. Ha a megnevezett hat főkategóriát más szóval próbáljuk helyettesíteni, kiderül, hogy a „klasszikus női témák” megfeleltethetők a „családdal”; míg az „új” és az „aktualitások” egymás szinonimái. Láthatóan leszűkül a fő érdeklődési területek köre, s így egyértelműen afelé tereli a nő olvasót, hogy a nő kiteljesedésének kulcsa a család és háztartás körüli teendők köré szerveződik.

3. Annak bizonyossága, hogy ki a jó háziasszony, illetve anya, az a környezete által, illetve mások elvárásai szerint határozható meg.

4. Ahhoz, hogy a felállított elvárásoknak meg tudjon felelni, meg kell vásárolnia azokat a háztartási kellékeket és a család működtetéséhez szükséges eszközöket, amelyekre a lap javaslatot tesz.

4.1.4. A hitvallások összehasonlítása

Visszaulva Naomi Watt történeti besorolására a női lapokat illetően, a szerző négy szakaszt határozott meg könyvében. Az első korszakban a lapok a háziasszonnyal foglalkoznak, a második szakaszban a női divattal és szépséggel, a harmadikban a nő testét és a fogyókúrát helyezik előtérbe, míg a negyedik szakaszban már az átváltozásra buzdítanak.

Ha a fenti szakaszolásban kívánom az általam vizsgált magyar női lapokat elhelyezni, akkor arra a megállapításra jutottam, hogy az ELLE és az ÉVA 'ars poeticája' alapján a második szakaszba sorolható, míg a Nők Lapja az első szakaszbeli lapok mintájára működik.

5. A kutatás

5.1. Mintavétel

Eredeti elképzelésem az volt, hogy a kettő havi lap és az egy napilap 2005 és 2008 között megjelent számát elemzem. A lapok azonban közönyvtárakban nem kölcsönözhetőek teljes körűen, ezért „reprezentatív” mintát igyekeztem venni. Az alkalmazott eljárás az volt, hogy a két havilap 36 számát, és a hetilap utolsó évi 52 számát összekevertem és kiemeltem a harmadik darabtól kezdve 6-6, és a Nők Lapja esetében 20 számot. A példányok lapozgatása alapján úgy tűnt, hogy ennyi lapszám kellő mennyiségű hirdetést, képanyagot és írást tartalmaz az elemzés elvégzéséhez.

A lapok vizsgálatához a képanyagokat és a hirdetéseket használtam fel. Az elemzéshez, a női lapok esetében, azért tartottam indokoltnak a képek és hirdetések elemzését, mert mindkettő nagyon erősen és egyértelműen befolyásolja az olvasót, vagy csak az egyszerű lapozgatót is.

6. Elemzés

6.1. A képek

A kép alapvető tulajdonsága, hogy befolyásol olyan módon, hogy nem vitatható, vagyis nem ad a szemlélőnek lehetőséget a kérdésfelvetésre. Ez a tulajdonsága és statikus volta szuggesztívvé teszi, így modellnyújtóvá válik. Susan Sontag szerint a fénykép azt sugallja, hogy a világ olyan, amilyenek az láttatja, olyannak kell elfogadnunk, és emellett bizonyítékként is funkcionál (ld. Sontag, S.: A fényképezésről, 2007.). A fénykép rendelkezik azzal az automatikus objektivitással (ld. Bazin A.: A fénykép ontológiája, 1998.), amely úgy hat az emberekre, mint egy „természeti” jelenség, és ezáltal azonnal elfogadjuk és elhiszük, amit az ábrázol. A

női lapok vizsgálatánál a rögtön első látásra szembeötlő címlappal és külső megjelenésével is érdemes foglalkozni. Ezeknél a női lapoknál meghatározó a nagy méret, az igényes papír, a harsány, figyelemfelkeltő színek. A képek objektív valósága és az a tény, hogy a képeket profi fotósok készítik, a legmodernebb technikákat felhasználva, még egyértelműbbé teszik, a tartalom megkérdőjelezhetetlenségét az olvasóval szemben. Azok a nőalakok, nőképek, amelyek megjelennek a lapok címlapján és oldalain illusztrációként, szuggesztívek, így erőszakosak is. Másrészt azokat az elvárásokat, azt a szereprendszert támasztják alá, amelyet megfogalmaznak és célkitűzésként állítanak fel az olvasók előtt.

A nő emblematikus képe, amely meghatározza a lap profilját, szinte minden esetben ugyanolyan. Így már az első oldalon egy uniformizált képet sugároz az olvasó felé. A női lapokban elhelyezett képek és a hirdetések képei ugyanakkor magukban hordoznak egy alapvető ellentétet. A nők kikérik maguknak, hogy a vágy, a „bámészkodás” tárgyai legyenek a férfiszemek által, azonban a női lapok esetében a női vágyak tárgyaivá válnak. Hiszen a „kiállított” női tulajdonságokkal mérik és vetik össze magukat, az olvasók, szemlélődők. Versenyezni és azonosulni kívánnak vele (ld.: Bajner M. Egymás nemében, 2007.), így állandóan a képeket, illetve nőtársaikat vizsgálják és szemlélik. Az állandóan ismétlődő hasonmások, az elérni kívánt célt testesítik meg, és azt a tévképzetet alakítják ki, hogy az ettől való különbözőség, a „deviancia” nem visz előre, és nem is boldogít. A lapok előtt állva már első ránézésre kialakul egy fajta prekoncepciónk arról, hogy milyen lapot veszünk a kezünkbe és milyen nővel fogunk „találkozni” benne.

Az általam vizsgált három női lap címlapján is megfigyelhető a nő uniformizált jelenléte.

Az ELLE legtöbbször egész alakos fotóval köszönti az olvasót, amely topmodell, illetve gyönyörűnek tartott „celebritást” ábrázol, legszebb, legdivatosabb és legkívánatosabb formájában. Az ÉVA magazin minden esetben egy modell közeli portréját teszi a címlapjára, amely arcok szintén az „elfogadott szépségnek” megfelelőek, és emellett minden

esetben kedvességet és meghittséget sugároznak. A Nők Lapja – vélhetően, a versenyből kifolyólag – szinte minden esetben egy magyar „celeb” fotóját közli a címlapon. Ezek a – túlnyomórészt – nők mosolygósak és visszafogottak, foglalkozásuktól vagy jellemüktől függetlenül. A ruházatuk és a sminkjük mindig a trendnek megfelelő, és a lap sajátosságaként elmondható, hogy amennyiben lehetőség van rá, gyermekkel a kezükben állnak a fényképezőgép elé.

Azt vizsgáltam a lapok képeit összevetve, hogy a nő hogyan és milyen összefüggésekben jelenik meg a képeken. Mi az idealizált nőkép és női szerep, amely a lapokon keresztül eljut a női olvasókhoz. A lapoknak az a választása, hogy az oldalszámot illetően a képek javára dönt a tartalmat illetően, nem véletlen. A képek szuggesztív és érzelmkiváltó erejét már az ókortól ismerik és alkalmazzák. Jelen világunkban egyre több kép vesz minket körbe, a kommunikáció alapvető eszközévé vált, hogy az üzeneteket képekkel, vizuális eszközökkel támogatják meg. A nők elvárása a női lapokkal szemben, hogy informáltak legyenek, egy közösséghez tartozzanak, és segítséget kapjanak az életben való eligazodáshoz. Ennek legkézenfekvőbb, legkönnyebben értelmezhető, ugyanakkor legszuggesztívebb eszköze a fotó, a kép. Az összes képet összeszámoltam, a nőket ábrázoló képeket külön csoportba szedtem, és ezen belül alkategóriákat létrehozva próbáltam a lap nőképét meghatározni.

A számadatok alapján kiderül, hogy a képek arányainak megoszlása nem egyenletes, ami arra enged következtetni, hogy vannak a lap által preferált modellek. Ezek a modellek arra hivatottak, hogy kifejezzék, eljuttassák az olvasókhoz azokat a felkínált külsőségeket, szituációkat, élethelyzeteket, akár életviteli mintákat, melyeket ők kiemelnek, előnyben részesítenek, követendőnek tartanak.

Item	ÉVA (n:193)	ELLE (n: 423)	Nők Lapja (n:1004)
nő egyedül	37,7%	63,2%	38,0%
nő gyerekkel	10,6%	2,1%	6,7%
nő férfival	10,6%	9,0%	11,8%
nő családdal	2,0%	1,5%	3,0%
nő más nővel	7,5%	5,2%	4,7%
nő társaságban	4,0%	4,0%	7,9%
gyerek	24,6%	3,6%	9,9%
egyéb	3,0%	11,5%	18,0%
összesen	100,0%	100,0%	100,0%

6.1.1. táblázat: A nők képeinek arányai a kiválasztott lapokon belül

A nőket ábrázoló képek esetében a számadatok az ÉVA és az ELLE lapoknál alátámasztják azok ars poeticáját és ún. rejtett üzeneteit. Mindkét lap esetében – az arányokat tekintve – az első helyen a „nő egyedül” áll, ami azt a nőt állítja középpontba, aki egyedül áll a világban és ebben a szerepben jól is érzi magát. Az arányokat tekintve az ELLE esetében ez a szám majdnem a kétszerese (63,2%), mint a másik két lap esetén (ÉVA: 37,7%, Nők Lapja: 38%), de ez indokolt is, hiszen a lap egyértelműen az egyedülálló, aktív, városi nőt jelöli meg célcsoportjául. A képek között a gyermekek aránya is alátámasztja az 'ars poeticát'. Az ELLE nem foglalkozik a gyerekekkel (3,6%), míg az ÉVA fontosnak tartja (24,6%), de még mindig a nőt helyezi inkább előtérbe. Szembetűnő a Nők Lapja képi világa. A képek több mint harmada az egyedülálló nőről szól. A lap hitvallásában, a családi értékeket helyezi előtérbe, és ennek ellenére a gyerek csak az összes kép egy tizedében jelenik meg. A nő ábrázolása a családi körben ennél is elenyészőbb (3%). Ez az egyedülálló nő kiemelkedő jelenlétét hangsúlyozza.

Itt kell megemlíteni a társadalomnak azt a csoportját, amely az utóbbi évtizedekben felkeltette a társadalomkutatók érdeklődését. Ezek a „szinglik”, akiket a szakirodalom úgy jellemez, hogy: „állandó párkapcsolat nélküli, munkaerőként piacképes, munkában és szabadidőben is aktív, jólétben élő egyedülálló fiatalok” (Utasi Á.: Feláldozott kapcsolatok, 2004., 15.). Utasi Ágnes munkájában a magyar szingliket vizsgálva rámutat, hogy az állandó párkapcsolat nélküli életforma ugyanúgy lehet választott, mint kialakult a szinglik esetében. A megváltozott gazdasági és társadalmi környezet előidézte a fokozott individualizálódást, az értékrendek átalakulását. Ennek következtében az egyedülálló nők is képesek gazdaságilag önmagukat eltartani, önállóan szervezni életüket, valamint a társadalmi nyomás sem nehezedik rájuk a férjhez menetelt illetően. Kialakult egy réteg, akik fiatal korul ellenére rendelkeznek önálló lakással, lakrésszel, így – nem végleges szándékkal – de kevesebb időt fordítanak állandó párkapcsolatra, inkább az önmegvalósításra, a karrierépítésre, szabadidőre fektetnek nagyobb hangsúlyt (Utasi Á.: Feláldozott kapcsolatok, 2004., 35-46.). Nem a párkapcsolatok teljes hiánya a megfigyelhető, hanem ezek intenzitásának gyengülése, az egymás iránti felelősség felvállalásának hiánya, így kötődés idejének rövidülése. A párkapcsolatok rövid és gyors váltakozása párhuzamot alkot a körülöttünk lévő világ elvárásaival: az önmegvalósításra felszólítás és az állandó versenyre felhívás szorításával. Ennek analógiájára gondolkoznak a 30-40 évesek nemzedéke a párkapcsolatokról, az elköteleződésről, és ennek következtében nincs lehetőségük „jól működő” kapcsolatok megtapasztalására, s gyakran az évek elteltével, nem marad partner számukra.

6.1.2. táblázat: Az ELLE nő képei

	Item	ELLE (n: 423)
1.	nő egyedül	63,2%
2.	nő férfival	9,0%
3.	nő más nőekkel	5,2%
4.	nő társaságban	4,0%
5.	nő gyerekkel	2,1%
6.	nő családdal	1,5%

Az ELLE oldalain a vizsgált képek alapján az állapítható meg, hogy a nők „egyedüllétét” a képek körén belül észlehető nagy arány még inkább megerősíti, legalizálja. Nem is igen ajánl fel más választási lehetőséget annak, aki a lapot a kezébe veszi, minthogy helyes és követendő példaként ezt a képet rögzítse magának. Az individualizáció, az emberi kötelékek általános lazulása nyomon követhető a képi világban is, hiszen a nő másokkal való együttléte is igen elenyésző. Ez utalás lehet arra, hogy ennek megléte az életben nem is olyan fontos. A férfival való együttlét alacsony aránya (9%) alátámasztja a társadalomkutatók megfigyeléseit, amely szerint az elmúlt évtizedekben a partnerkapcsolatok sokkal rövidebb életűek, felszínesebbek lettek. Az ELLE esetében a nő más irányú kapcsolatainak – baráti, társasági – hiánya egy olyan női modellt mutat be, illetve erősít meg, akinek a férfin kívül se családra, se barátokra nincs szüksége („nő más nőekkel”: 5,2%, „nő társaságban”: 4%, „nő családdal”: 1,5%). A gyerekvállalás kérdése szinte egyáltalán nem is foglalkoztatja, nincs helye ebben a világképben (2,1%). Egyedül, magányosan, a maga által kialakított világban érzi jól magát. Az ennyire izolált, egyedülálló és magányos nőnek az önmaga megvalósítása, boldogságkeresése csak önmagáért való.

6.1.3. táblázat: Az ÉVA nő képei

	Item	ÉVA (n:193)
1.	nő egyedül	37,7%
2.	nő gyerekkel	10,6%
3.	nő férfival	10,6%
4.	nő más nőekkel	7,5%
5.	nő társaságban	4,0%
6.	nő családdal	2,0%

Az ÉVA esetében az egyedülálló nőket ábrázoló képek aránya szintén a legmagasabb (37,7%) a többi képhez viszonyítva, de nem olyan arányban, mint ahogy ez az ELLE-nél megfigyelhető. Ennek oka feltételezhetően az, hogy ez a lap a célközönségébe befoglalja azt a nőt is, aki családdal vagy gyerekkel is rendelkezik. Az ő részükre sugalmazott követendő példa nem olyan erőteljesen az individualizációt és ennek megvalósítását az egyedüllétet helyezi előtérbe. A gyermek jelenléte ennek a nőnek az életében igen szembetűnően feljött a második helyre (10,6%), amely vetekszik a férfitárs partner jelenlétével. Ennek ellenére a család képe a legutolsó helyen szerepel (2%), amely azt jelzi, hogy teljesen elfogadott modellnek állítja be a gyermekét egyedül nevelő nőt, vagy az olyan anyákat, akik teljesen egyedül viszik a gyereknevelés körüli teendőket, és egyedül felelnek meg ezeknek a kihívásoknak. A nők más vonatkozású kapcsolatai sem mutatnak nagy arányt a képek között, sem a baráti, sem másféle emberi kapcsolatokat illetően („nő más nőekkel: 7,5%, „nő társaságban”: 4%). Ez a lap által sugallt nőkép, nincs összhangban ’ars poeticájával’, hiszen aszerint a nőnek foglalkoznia és ápolnia kell minden kapcsolatát, és harmóniára kell törekednie önmagát és a családi életét illetően. Viszont a képeket tekintve nem ezt a fajta megerősítést és útmutatást nyújtja. A családi vagy partnerkapcsolati modell elutasítása azt mutatja, hogy nem akarja azt támogatni – a kijelentésével ellentétben. A képi világ, amely megjelenik az olvasó nő előtt, még

inkább elbizonytalanítja a tartalommal összehasonlítva, így a készen kapott, tetszetősen csomagolt, sablon megoldási javaslatok tűnnek a legegyszerűbben kezelhető megoldásnak.

6.1.4. táblázat: A Nők Lapja nő képei

	Item	Nők Lapja (n:1004)
1.	nő egyedül	38,0%
2.	nő férfival	11,8%
3.	nő társaságban	7,9%
4.	nő gyerekekkel	6,7%
5.	nő más nőkkel	4,7%
6.	nő családdal	3,0%

Szembetűnő, hogy a Nők Lapja hitvallásában és témamegjelöléseiben a háziasszony és családja köré csoportosítja a fő hangsúlyokat. Ennek alapján az lenne az elvárásunk, hogy a képi világ, amelyet az olvasó felé közvetít, ennek megfelelő legyen. Mégis, szinte ugyanazt tapasztaljuk, amit a másik két vizsgált lap esetében, tehát az első helyen szerepel arányaiban az egyedülálló nő képe (38%), és a család csak az utolsó helyen (3%). Ez a lap „hitvallásának” ellentmondó tény magyarázható lenne az elvált nők és a gyermeküket egyedül nevelő nők nagy arányával a társadalmon belül, de ennek képi megjelenése is „leszorult” a negyedik helyre („nő gyerekekkel”: 6,7%). A partner, a férfi jelenléte a Nők Lapjánál is a második helyre került, de az arányszámokat összehasonlítva, itt a legmagasabb (11,8%). Eszerint a férfi megszerzése és megtartása ennél a lapnál kap legnagyobb jelentőséget, amellet, hogy az egyedülálló nő képe szerepel az első helyen. A képek arányait tekintve a család, a gyerekek, a barátok és más társas kapcsolatok háttérbe szorulása annak a nőnek a világát támogatja, aki egyedül akar boldogulni. Nem akar teret engedni a felsorolt területeknek, kapcsolatoknak az életében. Ez a fajta képi valóság, amelyet bemutat az olvasóknak, nem áll összefüggésben azzal a bemutatott és támogatott

világgal, amely a szerkesztőségi „üzenetben” állt. Az ön maga helyzetét és életét összehasonlító nő, aki szembesül a lap által közvetített női képpel, nehezen találja az egyezőséget, az eligazodási pontokat. A lap által kínált megoldás, javaslat nehezen értelmezhető és megoldható számára, ezért még további segítségre szorul, melyet ismét a laptól vár.

Mindhárom női lap esetében a képek egy olyan nőképet közvetítenek, amely a nők egyedüllétét állítja előtérbe. Ezzel ennek az állapotnak a feltétlen elfogadását és követését sugallja, megkérdőjelezhetetlen módon. A női önmegvalósítás lehetőségét a családon, illetve partner vagy más kapcsolatokon belül nem mutatja meg, vagyis nem támogatja. A képi világában kizárja ezeknek a közösségeknek a lehetőségét, így egy olyan nő képét sugallja, aki nem támaszkodhat másra, nem fordulhat máshoz segítségért a női lapon kívül. Ezt a látszólagosan kiszolgáltatott helyzetet kihasználva, a saját maga által kialakított ún. választási lehetőségek, valójában panelek közé zárja a nőt.

Ebben az elmagányosodott és bizonytalanságokkal teli életformában a gyors és biztos birtoklás adhat bizonyosságot és önigazolást. Vagyis ha a nők fogyasztóként és vásárlóként a birtokába kerülnek a magabiztosságukat növelő áruk és termékek, amelyek segítséget nyújtanak az önazonosításhoz, alapot teremtenek egy csoporthoz tartozáshoz. Ezek megszerzésének üzenete a reklámokon keresztül jut el a női olvasókhoz.

6.2. A hirdetések

A dolgozatom másik elemzési egysége a lapokban megjelenő hirdetések. Ahogy már előbb hivatkoztam rá, a női lapok létrejöttében tetten érhető a konsumerizmus, így a fogyasztásra serkentő reklámok vizsgálata fontos szempont az elemzés szempontjából.

A reklámok befolyásoló célkitűzése és ennek megvalósuló hatása, nem szorul magyarázatra. A reklám funkcióit illetően kétféle nézet van, az elfogult és az ellenséges. Az elfogult szerint a reklám célja a tájékoztatás, figyelemfelkeltés, hogy ezzel

segítsék a vásárlók döntéseit. A másik, ellenséges nézet szerint, a vásárlók meggyőzése, becsapása a cél. A reklámok látszólagos különbségeket kreálva, a meglévő tulajdonságokat hangsúlyozzák ki és így akarják a terméket, illetve a szolgáltatást felértékelni.³³

A reklámok manipulációjának sajátossága, hogy igyekszik fenntartani azt a látszatot, hogy szabad választást ad. Elhiteti a szemlélővel, hogy saját maga döntött, és saját akaratából. A reklám megtámogatva a vizuális információval, még kiszolgáltatottabbá teszi a nézőt. Az esetek többségében a hétköznapi cselekvések és események szintjére szűkíti le a közlésfolyamatot, vagyis a fogyasztót használat vagy hétköznapi gondjai közben ábrázolja, amelyre a reklámban szereplő termék vagy szolgáltatás kínál megoldást (ld. reklam.hu.).

A lapok hirdetéseit megvizsgálva olyan témakörökbe soroltam be az itemeket, amelyek két nagy csoportba rendezhetők: az egyik csoportba a konkrét, külső követelményeket megfogalmazó (szükségem van az adott típusú dologra és konkrétan erre a márkára, termékre van szükségem), a másik csoportba pedig az ennek a kritériumnak nem megfelelő témakörök (itemek) tartoznak. A két csoportot, a „külsőségek” és a „nem külsőségek” elnevezés alatt különböztettem meg. A „külsőségek” csoportjába azok a típusú hirdetések kerültek, amelyek azoknak a termékeknek a megvásárlását javasolják, amik a külvilág számára fontosak és nem belső szükségletekből fakadóak. Ezek a termékek meglétükkel, vagy használatukkal a külvilág kategóriái szempontjából adják meg a nő helyét, vagy értékét. A „nem külsőségek” csoportjába olyan termékek vagy szolgáltatások hirdetési kerültek, amelyek a külvilág számára láthatatlanok, csak a belső megfontolás vagy szükséglet szempontjából érdekesek.

Amennyiben a női lapok hirdetési között az első csoportba tartozó hirdetések teszik ki az összes hirdetések többségét, akkor semmiképpen nem áll meg a lapok 'ars poeticája', miszerint az önmegvalósításhoz nyújtanak segítséget. A

„külsőségek” csoportjába tartozó hirdetések többsége nem arra utal, hogy ezek a női lapok azt támogatják, hogy a nő belső önmagát fedezze fel és ehhez próbáljon egy számára élhető és boldog életformát kialakítani. Ellenkezőleg, csak a meglévő divattrendeket és „szabványokat” kínálja fel választási lehetőségként, ezzel egy másik külső kényszerhelyzetbe hozva a nőt.

6.2.1. táblázat: a női lapok hirdetési

Külsőségek	ELLE (n: 487)	ÉVA (n: 204)	Nők Lapja (n: 721)
Kozmetika	30,0%	18,1%	11,2%
Dívat	11,9%	9,3%	3,5%
Plasztikai sebészet	9,9%	0,0%	8,6%
Autó	5,5%	5,9%	4,0%
Telefon, fényképezőgép	3,3%	7,4%	9,2%
Ékszer	2,9%	4,9%	0,0%
Fehérnemű	2,3%	0,0%	0,0%
Lakberendezés	1,4%	3,9%	1,9%
Fogyókúra	0,8%	0,0%	0,0%
Háztartási gép	2,3%	4,9%	0,8%
Utazás, wellness	2,5%	7,4%	3,5%
összesen	72,7%	61,8%	42,7%

³³ Packard, V. Feltörekvés, reklám, szexualitás Amerikában, Budapest, Gondolat, 1971, 123-204.

6.2.2. táblázat: a női lapok hirdetési

Nem külsőség	ELLE (n: 487)	ÉVA (n: 204)	Nők Lapja (n: 721)
Kulturális ajánló	12,3%	10,8%	14,7%
Egészség	4,7%	10,3%	16,0%
Étel-ital	4,3%	6,4%	6,8%
Programajánl ó	2,7%	2,8%	1,9%
Kávé	1,8%	3,4%	1,4%
Bank	1,0%	2,9%	8,0%
Női higiénia	0,4%	0,0%	0,0%
Állattartás	0,0%	0,5%	0,0%
Babaápolás	0,0%	1,0%	0,6%
Tanulás	0,0%	0,0%	0,3%
Háztartási cikk	0,0%	0,0%	2,4%
Cégek	0,0%	0,0%	1,8%
Társadalmi célú	0,0%	0,0%	2,6%
Politikai	0,0%	0,0%	0,8%
összesen	27,3%	38,1%	57,3%

A fenti két táblázatot összehasonlítva egyértelmű, hogy az ELLE és az ÉVA lapok sokkal nagyobb arányban juttat el az olvasóihoz olyan hirdetéseket, amelyek a „külsőségek” csoportjába (6.2.1. táblázat) tartoznak. Ezzel azt a meggyőződést sugallják olvasóik számára, hogy az önmegvalósítás eszköze a külvilágnak való megfelelés. Ennek elérésére pedig termékeket és szolgáltatásokat ajánlanak fel. Ezeknek a hirdetéseknek az arányai, laponként változóak, de mindhárom lap esetében a kozmetikai és szépségipari termékek állnak az első helyen

(ELLE: 30%, ÉVA: 18,1%, Nők Lapja: 11,2%). Ennek az üzenete a nők részére, hogy nem az a fontos, hogy milyen a személyiséggel rendelkeznek, kik ők, az a fontos, hogy jól ápoltak és az elfogadott szépségideálnak megfelelőek legyenek.

A Nők Lapja hirdetéseit elemezve figyelhető meg a két csoport arányai közötti nem számottevő eltérés. A lap a „nem külsőségek” csoportjába (6.2.2. táblázat) tartozó hirdetésekre sokkal nagyobb hangsúlyt fektet, mint a másik két lap, és ezen belül is a háztartással és családdal kapcsolatos, háziasszonyi teendőkre fordít nagy figyelmet (egészség: 16%, étel-ital: 6,8%, bank: 8%, háztartási cikk: 2,4%). Eszerint azokat a választási lehetőségeket kínálja a lap a nőknek, amelyek arra teszi őket képessé, hogy jól megfeleljenek a háztartási kötelezettségeiknek.

A 6.2.1. táblázat „Plasztikai sebészet” sora – amely a lapokban megjelenő plasztikai és szépségügyi beavatkozások, és szolgáltatások hirdetéseit foglalja össze – vet fel kérdést a Nők Lapjára vonatkozóan. Ebben a kategóriában a lap vetekszik az ELLE magazinnal. Ez arra enged következtetni, hogy egyrészt a tradicionális női szerepeket közvetíti, illetve ennek hirdetéseit teszi közzé, addig a külső világnak való megfelelésben a leggyorsabb és legdrasztikusabb változtatásra tereli a figyelmet. A régi, konzervatív olvasók számára közölt tartalmak mellett egy posztmodern, a régi hagyományokkal szakítani akaró és tudó női réteget is meg akar szólítani.

A táblázatokat összevetve a hirdetések arányai azt tükrözik, hogy a női lapok, az általuk állított megértő és segítségnyújtó szerepet nem töltik be. Nem a választási lehetőségek, illetve ezek feltárására, vagy megismerésére vonatkozó segédleteket, technikákat mutatják be az olvasóknak. Egy olyan uniformizált valóságot mutatnak és sugallnak az olvasóik számára, amelyet megkérdőjelezhetetlennek – a képek ereje által –, ezáltal követendőnek állítanak be.

6.3. A képek és a hirdetések összehasonlítása

A Watt-féle „korszakolást” felhasználva, a három női lap képeken keresztül és a hirdetéseken keresztül megnyilvánuló nőképét az alábbiakban lehet összegezni:

Az ELLE képei az önmegvalósításra, az egyedülálló létre törekvő nő képét sugározza, ami összhangban áll a lap által közzétett hirdetésekkel. Mivel ezek a hirdetések a kozmetikai- és a divat alkategória mellett jelentős százalékban tartalmazznak plasztikai műtétek és beavatkozások hirdetéseit is, ezért a lap – a képek és hirdetések együttes hatását vizsgálva – a női lapok „negyedik szakaszába” sorolható.

Az ÉVA képei szintén az egyedülálló nő szerepét hangsúlyozzák, és bár megjelenik a gyermek és a partner is ennek a nőnek az életében, de nem olyan hangsúlyosan. A hirdetések ennél a lapnál is a külsőségek előtérbe helyezése felé tereli az olvasót. Viszont a kiválasztott példányok egyike sem tartalmazott sem a fogyókúrára, sem az „átváltozásra” buzdító hirdetést, így – a képek és hirdetések által sugallt női kép alapján – a lap a „második szakaszba” sorolható.

A Nők Lapja képei ugyancsak az individualista nő képét sugallják olvasói számára. A hirdetéseit tekintve, azonban ezt nem támasztják alá egyértelműen. A lap közzétesz három történeti szakaszra jellemző hirdetés-típust is: a háziasszonnyal kapcsolatos, a divat- és szépségcikkekkel kapcsolatos, de megtalálhatóak az átváltozásra buzdítóak is. Így a Nők Lapját – a képek és hirdetések összevetésében – nem lehet egyértelműen meghatározni ebben a rendszerben. Mivel a lap az egyetlen olyan női lap a piacon, amely már 50 éve jelen van, úgy tűnik, hogy folyamatos változásban van, de feltételezhetően a fő törekvése, hogy a nyugati mintára kialakult lapokat kövesse.

6.4 A női lapok hitvallásai, a képek és a hirdetésekkel összehasonlítása

Lap	Hitvallás	Képek	Hirdetések	Egyezőség
ELLE	„2. szakasz”	egyedülálló nő	„4. szakasz”	Nincs
ÉVA	„2. szakasz”	egyedülálló nő	„2. szakasz”	Van
Nők Lapja	„1. szakasz”	egyedülálló nő	nem egyértelmű	Nincs

A fenti táblázatban foglaltam össze a vizsgálatom során megállapítottakat. A Naomi Watt által leírt értelmezés – a női lapok által sugallt női szerepek történeti szakaszai – szerint próbáltam jellemezni az általam vizsgált női lapokat. Ennek alapján kiderül, hogy a három női lap, egyező célkitűzései ellenére, megjelenésében, képi világában és hirdetési alapján különbözik. A lapok a saját célkitűzéseiket és ezek vizuális alátámasztásukat tekintve sem koherensek. Ennek két oka lehet. Az egyik, hogy a szerkesztői célkitűzések nem találkoznak, a képi szerkesztéssel, illetve a hirdetési elvárásokkal. A másik, hogy a felgyorsult és állandóan változó világban a lap nehezen tud olyan mértékben lépést tartani a kihívásokkal, hogy ez teljes (tartalom, kép, hirdetés) összhangot eredményezzen.

7. A lapok nőképét meghatározó társadalmi folyamatok

7.1. David Riesman és a „kívülről irányított ember”

A női lapokban körvonalazódó nőalak tökéletes összhangban áll a David Riesman által „kívülről irányított ember” szociálpszichológiai modelljével. Riesman három fő személyiségtípust különböztet meg: a tradíció által irányított, a belülről irányított és a kívülről irányított emberét. A mű a társadalom fejlődését vázolja fel, a tradíció irányította kultúrától kezdve. Eszerint az egyén a korábbi generációk által

kijelölt irányba halad élete folyamán. Az értékek és a társadalmi rend az idő múlása által igazolt szabályok és definíciók szerint alakultak. A tradíció irányította ember olyan szabályokat követ, amelyeket a távoli múltban alakítottak ki és amelyek alig maradnak fenn a modern társadalomban, mivel az dinamikusan változik. Ezt a legkorábbi társadalmi típust az a személyiség követi, amelyet belülről irányítottnak neveznek. Az ilyen ember saját magában találja meg az életviteléhez és cselekedeteihez szükséges erőforrást, nem pedig a korábbi normákban. A belülről irányított ember felnőttként aszerint él, amit gyerekkorában tanult és önbizalommal rendelkezik. Az ipari forradalmat követően Amerikában alakult ki egy olyan társadalom, amely a középosztály igényeit tükrözte. Létrejötték azok az intézmények, amelyek keretei között a tradíció irányította és a belülről irányított személyiségek jelentőségüket veszítették. A tradíciókhoz, a szervezett vallás értékeihez, a családhoz vagy a társadalmi normákhoz igazodás helyett az új középosztály fokozatosan mások életviteléhez kezdett alkalmazkodni. Ez a fogyasztási javak megszerzésének fokozódó lehetősége és az anyagi bőség növekedésének volt köszönhető. Az egyén önértelmezése a mások életvitelének függvényévé vált. Így fokozatosan a kívülről irányító erők vették át az uralmat az egyén élete felett. Az olyan tényezők, hogy mások mit fogyasztanak, mivel töltik idejüket, hogyan viszonyulnak a különböző politikai kérdésekhez, a munkához, a játékokhoz, stb. Riesman arra a következtetésre jutott, hogy a kívülről irányított ember rugalmas és mások elismerésére vágyik. Mivel a nagy szervezetek az ilyen személyiséget részesítették előnyben, ez a típus elválaszthatatlan azoktól az intézményektől, amelyek kulcsszerepet játszottak az amerikai ipari növekedésben. Ez a típus vált uralkodóvá az 1940-es évek Amerikájában.³⁴

E gondolatmenet mentén, a „kívülről irányított nő” a külvilág elvárásainak akar megfelelni, s ezzel azoknak a társadalmi követelményeknek és szerepeknek engedelmeskedik, amelyek a gyors társadalmi változásokból következnek.

7.2. A posztmodernizálódás és a „polgári család” felbomlása

A lapok által bemutatott nőtípus egyúttal a posztmodernizálódás alapvető átalakulási folyamatának terméke, ezen belül személyközi kapcsolatrendszerének is. Ezt Ulrich Beck úgy fogalmazza, hogy a „kereső munka szabványosított rendszerének” átalakulása a „relatív alulfoglalkoztatottság” rendszerévé. Ez az átalakulás az élet minden területén a munka szabványosított világával teljes mértékben harmonizáló minták, társadalmi intézmények (szempontunkból az ún. „polgári család”) változását is jelenti (Beck, U.: A kockázat-társadalom, 2003., 34-81.).

Ulrich Beck szerint a kereső munka és a hivatás az ipari korszakban az életvitel tengelyévé vált. A családdal együtt azt a kétpólusú koordináta-rendszert alkotják, amely ebben a korszakban szilárd alapot teremtett az élet számára (Beck, U.: i.m., 2003. 250.). Ezáltal minden munka mellett meglévő és létrejövő kapcsolatrendszer (társas kapcsolatok, érdeklődési kör, információ-áramlás, stb.) a munka normáit követte, ezáltal lett szabványosított. A posztmodern társadalomban létrejövő változások, amelyek a munka területét érintették (a tipikus munkavégzési szabványok rugalmassá válása: részmunkaidő, távmunka, megosztott munka), változásokat hoztak létre a társadalom szerkezetében is. Az ún. családi életformák pluralizálódnak és diverzifikálódnak (Somlai P. A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon, 1999., 38-47.). A folyamat összetevőiként egyre inkább kitolódik az első házasságkötés-kori átlagos életkor, a nők első gyermekük születéskori átlagéletkora. Emellett növekszik a házasságon kívüli születések aránya, a párkapcsolatokon belül pedig emelkedik a házasságnál sokkal kevesebb kötöttséget jelentő tartós együttélések aránya. Kismértékben nő a válások aránya, ugyanakkor csökken az újr házasságok aránya (e jelenségekről részletes adatokat a 7.4. alfejezet tartalmazza).

Bukodi Erzsébet Ulrich Beck nyomán igyekszik bemutatni a posztmodernizálódás társadalmi következményeit (ld. Bukodi E.: Ki, mikor, kivel

³⁴ Riesman, D.: A magányos tömeg, 1996.

(nem) házasodik? Párvalasztás Magyarországon, 2004., 34-81.). Szerinte a modernizáció, a poszt-indusztrializáció, a jóléti állam kifejlődése növeli az egyéni jólétet, a biztonságot, az iskolázottságot, a munkapiaci sikerességet, a nők munkapiaci szerepvállalását, a társadalmi mobilitást. A technikai fejlődés, a kommunikációs forradalom megkönnyíti a közlekedést, az információ-átadást, az egészségmegőrzést, a fogamzásgátlást. Kulturális szinten jellemzővé válik a demokrácia kiteljesedése, az értékek pluralitása, az egyenlőségeszme, az egyéni szabadság és az orientáció fontosságának növekedése, a tradicionális, vallási értékek gyengülése.

Ennek következményei a személyközi kapcsolatok területén:

- a házasság, a gyermekvállalás „lehetőségkölségeinek” növekedése (a család és a gyerek más érvényesülési lehetőségektől von el)
- a választás szabadsága
- az élettársi kapcsolatok terjedése
- a gazdasági, társadalmi és családi szerepek összeegyeztethetőségének problémája
- a szexuális szabadság kibontakozása
- az egyéni felelősség növekedése
- a családtervezés lehetősége
- az akaratlagos gyermektelenség lehetősége
- a hosszú távú, tartós kapcsolatok kialakításának szükségtelensége
- az önmegvalósítás hangsúlyozása
- az egyéni életstílus keresése
- a női életút komplexebbé válása
- a két nem közötti „hatalmi” egyensúly megbomlása

7.3. A második demográfiai átmenet³⁵

E folyamat sajátos aspektusa az ún. második demográfiai átmenet.

„A XIX.-XX. században a világnépesedésben – előbb a ma fejlettnak számító országokban, később az ún. fejlődő világban is – fordulat következett be. A korábbi, magas halandósági és termékenységi szint történelmileg viszonylag rövid idő alatt alacsony értékekre süllyedt. Ezt a folyamatot nevezzük első demográfiai átmenetnek, amely közvetlen kapcsolatban áll az ipari termelésre történő áttéréssel, a polgári társadalmak kialakulásával, általában a társadalmi modernizáció folyamatával. A XX. század második felétől beszélnek második demográfia átmenetről, amit a nagyon alacsony gyermekszám és a még tovább növekvő, igen magas élettartam, a fokozódó öregedés és ezzel egyidejűleg a népességszám-stagnálása, csökkenése jellemez, illetve ennek ellensúlyozására az intenzív bevándorlás jellemez.” (ld. Habcsek László, i. m., 47-48).

A második demográfiai átmenet jellemzői:

1. A termékenység szintjének olyan mértékű süllyedése (adott halandósági viszonyok mellett), hogy az hosszabb távon már nem biztosítja a népesség egyszerű reprodukcióját sem, mely a népesség számának csökkenéséhez vezethet.
2. A válások gyakoriságának jelentős növekedése.
3. A házasságkötések számának és gyakoriságának jelentős csökkenése, és az újránházasodási hajlandóság csökkenő tendenciája.
4. A házasságon kívüli együttélések gyakoriságának emelkedése.

³⁵ Habcsek László, Az első és a második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában, 1995., 10-48.

5. Az egyedül élők arányának, illetve az egyszemélyes háztartások arányának igen jelentős emelkedése.

6. A házasságban élők és a házasságon kívül együttélők esetében is egyre nagyobb mértékben kimutatható gyermektelenség terjedése.

7. Az egyszülős családok arányának jelentős növekedése.

7.4. A folyamatokat bemutató statisztikai adatok

7.4.1. A családi állapot változásai

7.4.1. sz. táblázat. A 15 éves és idősebb népesség családi állapot szerint, az adott év január 1-én (%)

Családi állapot	1980			1990			2002		
	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	Együtt	Férfi	Nő	együtt
Nőtlen, hajadon	22.0	13.8	17.7	25.1	15.9	20.3	33.6	22.6	27.8
Házasságban	70.8	64.3	67.4	64.6	58.1	61.2	54.8	48.7	51.6
Özvegy	3.5	16.3	10.2	3.9	17.8	11.2	3.8	18.5	11.6
Elvált	3.7	5.6	4.7	6.4	8.2	7.4	7.8	10.2	9.0
Együtt	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Forrás: http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,115776&_dad=portal&_schema=PORTAL, 2007

A fenti adatok tanúsága szerint az elmúlt 25 év folyamán a házasságban élők aránya rendkívül jelentős mértékben csökkent (67,4-ről 51,6 százalékra). E csökkenésért kisebb mértékben felelősek a válások és a házasság megőrzégyülés révén történő felbomlása. A csökkenés nagyobb arányban tudható be annak, hogy a nők kevésbé hajlamosak férjhez menni és a férfiak megházasodni. Mivel a két nem házassodási hajlandóságában nincs jelentős eltérés, azt mutatja, hogy mindkét nem szemében csökken a házasság intézményének fontossága.

A párkapcsolatok (ezek jogi minősítésére tekintet nélkül) számára nincsen publikált számszerű adat. Az viszont a forrásokból kiderül, hogy a fennálló párkapcsolatokon belül csökken a házasságok és növekszik a tartós együttélések aránya.

7.4.2. A párkapcsolatok alakulása

Az elmúlt 15 év során, az adatok szerint a népességen belül a drasztikusan nőtt azok aránya (5,1-ről 15,4százalékra), akik együttélésük kereténél már nem a házasság intézményét választják. Ezek az adatok alátámasztják a társadalomnak az irányuló változását, melyet Beck és az ő műve alapján Bukodi jelöl meg (házasságon kívüli együttélések gyakoriságának emelkedése)

7.4.2. sz. táblázat. Együttélés

	1990	1996	2001	2005
Nem házas együttélések aránya a párkapcsolatokon belül	5.1 %	7.4 %	12.2 %	15.4 %

Forrás: Bukodi E. - Harcsa I. - Vukovich Gy.: „Magyarország a társadalmi jelzőszámok tükrében”, 2004., 17-46.

7.4.3. A nők házasságkötési életkorának növekedése

7.4.3.1. Az első házasságkötés-kori átlagos életkor

Az elmúlt négy évtized adatait szemlélve kiderül, hogy a 1960 és 1990 közötti időszakban a népesség házasságkötés-kori átlagéletkora kis mértékben csökkenő tendenciát mutat. Ezzel szemben a 1990-től az átlagéletkor drámai növekedése figyelhető meg, amely arra utal, hogy mind a férfiak, mind a nők esetében jóval később kerül sor házasságkötésre és családalapításra.

7.4.3.1. sz. táblázat. A házasulók átlagos életkora

Év	Átlagos életkor az első házasságkötéskor	
	Férfi	Nő
1960	25,8	22,4
1970	24,5	21,6
1980	24,5	21,8
1990	24,7	22,0
2000	27,2	24,7
2001	27,8	25,2
2002	28,2	25,7
2003	28,6	26,1

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2003, cd-melléklet, A.1.2.1. számú ábra

7.4.3.2. A házasságkötési életkor növekedése a nők körében

7.4.3.2. sz. táblázat. Házasságkötés a nő korcsoportja szerint

Év	-19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–X	Összesen
	éves								
1949	26,3	38,9	18,7	5,3	4,7	4,1	1,5	0,5	100,0
1960	34,8	35,1	10,4	6,1	4,4	5,0	3,0	1,2	100,0
1970	36,6	39,1	10,3	4,3	2,7	4,1	1,9	1,1	100,0
1980	31,4	38,5	14,5	5,7	3,0	3,6	2,1	1,2	100,0
1990	27,5	44,1	11,3	5,9	4,3	4,3	1,7	1,0	100,0
2000	7,9	40,2	29,5	9,9	4,0	5,4	2,3	0,8	100,0
2001	6,8	34,9	32,6	11,4	4,8	5,9	2,7	0,9	100,0
2002	5,7	31,8	36,0	12,4	4,7	5,7	2,8	0,9	100,0
2003	4,8	28,6	38,9	13,5	4,9	5,7	2,9	0,8	100,0

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2003, cd-melléklet, A.1.2.7. számú ábra

Az adatokból látható, hogy míg 1949-ben az összes házasságot kötő nő 65,2 százaléka ment férjhez 24. életévéig, addig ez az arány 2003-ban már csupán 33,4 százalék. A 2003-ban legtöbb házasodó nő (38,9 százalék) 25 és 29 éves volt, 1949-ben viszont csupán a nők 18,7 százaléka tartozott e korcsoportba. A 25 és 34 éves korukban házasságra lépő nők aránya 1949-ben 26 százalék, 2003-ban viszont már 52,4 százalék. E számokból egyértelmű, hogy a nők napjainkban későbbi életkorban kötnek házasságot, mint 50 évvel korábban.

A házasságkötési életkor emelkedésének következménye az első gyermek születése-kori átlagéletkor növekedése is.

7.4.4. A gyermekszülési kor kitolódása

7.4.4. sz. táblázat. Az anya átlagos életkora az első gyerek születésekor 1980–2002

Év	Összesen
1980	22,8
1985	23,1
1990	23,0
1995	23,4
2000	25,0
2002	25,7

Forrás: Spéder Zs.: Mintaváltás közben, Demográfia 2006:4. szám

Az 1980 és 2002 között felvett adatok szerint a nők átlag életkora nagyon megnőtt az első gyermekvállalás idejét tekintve. A gyermekvállalás kitolódása következtében valószínűsíthető a születő gyermekek számának csökkenése is. Ez alátámasztja azt a megállapítást, hogy a posztmodern kor egyik jellemzője – hosszútávon – a népesség csökkenése.

7.4.5. A házasságon kívüli születések alakulása

7.4.5.1. sz. táblázat. A házasságon kívüli élveszületések aránya

Év	1980	1990	1996	1997	1998	1999
%	7.1	13.1	22.6	25.0	26.6	28.0

Év	2000	2001	2002	2003	2004
%	29.0	30.3	31.3	31.4	34.4

Forrás: Vukovich G.: Főbb népesedési folyamatok, 2002.

Összevetve az 1980. és a 2004. év adatait látható, hogy az élveszületéseken belül hatalmasat nőtt azok aránya, akik a házasság intézményén kívül vállalkoznak gyerekre. Ez mutatja a tradicionális, „polgári család” modell gyengülését

7.4.5.2.sz. táblázat. Az elsőként született gyermekek megoszlása a különböző párkapcsolati kontextusok szerint, periódusonként (1967–2001), nők válaszai

Az első gyermekek születésének időszaka	Párkapcsolati reláció az első gyermek születésekor			
	házasság	élettársi kapcsolat	egyedül	Összesen
1967–1971	93,3	1,3	5,4	100
1972–1976	91,3	1,1	7,6	100
1977–1981	92,2	2,6	5,3	100
1982–1986	89,4	2,8	7,8	100
1987–1991	86,9	4,4	8,7	100
1992–1996	75,9	13,7	10,5	100
1997–2001	73,1	14,5	12,3	100

Forrás: Saját számítás, Spéder Zs.: Mintaváltás közben, 2006.

A fenti adatok alapján, az első gyerek megszületésekor fennálló párkapcsolati kontextusokban létrejövő változásokban a következők állapíthatók meg. Egyrészt a házasságban vállalt gyerekek aránya a vizsgált periódusban (1967-2001) jelentősen (93,3-tól 73,1 százalékra) csökkent. Másrészt, drámai változás figyelhető meg az 1982. évtől, s ezen belül is figyelemre méltó, az élettársi kapcsolatban gyereket vállalók arányának ugrásszerű növekedése (4,4-ről 13,7 százalékra), mely alátámasztja a már előbbiekben kiemelt „polgári család” modell gyengülését. A nők fokozódó individualizálódását a legegységesebben az egyedülálló nők gyermekszülési arányszámának rohamos emelkedése mutatja (5,4 százalékról 12,3 százalékra).

7.4.6. Válások

7.4.6. sz. táblázat. A válások száma, aránya, az elváltak átlagos életkora

Év	Válások száma	Válások	Ezer lakosra
		Ezer fennálló házasságra	
1949	12 556	5,9	1,4
1960	16 590	6,5	1,7
1970	22 841	8,4	2,2
1980	27 797	9,9	2,6
1990	24 888	9,9	2,4
2000	23 987	10,7	2,3
2001	24 391	11,0	2,4
2002	25 506	11,6	2,5
2003	25 046	11,6	2,5

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2003, cd-melléklet, 1.3.1. számú ábra

A válások száma az 1949. és 1980. közötti években mutat igen nagy növekedést. Az ezt követő időszak, először csökkenő, majd lassan növekvő tendenciája magyarázható a többi tábla összefüggéseiben vizsgálva a házasságon kívül együttélők arányának növekedésével, valamint az újracházassodási kedv csökkenésével. De még így is észlelhető a válások számának növekedése.

7.4.7. Újracházassodás

7.4.7. sz. táblázat. Az újracházassodók házasságkötési arányszáma korcsoport és nem szerint

Év	Összesen
Ezer megfelelő korú özvegy és elvált férfira jutó házasságkötés	
1949	95,1
1960	105,4
1970	86,3
1980	57,8
1990	32,8
2000	21,6
2001	21,8
2002	21,8
2003	21,0
Ezer megfelelő korú özvegy és elvált nőre jutó házasságkötés	
1949	22,0
1960	21,7
1970	20,7
1980	17,1
1990	11,7
2000	7,6
2001	7,6
2002	7,7
2003	7,4

Forrás: Demográfiai Évkönyv 2003, cd-melléklet, A.1.2.11. számú tábla

Az adatok tanúsága szerint egyértelműen bizonyítható a társadalmi folyamatokat bemutató alaptétel, miszerint a népesség újraraházasodási hajlandósága csökkenő tendenciát mutat (az 1990-es évektől kezdődően jelentős csökkenés mindkét nem esetében). Figyelemre méltó a nagy eltérés a férfiak és a nők arányainak vonatkozásán. A vizsgált időszakra tekintve a nők újbóli házasságkötéseinek száma csak töredéke a férfiakénak, amely azt mutatja, hogy az ún. második demográfiai átmenet változásai sokkal inkább érintik a nőket. Ez magyarázható egyrészt a házasságon kívüli együttélésekkel, másrészt a növekvő önmegvalósítási törekvésekkel és egyéni életstílus keresésével.

8. Összefoglalás

Dolgozatom a felső középosztálybeli nők részére készített női lapok nőképeinek és azok szerepeinek bemutatása volt. A magyarországi női lapok közül kiemelttem azt a hármat mely szerintem, az általam meghatározott csoport részére készül, a lapok ezeket jelölik meg célcsoportként.

A női lapok, arra kínálnak lehetőséget – saját bevallásuk szerint –, hogy a nőknek segítséget nyújtsanak a társadalom által rájuk kényszerített szerepekből való kiszabadulásra. Azt ígéri olvasóiknak, hogy írásaikkal, tanácsaikkal, témafelvetéseikkel olyan mintákat közvetítenek, amelyek segítségével a nők megvalósíthatják önmagukat.

Ezzel ellentétben, a női lapokat elemezve, egy olyan nő képe jelenik meg előttünk, aki nem a saját önmaga által diktált elvárásrendszernek, hanem a külső világnak akar megfelelni. A lapok a külső megjelenésüktől kezdve, a kijelentéseik által és a képi világukkal mindezt alátámasztva, arra buzdítanak, hogy olvasóik ezekhez a szerepmoделlekhez igazítsák életüket. Ezáltal egy új normarendszert kényszeríthetnek rájuk, választási lehetőséget nem hagyva.

A külvilágnak való megfelelés kényszere a lapok egyik alapüzenete. A másik: a változó világ

folyamatosan változó követelményei az individualizálódást teremtik meg és támasztják alá. Így az „egyedülálló és egyedül boldoguló nő” alakját teszik követendő modellé. Ez az elvárás összhangban áll a női lapok „kívülről irányítottaságot” megtámogató alaptörekvésével: ha a nő egyedül van, tanácsra, támogatásra szorul, és ebben egyre inkább kell számítnia a női világot meghatározó véleményformálókra, sokkal inkább, mint partnerére, családjára. Ezt a bizalmi kapcsolatot elérve és biztosítva a női lap a fogyasztási kedvet megsokszorozhatja, hiszen a nőre ható, korlátozó mikrokörnyezet jelentőségének gyengülésével, esetleges kiiktatódásával korlátlanul érvényesülhet a konzumerizmus ideológiája. Ahogy a modern társadalom, ezek a női lapok is a hétköznapi gyorsaságában és ezen belül a látszat „jóérzést” és „jólétet” megerősítő fogyasztásban és vásárlásban látják a megoldást, és ezt közvetítik olvasóik számára.

Ez az új normarendszer a jelen társadalomban végbemenő folyamatokkal összhangban van, de a „modern nő” – a társadalom változásai következtében létrejövő – problémáira és szorongásaira a női lapok nem megoldásokat kínálnak fel. Azzal, hogy a választás és útkeresés látszatát keltve csak új skatulyákat hoznak létre a nők számára, nem megerősítik, hanem még jobban elbizonytalanítják a nőket.

Felhasznált irodalom

Ambrus Ané, Dr. Kéri K.: 1997. Női lapok a 18-19. század Európájában. In: Világtörténet, 1997. ősz-tél, 74-78.

Bajner M. 2007: Egymás nemében. Gondolat Kiadó, Budapest

Barbier, F. 2004: A média története: Diderot-tól az internetig. Osiris Kiadó, Budapest

Beck, U. 2003: A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba. Századvég Kiadó, Budapest

Bourdieu, Pierre 2000: Férfiuralom. Napvilág, Budapest

Briggs, A. – Burke, P. 2004: A média társadalomtörténete: Gutenbergtől az Internetig. Napvilág, Budapest

Bukodi E. 2004: Ki, mikor, kivel (nem) házasodik? Párvalasztás Magyarországon. ARTT Századvég Kiadó, Budapest

Bukodi E. - Harcsa I. - Vukovich Gy.: „Magyarország a társadalmi jelzőszámok tükrében”, In: Kolosi T.-Tóth I. Gy. (szerk.): Társadalmi riport, TÁRKI, Budapest.

Buzinkai G. - Kóray Gy.: 2005: A magyar sajtó története I. A kezdetektől a fordulat évéig. Ráció Kiadó, Budapest.

Dobosné Brezovszky A. 2007: „A szépről a szépekhez” Női lapok a 19-20 században. In: Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár kiállítási anyaga

Gayle, R. 1994: „Nők forgalomban,” in: Hadas Miklós (szerk.): Férfiuralom. Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról, Replika Kör, Budapest

Gerbner, G. 2002: A média rejtett üzenete. Osiris, MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest

Hablicsek L. 1995: Az első és a második demográfiai átmenet Magyarországon és Közép-Kelet-Európában. KSH NKI, Budapest

H. Sas J. 1988: Nőies nők és férfias férfiak: a nőekkel és a férfiakkal kapcsolatos társadalmi sztereotípiák élete, eredete és szocializációja. Akadémiai Kiadó, Budapest

Jameson, F. 1991: Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism, Verso, London

Gelencsér G. (szerk.) 1998: Képkorszak: szöveggyűjtemény a Mozgóképkultúra és médiaismeret oktatásához. Korona Kiadó, Budapest

McQuail, D. 2003: A tömegkommunikáció elmélete. Osiris Kiadó, Budapest

Riesman, David 1996: A magányos tömeg, Polgár Kiadó, Budapest.

Somlai Péter 1999: A sokféleség zavara: a családi életformák pluralizációja Magyarországon. In: Demográfia, (4) 1-2.: 38-47.

Spéder Zs. 2006. Mintaváltás közben. A gyermekvállalás időzítése az életútban, különös tekintettel a szülő nők iskolai végzettségére és párkapcsolati státusára. In: Demográfia (4) 2-3: 120

Minők. 2008. <http://www.minok.hu>

Kádár J. 2002. „Az otthonod az uradé” In: Médiakutató 2002 tél. <http://www.mediakutato.hu>

Nagy B. 2008. Karrier női módra, TÁRKI, Budapest.

Vukovich Gy. 2002. Főbb népesedési folyamatok. In: Kolosi T.-Tóth I. Gy.-Vukovich Gy. (szerk.): Társadalmi riport, TÁRKI, Budapest.

Weber, M. 2007. Világvallások gazdasági etikája. Vallásszociológiai tanulmányok, Gondolat Kiadó – ELTE Társadalomtudományi kar, Budapest.

Packard, V. Feltörekvés, reklám, szexualitás Amerikában, Budapest: KJK, 1971,

Reklam.hu. 2008. <http://www.hlsz.eoldal.hu/oldal/reklam-maniulativ-eszkozei>

Wolf, N. 1999. A szépség kultusza. Csokonai Kiadó, Debrecen

Mellékletek

1. számú melléklet:

Az ÉVA magazin ars poeticája³⁶

„Az ÉVA profilja: Az ÉVA olyan magazin, ami rólunk szól: harminc fölötti, felnőtt, megállapodott, akár gyereket nevelő nőkről, akik tudják, hogy a legjobb úton haladnak afelé, hogy megbékéljenek magukkal.

Az ÉVA hangvétele: Az ÉVA stílusa épp olyan természetes, letisztult és átlátható, mint a layoutja és a szerkezete. Az a meggyőződésünk, hogy komolyan kell venni az olvasó igényeit, és nem szabad alábecsülnünk műveltségét és intelligenciáját.”

„Kedves Olvasónk! Kedves Hirdetőnk!

Az ÉVA hosszú idő óta az első saját fejlesztésű, magyar olvasóknak szánt női magazin. Azért hoztuk létre, mert úgy éreztük, ha mi magunk olvasók volnánk, akkor is szükségünk volna valami újra. Olyan lapot akartunk, amelyben a bennünket érintő társadalmi kérdések, esendő, szenvedélyes vagy komikus családi történetek, érzelmi viharok éppúgy fellelhetők, mint az olyan praktikus kérdések, hogy például hova tegyük a számtalan gyerekrajzot, mennyire érdemes komolyan vennünk a léböjtöt, vagy hol juthatnánk hozzá a legfrissebb divat leginkább testhez álló kellékeihez.

Miközben elszántan alakígtattuk-csiszoltattuk a lapot, olyan nők jártak a fejünkben, akik többé-kevésbé már megalapozták az életüket: van családjuk, dolgoznak a karrierjükön, adnak magukra, intelligensek, és csak tartalmas dolgokra kívánnak

időt fordítani. Olyan nőkre gondoltunk, akik egy magazintól már nem azt várják, hogy kialakítsa az ízlésüket, formálja identitásukat, hanem meglévő életstílusukhoz méltó, színvonalas, megbízható olvasmányt keresnek, ami egyúttal egyszerűbbé is teszi életüket.

A "család vagy karrier?" becsapós kérdés. Magyarországon kevés az olyan családos nő, akinek van lehetősége választani a kettő között. Mi, az ÉVA szerkesztői úgy tapasztaltuk, hogy néha küzdelmes dolog mindenre időt és energiát fordítani: kitűnően végezni a munkánkat, hozni-vinni-szeretgetni a gyerekeinket, összefutni egy kávéra a barátainkkal, elmenni edzésre, visszahívni az anyukánkat, regényt olvasgatni a fürdőkádban a férjünkkel - és mindezt akár egy nap leforgása alatt. Küzdelmes dolog, és talán csak akkor lehet jól csinálni, ha csakis a saját elvárásainknak igyekszünk megfelelni közben. Akárhogy is, napról napra hősként kerültünk ki ebből a küzdelemből.

Nagy hangsúlyt fektetünk arra, hogy a lap képviseljen bizonyos emberi léptékű értékeket - például szépségrovatainkban (amelyek Hogyan?, Habcsók és Ui. szekciónkban is megtalálhatók) a természetes ragyogást részesítjük előnyben az esztétikai orvosi beavatkozásokkal szemben. Divatoldalainkon igyekszünk olyan ruhákat bemutatni, amiket akár magunk is felvesszünk: a Hogyan? szekcióban az elérhető, praktikus darabok találhatók, a Habcsók szekció a finom, elegáns, mégis hordható divatvilágot tükrözi. Hétköznapi és alkalmi portréinkban érdekes embereket igyekszünk bemutatni sztárok helyett. Prioritást élvez nálunk a környezettudatosság, amivel két rovatunk is foglalkozik.

³⁶ Forrás: ÉVA magazin 2008.

<http://www.marquardmedia.hu/www/aloldal.php?mag=9>

Legalább ugyanolyan fontos, hogy olvasóink is részt vegyenek a mi életünkben, ahogy mi az övékben. Ezért hoztuk létre a website-unkat www.evamagazin.hu címen, amelyen nemcsak részletek találhatók a lapból, hanem tanácsadó rovatok, fórumok és képeslapküldő program is.

Nagyon biztatóak az ÉVA első olvasói visszajelzései: kiderül belőlük, hogy szlogenünk - "Magamra ismerem" - telibe talált. Feltett szándékunk, hogy továbbra is könnyed, mégis hosszan forgatható, izgalmas lapot készítsünk, miközben a szövegeink színvonalából sem engedünk. Bízunk benne, hogy olvasóink és hirdetőink egyaránt partnerre találnak az ÉVA magazinban.

Üdvözlettel: Pócsik Anita főszerkesztő

A Nők Lapja ars poeticája³⁷

Profilja

A Nők Lapja a leghitelesebb hetente megjelenő női tömeglap. A klasszikus női témákat egyedi hangvételben, sokoldalúan és mélyrehatóan dolgozza fel.

A lap 1949-ben jelent meg először, és azóta folyamatosan meghatározó szerepet tölt be a női hetilap piacon. Töretlen sikerének oka a mindig aktuális tartalom, a megértő, családorientált megközelítés és a személyesség.

2006 tavaszán a tördelés stílusa még frissebbé vált, a magazin szerkezetének és tradicionális értékeinek megőrzésével folyamatosan új, értékes tartalmakat közvetít igényes vizuális megoldásokkal. Méltán

népszerű szerzőgárdája minden héten nagy odaadással dolgozik, hogy az olvasók joggal érezhessék sajátjuknak a Nők Lapját.

Pillér

Olvasmányok: a Nők Lapjától elsősorban magas színvonalú olvasnivalót vár el közönsége. Újságíróink és külső szerzőink ebben igyekeznek a legmagasabb minőséget nyújtani, új sorozatokat, tartalmat és formát kínálni.

Emberi oldal: pozitív kicsengésű sorstörténetek nőkről, emberi kapcsolatok példák és problémák.

Szolgáltatás: gyermek és szülő, illetve a családi kapcsolatok, problémák elemzése, tanácsadás pszichológusok segítségével, gyermekmesék, utazási tippek és tanácsok, TV műsor, kulturális események áttekintése, ajánlása, horoszkóp, olvasói levelek.

Szórakozás: hírek a sztárok és a divat világából, szépségápolási trendek és vásárlási tanácsadás, sztárinterjú, keresztretjvény, folytatásos regény.

Divat: a legutolsó irányzat bemutatása, szélsőségektől mentesen, megfizethető árú ruhák az ár és a bolt megjelölésével.

Gasztronómia-Otthon: a lap hiteles gasztronómiai szerzői receptjeikkel mind a hagyományos, mind a modern konyha követelményeinek megfelelnek. A környezettel foglalkozó írások otthonunk, kertünk, élhetőbbé, élvezhetőbbé formálásában nyújt segítséget. Felhívjuk a figyelmet a tudatosabb, környezetformálás lehetőségeire is. Személyes környezet: egészséges, de hagyományos ételek receptjei, saját kezűleg megvalósítható lakberendezési tippek, családi események, növényápolás, kisállattartás.

³⁷

Forrás:http://sanomabp.hu/main.php?temp=H_termekek.pge&H_tbw=kiadi d%3D16&klgw=kiadid%3D16&klapw=kiadid%3D16&kszw=szerkid%3D12

2. számú melléklet:**A Nők Lapja ars poeticája³⁸****Profilja**

A Nők Lapja a leghitelesebb hetente megjelenő női tömeglap. A klasszikus női témákat egyedi hangvétellel, sokoldalúan és mélyrehatóan dolgozza fel.

A lap 1949-ben jelent meg először, és azóta folyamatosan meghatározó szerepet tölt be a női hetilap piacon. Töretlen sikerének oka a mindig aktuális tartalom, a megértő, családorientált megközelítés és a személyesség.

2006 tavaszán a tördelés stílusa még frissebbé vált, a magazin szerkezetének és tradicionális értékeinek megőrzésével folyamatosan új, értékes tartalmakat közvetít igényes vizuális megoldásokkal. Méltán népszerű szerzőgárdája minden héten nagy odaadással dolgozik, hogy az olvasók joggal érezhessék sajátjuknak a Nők Lapját.

Pillér

Olvasmányok: a Nők Lapjától elsősorban magas színvonalú olvasnivalót vár el közönsége. Újságíróink és külső szerzőink ebben igyekeznek a legmagasabb minőséget nyújtani, új sorozatokat, tartalmat és formát kínálni.

Emberi oldal: pozitív kicsengésű sorstörténetek nőkről, emberi kapcsolatok példák és problémák.

Szolgáltatás: gyermek és szülő, illetve a családi kapcsolatok, problémák elemzése, tanácsadás pszichológusok segítségével, gyermekmesék, utazási tippek és tanácsok, TV műsor, kulturális események áttekintése, ajánlása, horoszkóp, olvasói levelek.

Szórakozás: hírek a sztárok és a divat világából, szépségápolási trendek és vásárlási tanácsadás, sztárinterjú, keresztretjvény, folytatásos regény.

Divat: a legutolsó irányzat bemutatása, szélsőségektől mentesen, megfizethető árú ruhák az ár és a bolt megjelölésével.

Gasztronómia-Otthon: a lap hiteles gasztronómiai szerzői receptjeikkel mind a hagyományos, mind a modern konyha követelményeinek megfelelnek. A környezettel foglalkozó írások otthonunk, kertünk, élhetőbbé, élvezhetőbbé formálásában nyújt segítséget. Felhívjuk a figyelmet a tudatosabb, környezetformálás lehetőségeire is. Személyes környezet: egészséges, de hagyományos ételek receptjei, saját kezűleg megvalósítható lakberendezési tippek, családi események, növényápolás, kisállattartás.

³⁸

Forrás: http://sanomabp.hu/main.php?temp=H_termekek.pge&H_tbw=kiadi d%3D16&klgw=kiadid%3D16&klapw=kiadid%3D16&kszw=szerkid%3D12

3. számú melléklet:

A nő képe a női lapokban.

A nő képe a női lapokban

